

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	8
Sayı	Issue	10
Yıl	Year	2025

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2025, Cilt.8, Sayı.10

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.

editor@sobibder.org

editor.sobibder@gmail.com

Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDITÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Psikoloji: Doç. Dr. Kemale SALMANOVA, Simqait State University, Simgait, Azerbaycan. salamovak11@gmail.com

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman.
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Ayşe Nuriye İŞGÖREN, Marmara Üniversitesi.
Prof. Dr. Birsen ÇİLEROĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Prof. Dr. Salih AĞAÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. A. Nevin SERT, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. Ayşe ATAR YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
Doç. Dr. Celal YEŞİLÇAYIR, Giresun Üniversitesi.
Doç. Dr. Esra ATABAY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Doç. Dr. Gülay ÇİZGİCİ AKYÜZ, Trabzon Üniversitesi.
Doç. Dr. Seval AKBULUT BEKAR, Trabzon Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selman YİĞİT, Gümüşhane Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÇAM TÜRKAN, Iğdır Üniversitesi.
Dr. Abide AKSUNGUR, Bağımsız Araştırmacı.
Dr. Selahattin AKYÜZ, Bağımsız Araştırmacı.
Dr. Vildan ÜSTÜN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Eğitim Bilimleri, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2025, Cilt.8, Sayı.10

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Çocuk Çizgi Dizileri ve Animasyonlarda Kapsayıcılık: Türkiye ve Dünya'dan Örnekler

(Inclusion in Children's Cartoons and Animations: Examples from Turkey and The World)

Adem ARSLAN, Sefa ÇELİKEL

ss.740-756.

Araştırma Makalesi

Çocukların Giysi Tüketiminde Sürdürülebilirlik Bilincinin İncelenmesi

(Examining Sustainability Awareness in Children's Clothing Consumption)

Pınar ÇINAR, Süfyan BİLGİÇ

ss.757-769.

Araştırma Makalesi

Akdeniz Çanağı Ülkelerinde Turizm Coğrafya Eğitimi Üzerine Bir Bakış

(Tourism Geography Education in Mediterranean Basin Countries)

Betül AKYOL, Yüksel ÖZTÜRK

ss.770-785.

Araştırma Makalesi

İBBS Düzey 2 Bölgelerinde Banka Kredisi ile Büyüme İlişkisi

(Bank Credit and Growth Relationship in NUTS Level 2)

M. Esra ATUKALP

ss.786-797.

Kavramsal Makale

Freelance Ekonomi: Bağımsız Çalışmanın Yükselişi

(The Freelance Economy: The Rise of Independent Work)

Harika ŞEN

ss.798-813.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Çocuk Çizgi Dizileri ve Animasyonlarda Kapsayıcılık: Türkiye ve Dünya'dan Örnekler

Dr. Öğr. Üyesi Adem ARSLAN, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Gümüşhane, e-posta: ademarslan@gumushane.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7848-7395>

Sefa ÇELİKEL, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, e-posta: sefae1453@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7611-5265>

Öz

Bu araştırma, çocuk çizgi dizileri ve animasyon filmlerinde kapsayıcılığın nasıl temsil edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada Türkiye'de erken çocukluk döneminde yaygın olarak izlenen *Niloya*, *Pepee*, *Rafadan Tayfa* ve *Kardeşim Ozi* ile uluslararası yapımlardan *Moana*, *Raya and the Last Dragon* ve *Adit & Sopo Jarwo* incelenmiştir. Nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş, betimsel analiz yöntemi kullanılarak elde edilen veriler kapsayıcı eğitim literatürü ışığında değerlendirilmiştir. Bulgular, yerli yapımlarda daha çok fiziksel farklılıkların olağanlaştırılması, empati ve sosyal kabulün öne çıktığını; uluslararası örneklerde ise kültürel çeşitlilik, toplumsal iş birliği ve çok kültürlülüğün vurgulandığını göstermektedir. Çalışma, medya içeriklerinin yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda erken çocukluk döneminde çocuklara farklılıklara saygı, empati geliştirme ve toplumsal uyum gibi değerleri kazandırmada önemli bir işlev üstlenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırma, kapsayıcı eğitim uygulamalarına medya destekli katkılar sunma potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı Eğitim, Çocuk Çizgi Dizileri, Animasyon, Empati, Çok Kültürlülük.

Makale Gönderme Tarihi: 01.08.2025

Makale Kabul Tarihi: 03.10.2025

Önerilen Atıf:

Arslan, A. ve Çelikel, S. (2025). Çocuk Çizgi Dizileri ve Animasyonlarda Kapsayıcılık: Türkiye ve Dünya'dan Örnekler, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(10): 740-756.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2025, 8(10): 740-756. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1590>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Inclusion in Children's Cartoons and Animations: Examples from Turkey and The World

Assistant Prof. Dr. Adem ARSLAN, Gümüşhane University, Gümüşhane Health Services Vocational School, Gümüşhane, e-mail: ademarslan@gumushane.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7848-7395>

Sefa ÇELİKEL, MSc. Student, Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Kocaeli, e-mail: sefae1453@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7611-5265>

Abstract

This research aims to reveal how inclusivity is represented in children's cartoons and animated films. The study examined *Niloya*, *Pepee*, *Rafadan Tayfa*, and *Kardeşim Ozi*, which are widely watched in preschool in Turkey, as well as international productions such as *Moana*, *Raya and the Last Dragon*, and *Adit & Sopo Jarwo*. A qualitative research approach was adopted, and the data obtained using descriptive analysis was evaluated in light of inclusive education literature. The findings indicate that domestic productions emphasize the normalization of physical differences, empathy, and social acceptance, while international examples emphasize cultural diversity, social cooperation, and multiculturalism. The study demonstrates that media content is not only a means of entertainment but can also play a significant role in instilling values such as respect for differences, developing empathy, and social harmony in children during early childhood. In this respect, the research has the potential to contribute to media-supported inclusive education practices.

Keywords: Inclusive Education, Children's Cartoons, Animation, Empathy, Multiculturalism.

Received: 01.08.2025

Accepted: 03.10.2025

Suggested Citation:

Arslan, A. and Çelikel, S. (2025). Inclusion in Children's Cartoons and Animations: Examples from Turkey and The World, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(10): 740-756.

GİRİŞ

Dijital medya, özellikle YouTube gibi çevrim içi platformlar, günümüzde çocukların en sık karşılaştığı içeriklerden biri haline gelmiştir. Çocukların bu içeriklerle kurduğu ilişki yalnızca eğlenceye dayalı olmayıp; onların değer sistemlerini, sosyal ilişkilerini ve kimlik algılarını da biçimlendirmektedir (Livingstone ve Helsper, 2007). Özellikle erken çocukluk döneminde izlenen medya ürünleri, çocukların toplumsal farkındalık geliştirmesinde, farklılıklara duyarlılık kazanmasında ve temel değerleri içselleştirmesinde önemli bir rol üstlenmektedir (Yelland, 2005).

Eğitim, artık yalnızca sınıf ortamında aktarılan bilgilerle sınırlı değildir. Dijital medya bu noktada, çocukların sosyal-duygusal gelişimlerini ve değerler eğitimini destekleyen bir araç olarak öne çıkmaktadır. Erken yaşlarda sunulan deneyimlerin, çocukların bilişsel kapasiteleri, kişilik özellikleri ve sosyal davranışları üzerinde kalıcı etkiler bıraktığı belirtilmektedir (Bredenkamp, 2015; UNICEF, 2005). Nitekim AÇEV'in (1999) vurguladığı gibi, erken çocukluk döneminde yaşanan ihmaliler ileriki yaşlarda çocukların zeka, kişilik ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak medyanın çocuk gelişimine olan etkisi her zaman aynı değildir. Kitle iletişim araçlarının, çocukların hayal gücü, muhakeme ve iletişim becerilerini sınırlayabildiği de dile getirilmektedir (Sanders, 1999). Bu nedenle dijital medya, bir yandan riskler içerirken, diğer yandan kapsayıcılık, empati ve çok kültürlülük gibi değerlerin aktarılmasında fırsatlar da sunmaktadır.

Günümüzde çocukların teknolojiye ve sosyal medyaya erişim olanaklarının geçmişe kıyasla belirgin biçimde arttığı ve bu ortamlara katılımlarının yaygınlaştığı görülmektedir (Ergüney, 2017; Baym ve Boyd, 2012). Bu bağlamda, ebeveyn arabuluculuğu ile medya okuryazarlığının, çocukların medya kullanımını daha bilinçli ve olumlu yönde biçimlendiren kritik unsurlar olduğu vurgulanmaktadır (Ertürk ve Gül, 2006; Lovato ve Waxman, 2016; Oğuz ve Kutluca, 2020).

Engelli bireyler ya da farklı kültür ve dillere sahip çocuklar için eşitlikçi bir eğitim ortamı sunmayı amaçlayan kapsayıcı eğitim yaklaşımı, dışlanmayı azaltmakta ve tüm öğrencilerin aktif katılımını desteklemektedir (Odekon, 2015). Ayrıca eğitimde eşitlik her bireyin aynı fırsatlara erişimini gerekli kılmaktadır (Ismail, 2015). Bununla birlikte, çok kültürlülük üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla etnik kimlik ve ırka odaklandığı, toplumsal cinsiyet, sosyoekonomik farklılıklar ve özel gereksinimler gibi boyutların daha sınırlı ele alındığı görülmektedir (Cuéllar vd., 2020). Bu durum, kapsayıcılığın daha geniş boyutlarıyla incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla medya ürünlerinde kapsayıcılık ilkesi, farklı bireylerin eşit ve olumlu bir biçimde temsil edilmesini ifade etmektedir. Çocukların farklılıklara saygı göstermesi, empati geliştirmesi ve eşitlik bilinci kazanabilmesi için kapsayıcı temsiller büyük önem taşımaktadır (UNICEF, 2017).

Bu çalışma, erken çocukluk dönemi çocuklarına hitap eden dört yerli çizgi film ile üç uluslararası yapımı kapsayıcılık açısından incelemektedir. Odak, engelli bireylerin toplumsal katılımı, fiziksel farklılıkların sıradanlaştırılması ve kültürel çeşitlilikten doğan uyum süreçleridir. Amaç, bu içeriklerin çocuklarda empati ve farklılıklara saygı gelişimine nasıl katkıda bulunabileceğini ortaya koymaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Kapsayıcı eğitim, tüm öğrencilerin ayırım gözetilmeksizin aynı sınıf ortamında nitelikli eğitim alabilmesini hedefleyen bir anlayış olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımı diğer öğretim modellerinden ayıran en önemli nokta, öğretmenlerin uygulamalarından çok, sınıftaki çeşitliliğe verdikleri tepkilerdir (Florian ve Black-Hawkins, 2011). Çelik (2017), kapsayıcı eğitimi tüm öğrencilerin eşit eğitim olanaklarına erişimini ve bu yolla önyargı ile ayrımcılığın önlenmesini hedefleyen bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Bu noktada kapsayıcı eğitimin amacı yalnızca

özel gereksinimli bireyleri değil, aynı zamanda farklı kültürlerden, sosyoekonomik yapılardan ya da cinsiyet kimliklerinden gelen tüm öğrencileri kapsayarak, eğitimde adalet ve eşitlik ilkelerini gerçekleştirmektir (Gause, 2011; İra ve Gör, 2018).

Okul öncesi eğitim, çocukların öğretmen ve okul kavramıyla ilk kez tanıştığı evredir. Bu dönemde sunulan kaliteli deneyimler, çocukların ilerleyen yaşamlarında tutum ve davranışlarını şekillendirmekte, akademik başarıları üzerinde belirleyici rol oynamaktadır (Oktay, 2000; Arı, 2003). Bu nedenle kapsayıcı eğitimin erken çocukluk yıllarında başlaması ve bireysel farklılıklara uygun olarak yapılandırılması büyük önem taşır (Bulut vd., 2018; Pehlivan ve Acar, 2009).

Uluslararası alanda da kapsayıcı eğitim, “herkes için eğitim” çerçevesinde ele alınmakta; dezavantajlı grupların eğitim süreçlerine katılımını garanti altına alan bir model olarak görülmektedir (Grindal vd., 2016; Ünal ve Yel, 2019). Bu bağlamda, kapsayıcı eğitim, her bireyin potansiyelini ortaya çıkararak onları topluma entegre etmeyi amaçlayan bir süreçtir (Derzhavina vd., 2021). OECD’nin (2016) de vurguladığı gibi eğitimin zorunlu hâle getirilmesi, tek başına eşitlikçi bir erişim sağlamaz; bunun için kapsayıcı politikaların geliştirilmesi gerekir. Bu nedenle kapsayıcı eğitim, yalnızca engelli bireylerle sınırlı olmayıp; göçmen, mülteci ya da farklı sosyoekonomik koşullardan gelen tüm çocukların eğitim sürecine etkin katılımını hedefleyen bir yaklaşıma dönüşmüştür (Polat, 2020; Aktekin vd., 2017).

Kapsayıcı eğitim, önyargısız, demokratik ve çok kültürlü öğrenme topluluklarının oluşturulmasını sağlayan; ayrımcılığı ortadan kaldırarak tüm öğrencilerin gelişim ve katılımını destekleyen bütüncül bir eğitim felsefesi olarak değerlendirilmektedir (Stubbs, 2008; Baykara Özaydınlık, 2019). Bu bağlamda, medyada temsil kuramı da kapsayıcı eğitim perspektifini destekler. Medyada sunulan karakterler yalnızca gerçekliği yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal algıları ve değerleri şekillendirerek çocukların farklılıklara ilişkin bakış açılarını doğrudan biçimlendirir (Çam Türkan, 2019; Hall, 1997). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) de katılım ve eşitliği temel haklar arasında tanımlamakta; bu nedenle farklı kökenlerden, kültürlerden ya da özel gereksinimlerden gelen çocukların medyada görünür kılınması, çocuk hakları bağlamında özel bir önem taşımaktadır.

Araştırma Soruları

1. Yerli çizgi filmlerde (*Niloya, Pepee, Rafadan Tayfa, Kardeşim Ozi*) kapsayıcılık nasıl temsil edilmektedir?
2. Uluslararası yapımlarda (*Moana, Raya and the Last Dragon, Adit & Sopo Jarwo*) kapsayıcılık hangi yönleriyle öne çıkmaktadır?
3. Seçilen yapımlarda kapsayıcılıkla ilişkili değerler (empati, farklılıklara saygı, toplumsal iş birliği vb.) nasıl işlenmektedir?
4. Yerli ve yabancı yapımlar arasında kapsayıcılığın temsili açısından hangi benzerlikler ve farklılıklar vardır?

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde betimsel analiz tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Betimsel analiz, araştırmanın kavramsal yapısının önceden belirlendiği çalışmalarda kullanılan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Ayrıca bu yöntem, elde edilen verilerin sistematik biçimde çözümlenmesine ve araştırma sorularına doğrudan yanıt verilmesine olanak tanır (Büyüköztürk vd., 2015).

Betimsel analiz süreci; (1) analiz çerçevesinin oluşturulması, (2) verilerin bu çerçeveye göre işlenmesi, (3) bulguların tanımlanması ve (4) yorumlanması olmak üzere dört aşamada yürütülmektedir (Altunışık vd., 2010). Bu çalışmada da incelenen çizgi film ve animasyonlardan elde edilen veriler önce temalara göre sınıflandırılmış, ardından bulgular tanımlanmış ve kapsayıcı eğitim literatürüyle ilişkilendirilerek yorumlanmıştır.

Veri Seti ve Örneklem

Bu çalışmada örneklem seçimi, amaçlı örnekleme yaklaşımı çerçevesinde yapılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırma amacına en uygun ve en zengin veriyi sağlayabilecek durumların seçilmesine olanak tanır (Patton, 2014). Amaçlı örnekleme alt türlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede temel anlayış, önceden belirlenmiş bazı kriterleri karşılayan bütün durumların araştırmaya dahil edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Bu araştırmada belirlenen ölçütler şunlardır:

- Yapımların erken çocukluk döneminde yaygın olarak izleniyor olması,
- İçeriklerinde kapsayıcılık temasını (fiziksel farklılık, kültürel çeşitlilik, empati, toplumsal iş birliği) doğrudan ya da dolaylı biçimde barındırması,
- Kamuya açık ve erişilebilir olması,
- Yüksek izlenme oranlarına sahip olması.

Bu ölçütler doğrultusunda, araştırmanın veri setini YouTube platformunda yayınlanan yerli çocuk çizgi filmleri ile kapsayıcılık temasını yansıtan uluslararası animasyon yapımları oluşturmaktadır. Yerli yapımlar arasında *Niloya*, *Pepee*, *Rafadan Tayfa ve Kardeşim Ozi*, uluslararası örneklerden ise Disney yapımları *Moana* (2016) ve *Raya and the Last Dragon* (2021) ile Endonezya yapımı *Adit & Sopo Jarwo* seçilmiştir. Bu yapımlar, kapsayıcılıkla ilişkili temaların farklı kültürel bağlamlarda nasıl işlendiğini göstermek amacıyla araştırmaya dahil edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Veriler, YouTube ve ilgili resmi yayın platformlarında yer alan çizgi diziler ile animasyon filmlerden elde edilmiştir. İncelemeye yalnızca kamuya açık içerikler dahil edilmiş, herhangi bir katılımcı verisi toplanmamıştır. Araştırmacı, örnekleme dahil edilen tüm yapımları birden fazla kez izlemiş ve kapsayıcılıkla ilişkili sahneleri sistematik biçimde not etmiştir. Bu süreçte özellikle karakter temsilleri, kullanılan diyaloglar, sahne düzenlemeleri ve hikâye akışı ayrıntılı olarak kayıt altına alınmıştır. Tekrar izleme ve not alma, verilerin güvenilirliğini artırmaya yönelik bir strateji olarak uygulanmıştır. Seçilen çizgi dizilerde yalnızca kapsayıcılıkla doğrudan ilişkili bölümler incelenmiştir. Uzun metrajlı animasyon filmleri (*Moana*, *Raya and the Last Dragon*) ise bölüm bazında değil, genel yapısı ve bütün hikâye örgüsü üzerinden değerlendirilmiştir. Böylece çizgi dizilerde mikro düzeyde, animasyon filmlerinde ise makro düzeyde bir çözümleme yapılmıştır.

Araştırmada yalnızca kamuya açık içerikler kullanıldığı için etik açıdan herhangi bir risk bulunmamaktadır.

Analiz Süreci

Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu yöntem kapsamında analiz süreci dört aşamada yürütülmüştür (Altunışık vd., 2010):

1. Analiz çerçevesinin oluşturulması: Kapsayıcı eğitim literatürü ve araştırma soruları doğrultusunda bir analiz çerçevesi belirlenmiştir.
2. Verilerin işlenmesi: İncelenen sahneler, diyaloglar ve görsel unsurlar bu çerçeveye göre kodlanmıştır.
3. Bulguların tanımlanması: Kodlardan hareketle bulgular düzenlenmiş ve temalar oluşturulmuştur.
4. Yorumlama: Bulgular, kapsayıcı eğitim literatürüyle ilişkilendirilmiş ve araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Analiz sürecinde özellikle şu boyutlara odaklanılmıştır:

- Karakter temsilleri: Fiziksel, kültürel ve dilsel farklılıkların yansıtılması,
- Hikâye kurgusu: Çatışma, çözüm ve kapsayıcı mesajların aktarımı,
- Sözel ifadeler: Diyaloglarda empati, hoşgörü ve eşitlik vurguları,
- Görsel içerikler: Farklılıkların sahnelerde görünür kılınma biçimleri.

Tablo 1. Çalışmada İncelenen Dizi, Film ve Animasyonlara Ait Bilgiler

Kanal Adı	Video Başlığı	Yayın Yılı	İzlenme Sayısı	İçerik Teması
Niloya	<i>Engel Değil</i>	2025	415 bin	Fiziksel farklılıklara duyarlılık
Walt Disney Animation Studios	<i>Raya and the Last Dragon</i> (2021)	2021	– (Film, sinema gösterimi)	Toplumsal iş birliği ve kapsayıcılık
TRT Çocuk	<i>Kardeşim Ozi- Çözüm Üretiyor</i>	2018	3.491.091	Fiziksel farklılıkların kabulü ve duyuşal hassasiyetlere yönelik kapsayıcı yaklaşım
Walt Disney Animation Studios	<i>Moana</i> (2016)	2016	– (Film, sinema gösterimi)	Kültürel kimlik ve doğayla uyum
Rafadan Tayfa	<i>Kendini Onun Yerine Koy</i>	2015	5.488.873	Dil farklılıklarına saygı, empati kurma ve kapsayıcı davranış.”
Pepée (Düşyeri)	<i>Yaşasın Farklılıklar</i>	2014	1,8 milyon	Farklılıklara saygı, empati, eşitlik
MD Animation	<i>ADIT & SOPO JARWO- Saudara Berkunjung Semua Tersanjung</i> (Episode 23)	2014	1.283.433	Kültürel farklılıklara saygı ve toplumsal uyum

BULGULAR

1. Niloya – Engel Değil (2025)

Niloya ve arkadaşları, okul bahçesinde dans gösterisi hazırlığı yapmaktadır. Ekipten Elif, kısa süre önce bir kaza geçirmiş ve geçici süreliğine tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Ayrıca gösteriye katılamayacağını düşünerek üzülür. Ancak arkadaşları, Elif'i sürece dahil etmek için birlikte bir çözüm bulur. Dans gösterisi yeniden planlanır ve Elif gösteride aktif rol alır.

Değerlendirme

İlgili sahne, fiziksel engeli bulunan bir bireyin toplumsal yaşama aktif katılımını öne çıkaran bir temsil sunmaktadır. Elif'in pasif değil, sürece dâhil olan ve etkin rol üstlenen bir karakter olarak yer alması, çocuklara engelli bireylerin yaşamın farklı alanlarında var olabileceğini göstermektedir. Arkadaşlarının empati kurarak onun durumunu dikkate alması ve mevcut koşullara uygun çözüm üretmesi, erken yaşta kapsayıcı davranışların gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca gösterinin Elif'in katılımını mümkün kılacak şekilde uyarlanması, toplumsal katılımın yanı sıra yaratıcılık ve iş birliği açısından da önemli bir örnek oluşturmaktadır.

2. Raya and the Last Dragon (2021)

Raya and the Last Dragon, Güneydoğu Asya kültürlerinden esinlenerek hazırlanmış bir animasyondur. Hikâyede, parçalanmış toplulukların ortak bir tehdide karşı yeniden birleşme çabası anlatılmaktadır. Farklı topluluklar kendi kimliklerini korurken, güven ve dayanışma temelinde bir araya gelmeye çalışır. Bu durum, kültürel çeşitliliğin yanı sıra birlikte yaşamın önemini de vurgular.

Değerlendirme

Film, kapsayıcılık açısından farklı toplulukların önyargıları aşarak ortak amaç etrafında birleşebileceğini göstermektedir. Bu süreç, çocuklara yalnızca farklılıkları kabul etmeyi değil, aynı zamanda bu farklılıklardan güç alınabileceğini de öğretir. Güvenin yeniden inşa edilmesi ve toplumsal iş birliğinin ön plana çıkması, kapsayıcı bir toplum düzenine ulaşmanın mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle yapım, dayanışma ve barışçıl iş birliğini merkeze alan kapsayıcı bir yaklaşım sunmaktadır.

3. Kardeşim Ozi– Down Sendromu ve Yüksek Ses (2018)

TRT Çocuk'ta yayınlanan *Kardeşim Ozi* adlı çizgi dizinin ana karakteri Ozan, Down sendromlu altı yaşında bir çocuktur. Ozi'nin hikâyesi, farklılıkların olağanlaştırılması ve kapsayıcı aile desteğinin önemini yansıtan örneklerden biridir. İncelenen bölümde Ozi, kahvaltıdan sonra annesiyle egzersiz yaparken dışarıdan gelen yüksek seslerden rahatsız olur. Gürültülere duyarlı olan Ozi, bu durumla baş etmek için kendi çözümünü üretir. Ablası Duru'nun kulaklığını alarak yüksek seslerden korunmaya çalışır ve bu kulaklığı yanında taşıması ona güven verir. Ancak annesinin desteğiyle zamanla yüksek seslere karşı daha rahat bir tutum geliştirmeyi öğrenir.

Değerlendirme

Bu bölümde farklılığın doğal bir özellik olarak sunulması, kapsayıcı eğitimin temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Ozi'nin duyuşal hassasiyetinin görmezden gelinmeyip kabul edilmesi, çocukların farklılıkları anlaması ve empati geliştirmesi açısından önemlidir. Annenin sabırlı desteği ve çocuğun kendi çözümünü üretmesi, kapsayıcı aile ortamının çocuğun öz düzenleme becerisini nasıl desteklediğini göstermektedir. Bu yönüyle dizi, engelli bireylerin yalnızca korunmaya muhtaç değil, aynı zamanda kendi stratejilerini geliştirebilen aktif bireyler olabileceğini çocuklara aktarmakta ve kapsayıcılığı günlük yaşam sahneleri üzerinden görünür kılmaktadır.

4. Moana (2016)

Disney'in *Moana* (2016) filmi, Pasifik adalarına özgü kültürel öğeleri yansıtmaları bakımından dikkate değer bir örnektir. Yapım, yalnızca bir macera hikâyesi sunmakla kalmaz; aynı zamanda yerel halkların geleneklerini ve denizcilik mirasını görünür kılar. Böylece Batı merkezli anlatıların

ötesinde farklı kültürlerin çocuklara aktarılmasına imkân tanır. Filmin ana karakteri Moana, köklerini keşfetme yolculuğu boyunca hem kendi kültürüne karşı aidiyet duygusu kazanır hem de doğayla uyum içinde yaşamının önemini öğrenir.

Değerlendirme

Moana'nın hikâyesi, kapsayıcılık açısından çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Öncelikle film, çocuklara kendi kimliklerini değerli görme ve başkalarının farklılıklarına saygı duyma yönünde güçlü mesajlar iletir. Bunun yanı sıra doğa ile kurulan dengeli ilişkiyi öne çıkararak kapsayıcılığı yalnızca toplumsal değil, ekolojik boyutta da ele alır. Bu çok yönlü yaklaşım, çocukların hem kültürel çeşitliliği hem de çevresel duyarlılığı kapsayıcı değerler olarak benimsemelerine katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak *Moana*, çocuklara çeşitliliğe saygı, empati kurma ve kültürel kimlikleri tanıma gibi beceriler kazandırma potansiyeli taşıyan güçlü bir yapımla değerlendirilebilir.

5. Rafadan Tayfa – Kendini Onun Yerine Koy (2015)

Mahalleye dili farklı olan yabancı bir çocuk (Tahir) gelir. Hayri, onu anlamadığı için sert tepki verir ve Tahir oyun alanından uzaklaşır. Mert, Akın ve Kamil, Hayri'nin durumunu fark etmesi için bir plan yapar. Plan doğrultusunda herkes Hayri'nin anlayamayacağı biçimde ters konuşur; Hayri dışlandığını hisseder ve davranışının sonuçlarını idrak eder. Sonunda hatasını kabul eder, Tahir'den gönül alır ve dostça yaklaşır.

Değerlendirme

Bölüm, dil farklılığı kaynaklı dışlama durumunu görünür kılarak çocuklara empati geliştirme fırsatı sunar. Arkadaşların ters konuşma planı, perspektif alma yoluyla farkındalık yaratır; Hayri'nin deneyimlediği dışlanma hissi, kapsayıcı iletişim gerekliliğini somutlaştırır. Çözümde özür, yakınlaşma ve oyun alanına yeniden katılımın vurgulanması, farklılıklara saygı, onarıcı iletişim ve toplumsal uyum değerlerini pekiştirir. Bu yönüyle bölüm, dil engelinin dışlama gerekçesi değil, öğrenme ve köprü kurma fırsatı olarak ele alınabileceğini örnekler.

6. Pepee – Yaşasın Farklılıklar (2014)

Pepee ve Bebee, farklı fiziksel özelliklere sahip bebeklerle oyun oynar. Bebeklerden biri bacaklarını kullanamaz, diğeri ise görememektedir. Ancak Pepee, bu farklılıkların oyuna engel olmadığını görür. Bölüm boyunca “Farklılıklar hayata renk katar” mesajı şarkılar eşliğinde vurgulanır ve oyunlar aracılığıyla pekiştirilir.

Değerlendirme

Bu sahne, fiziksel engellerin toplumsal katılımı engellemediğini göstermesi bakımından kapsayıcı bir örnek sunmaktadır. Çocuklara, görünüş veya yetenek farklılıklarının eksiklik değil, çeşitlilik olduğuna dair güçlü bir mesaj iletilir. Ayrıca şarkıların kullanılması, bu değer eğlenceli ve akılda kalıcı bir biçimde aktarılmasını sağlar. Böylece bölüm, erken yaşta empati, kabul ve kapsayıcılık becerilerinin gelişimine katkı sunmaktadır.

7. Saudara Berkunjung Semua Bingung (SBSB) (2014)

Endonezya yapımı *Adit & Sopo Jarwo*, günlük yaşamdan sahnelerle dostluk, iş birliği ve farklılıklara saygı gibi değerleri işleyen bir çizgi filmidir. İncelenen bölümde Bang Jarwo'nun şehir dışından gelen akrabaları köyünü ziyaret eder. Misafirler, köylülerden farklı alışkanlıklar, yemek tercihleri ve iletişim biçimleriyle geldikleri için çeşitli yanlış anlamalar yaşanır. Özellikle yemek adabı ve geleneklerdeki farklılıklar mizahi bir dille işlenir. Ancak bölümün sonunda köylüler ve misafirler, gülererek ortak bir zeminde buluşur ve karşılıklı takdir geliştirir.

Değerlendirme

Bu bölüm, aynı ülke içinde farklı bölgelerden gelen insanların kültürel farklılıklarını saygılı bir şekilde yansıtır. Başlangıçta ortaya çıkan yanlış anlamaların çözüme kavuşması, günlük yaşamda da farklı bölge veya etnik kökenden gelen bireylerin benzer süreçler yaşayabileceğini göstermektedir. Hikâye, kültürel farklılıkların çatışma değil; öğrenme, zenginleşme ve yakınlaşma fırsatı sunduğunu vurgular. Böylece çocuklara, bilmedikleri gelenek ve alışkanlıklara karşı açık, sabırlı ve kapsayıcı bir bakış açısı kazandırır. Aynı zamanda Endonezya toplumunun çok kültürlü yapısını öne çıkararak farklı kimliklerin bir arada uyum içinde yaşayabileceğini göstermektedir.

8. YouTube Videolarında Kapsayıcılığa İlişkin Temalar ve Kodlar

Üç farklı YouTube videosunun analizine dayalı olarak, kapsayıcılık temasının nasıl temsil edildiği belirli alt temalar ve kodlar çerçevesinde yapılandırılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 2, video içeriklerinden elde edilen gözlemler doğrultusunda oluşturulan tema, alt tema ve kodlamaları göstermektedir. Bu tablo, çalışmanın nitel analiz bulgularını özetleyerek içeriksel çözümlemenin tematik bütünlüğünü ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Çalışmada İncelenen Dizi, Film ve Animasyonlara İlişkin Temalar ve Kodlar

Tema	Alt Tema	Kodlar	Örnek Video
Fiziksel Farklılıklara Duyarlılık	Engelli bireyin katılımı	Tekerlekli sandalye kullanan karakterin oyuna aktif katılımı	Niloya – <i>Engel Değil</i>
Empati ve Sosyal Kabul	Normalleştirme	Farklı bireye destek olunması, birlikte çözüm üretme, dışlamanın önlenmesi	Pepee – <i>Yaşamın Farklılıkları</i>
Farklılıkların Olağanlaştırılması	Fiziksel Farklılıkların Temsili	Down sendromu, engel değil, doğal özellik	Ozi – <i>Down Sendromu ve Yüksek Ses</i> (TRT Çocuk)
Empati ve Kapsayıcılık	Dil farklılıklarına saygı	Dil engeli, yanlış anlama, sert davranış, dışlanma hissi, ters konuşma planı, hatayı fark etme, barışma	Rafadan Tayfa – <i>Kendini Onun Yerine Koy</i>
Kültürel Farklılık ve Kapsayıcılık	Misafirlik ve toplumsal uyum	Farklı gelenekler, yemek alışkanlıkları, iletişim farklılıkları, yanlış anlamalar, empati, hoşgörü	Adit & Sopo Jarwo – <i>Saudara Berkunjung Semua Tersanjung</i> (Ep. 23)
Toplumsal İş Birliği ve Kapsayıcılık	Farklı kimliklerin bir araya gelmesi	Güven inşası, toplulukların birleşmesi, farklılıklar içinde dayanışma, barışçıl iş birliği, kapsayıcı değerler	<i>Raya and the Last Dragon</i> (2021) – Walt Disney Animation Studios
Kültürel Kimlik ve Kapsayıcılık	Yerel gelenekler ve doğayla uyum	Pasifik adaları kültürü, denizcilik mirası, kökleri keşfetme, doğaya saygı, farklı kültürlere duyarlılık	<i>Moana</i> (2016) – Walt Disney Animation Studios

TARTIŞMA

Bu araştırmada, Türkiye’den seçilen yerli çizgi filmler (Niloya, Pepee, Rafadan Tayfa ve Ozi) ile uluslararası yapımlar (Moana, Raya and the Last Dragon, Adit & Sopo Jarwo) incelenmiş ve bu içeriklerde kapsayıcılığın çocuklara nasıl aktarıldığı ortaya konulmuştur. Bulgular, kapsayıcı değerlerin farklı boyutlarda işlendiğini göstermektedir. Yerli yapımlarda daha çok fiziksel farklılıkların olağanlaştırılması (Niloya, Ozi) ile empati ve sosyal kabulün (Pepee, Rafadan Tayfa) ön plana çıktığı görülürken; uluslararası örneklerde ise kültürel kimlik, toplumsal iş birliği ve çok kültürlülük (Moana, Raya, Sopo Jarwo) temalarının öne çıktığı belirlenmiştir. Bulgular, medya içeriklerinin yalnızca bir eğlence aracı değil; aynı zamanda toplumsal farkındalık, değer aktarımı ve sosyal öğrenmenin önemli bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de kapsayıcı eğitim uygulamaları son yıllarda farklı projelerle desteklenmektedir. MEB tarafından göçmen öğrencilerin entegrasyonu ve engelli bireylerin eğitime erişimi için çeşitli düzenlemeler yapılmış, özellikle 2019 genelgesi ile Türkçe dil becerileri yetersiz olan yabancı öğrenciler için uyum sınıfları açılmıştır. Bu sınıflarda haftalık 24 saat Türkçe dersi verilerek öğrencilerin eğitim sistemine daha sağlıklı uyum sağlamaları hedeflenmiştir (MEB, 2019). Ayrıca Eğitim 2023 Vizyon belgesinde, tüm öğrencilerin her türlü desteğe erişebileceği kapsayıcı ve ayrımcılıktan uzak bir eğitim anlayışının benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır (MEB, 2019). Bununla birlikte, mevcut ilköğretim programlarının çok kültürlü eğitime yeterince yer vermediği ve kapsayıcı temaların sınırlı düzeyde temsil edildiği görülmektedir (Cırık, 2008; Ünlü ve Örtten, 2013). Şimşek ve arkadaşlarının (2019) araştırması da temel eğitim programlarında farklılıkları tanıma, değer verme ve etkileşime ilişkin temaların bulunduğunu, ancak bunların çoğunlukla düşük düzey öğrenim hedefleriyle sınırlı kaldığını göstermektedir.

Öğretmen boyutuna bakıldığında, kapsayıcı eğitimle ilgili hizmet içi eğitim alan öğretmenlerin özgüvenlerinin arttığı, öz yeterliklerinin ise doğrudan kapsayıcı eğitimin etkililiği ile ilişkili olduğu belirlenmiştir (Forlin, Sharma ve Loreman, 2014; Narkun, 2019). Ancak yapılan

çalışmalarda ölçme-değerlendirme süreçlerine yönelik kapsayıcı uygulamaların yeterince ele alınmadığı dikkat çekmektedir (Amaç, 2021). Oysa kapsayıcı eğitimde öğrencilerin farklı ihtiyaçlarının bir sorun kaynağı değil, eğitim sürecini zenginleştiren bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır (UNESCO, 2005; 2009).

Okul yöneticileri perspektifinden bakıldığında, kapsayıcı eğitimin eğitim politikalarında ve uygulamada önemli bir değer olarak algılandığı görülmektedir. Nitekim Dilekçi'nin (2019) araştırması, yöneticilerin kapsayıcı eğitimi olumlu metaforlarla tanımladığını ve bu tanımların "eşitlik, birliktelik, gerçeklik, hoşgörü ve sahiplenme" temaları etrafında toplandığını göstermektedir. Bu bulgu, kapsayıcı eğitimin yalnızca öğretmenler ve öğrenciler için değil, aynı zamanda okul yönetimi açısından da güçlü bir değer olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Çizgi filmler bağlamında değerlendirildiğinde, Nast'ın (2002) da vurguladığı üzere, bu medya türü soyut kavramların somutlaştırılmasında, kültürel ve tarihsel değerlerin aktarılmasında önemli bir işlev görmektedir. Nitekim Ayan ve Baş (2015), çizgi filmlerin çocukların söz varlığını geliştirdiğini ortaya koymuştur. Ancak bu araçların yanlış kullanımı da olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle şiddet, tüketim kültürü ve toplumsal cinsiyet kalıpları üzerinden verilen mesajlar çocuklarda istenmeyen davranışlara yol açabilmektedir. Bu noktada ailelerin içerik seçiminde bilinçli davranmaları, zararlı içeriklerden çocukları korumaları kritik bir öneme sahiptir (Demiral, Yamaner ve Süklüm, 2016).

SONUÇ

Bu çalışma erken çocukluk döneminde daha çok izlenen dört yerli yapım (Niloya, Pepee, Rafadan Tayfa, Kardeşim Ozi) ve üç uluslararası yapımı (Moana, Raya and the Last Dragon, Adit & Sopo Jarwo) betimsel analiz yaklaşımıyla kapsayıcılık açısından incelemiştir. İzlenen bölümler; sahne akışı, karakterlerin sunumu, diyaloglar ve görsel düzenlemeler üzerinden önceden belirlenen temalar doğrultusunda kodlanmış, elde edilen bulgular araştırma sorularına doğrudan karşılık verecek biçimde bir araya getirilmiştir.

1- Yerli yapımlar. Yerli içeriklerde kapsayıcılık, daha çok bireysel ve fiziksel farklılıkların sıradan bir hayat unsuru olarak sunulması ve empatiye dayalı kabul ile kurulmaktadır. *Niloya – Engel Değil* bölümünde, fiziksel güçlüğü olan arkadaşın gösteriye katılması için etkinlik herkesin yer alabileceği biçimde yeniden düzenlenir; akranların birlikte çözüm üretmesi hikâyenin merkezindedir. *Kardeşim Ozi'de* Down sendromu ve seslere duyarlılık, gündelik yaşamın doğal bir yönü olarak anlatılır; aile desteği ve çocuğun kendi baş etme yolları (ör. kulaklık) görünür kılınır. *Pepee–Yaşasın Farklılıklar* bölümü "farklılıklar hayata renk katar" iletisini şarkı ve oyunla pekiştirir ve farklılıkların katılıma engel olmadığını somut sahnelerle gösterir. *Rafadan Tayfa – Kendini Onun Yerine Koy'da* ise dil farkından doğan dışlanma kısa sürede fark edilip arkadaşların bakış açısını değiştiren bir oyunla çözüme kavuşur; özür ve yeniden katılım vurgulanır. Bu bütün, öğrenmenin çoğunlukla aile, arkadaş grubu ve mahalle içinde gerçekleştiğini ve mesajların günlük yaşam üzerinden verildiğini göstermektedir.

2- Uluslararası yapımlar. Uluslararası örneklerde odak, bireysel farklılıktan ziyade kültürel çeşitlilik, birlikte hareket etme ve bir arada yaşama üzerindedir. *Raya and the Last Dragon* ayrımsız toplulukların yeniden güven kurarak yan yana gelebildiğini ve birlikte hareket ettiklerinde güç kazandıklarını anlatır. *Moana* Pasifik kültürünün unsurlarını görünür kılar; çocuklara köklerini tanıma, başkalarının yaşam biçimlerine saygı ve doğayla dengeli ilişki mesajlarını iletir. *Adit & Sopo Jarwo* ise aynı ülke içindeki bölgesel farkları mizah ve yanlış anlama–anlama hattında işler; finalde karşılıklı takdir ve uzlaşma sağlanır. Genel olarak bu yapımlar kapsayıcılığı kültürler arası yakınlaşma, dayanışma ve barışçıl birlikte yaşama ekseninde işler.

3- *Değerlerin işlenişi*. Her iki grupta da empati, farklılıklara saygı, birlikte çözüm üretme ve sosyal uyum temel değerlerdir. Yerli yapımlarda bu değerler çoğunlukla yakın ilişkiler üzerinden işlenir: akranların birbirini desteklemesi, sabırlı ve açıklayıcı iletişim, hatayı fark edip özür-telafi ile ilişkiyi onarma ve etkinlikleri herkesin katılacağı biçimde yeniden düzenleme gibi somut davranışlar öne çıkar.

Uluslararası yapımlarda ise değerler daha geniş toplulukların bir araya gelmesi, güveni tazeleme ve birlikte hareket etme anlatılarıyla işlenir; kültürel farklılıklar tanınır ve bu farklılıklarla uyumlu yaşam vurgulanır. Çalışmadaki tema-kod eşleşmeleri de bu tabloyu desteklemektedir: “engelli bireyin katılımı”, “dil farkına saygı”, “farklı toplulukların buluşması”, “yerel gelenekler ve doğayla denge” kümeleri, değerlerin sahnede nasıl görünür kılındığını açıkça göstermektedir.

4- *Yerli ve uluslararası yapımlar arasında kapsayıcılığın temsili farklılıklar ve benzerlikler açısından kıyaslandığında* bazı ortak noktalar olmakla birlikte dikkat çekici farklılıklar da görülmektedir. Her iki grupta da empati, hoşgörü ve farklılıklara saygı öne çıkmaktadır. Ancak yerli yapımlar daha çok bireysel düzeydeki farklılıkların olağanlaştırılmasına odaklanmaktadır. Örneğin *Pepee*’de engelli çocukların oyuna aktif olarak dahil edilmesi, *Rafadan Tayfa*’da dil farklılığından dolayı ortaya çıkan dışlanmanın empati yoluyla çözülmesi bu yaklaşımı somutlaştırmaktadır. Uluslararası yapımlar ise kapsayıcılığı daha geniş bir çerçevede ele almakta; *Moana*’da kültürel kimlik ve doğayla uyum, *Raya and the Last Dragon*’da farklı toplulukların güven temelinde bir araya gelişi, *Adit & Sopo Jarwo*’da ise farklı geleneklerin bir arada yaşama kültürüyle buluşturulması ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla yerli yapımlar mikro ölçekte bireysel farklılıkları gündeme getirirken, yabancı yapımlar makro ölçekte kültürel çeşitlilik ve toplumsal birliktelik vurgusunu öne çıkarmaktadır. Bu noktada, kapsayıcı medya içerikleri, eğitim politikaları, öğretmenlerin mesleki gelişimleri ve okul yöneticilerinin olumlu yaklaşımları bir bütün olarak ele alındığında, kapsayıcı eğitimin daha güçlü biçimde hayata geçirilebileceği görülmektedir. Çocukların farklılıklara duyarlılık geliştirmesi, empati kurabilmesi ve toplumsal çeşitliliği doğal bir unsur olarak benimsemesi hem medya içerikleri hem de eğitim uygulamalarıyla desteklenmelidir. Bu bütüncül yaklaşım sayesinde gelecekte daha adil, hoşgörülü ve eşitlikçi bir toplumsal yapının inşası mümkün olacaktır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, yerli yapımların bireysel farklılık ve empatiyi, uluslararası yapımların kültürel çeşitlilik, birlikte hareket etme ve doğayla dengeyi öne çıkardığı; iki yaklaşım birlikte kullanıldığında erken çocuklukta kapsayıcı değerlerin kalıcı biçimde desteklenebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, eğitimciler ve ailelerin içerik seçimi ve etkinlikleri nasıl uygulayacakları konusunda yol gösterir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Aktekin, S., Öztürk, M., Tepetaş-Cengiz, Ş. G., Köksal, H. ve İrez, S. (2017). Sınıfında yabancı uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler için el kitabı. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü.

- Altunışık, R., Çoşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. 6.Baskı*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Amaç, Z. (2021). Kapsayıcı Eğitim ve İlkokul Öğretmenleri: Sistematik Bir İnceleme. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(19), 74-97. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejedus>
- Arı, M. (2003). *Türkiye’de erken çocukluk eğitimi ve kalitenin önemi*. Ankara: Morpa Kültür Yayınları.
- Ayan, S., ve Baş, B. (2015). Çizgi Filmler ile İlkokul Öğrencilerinin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(4), 84-99.
- Baym, Nancy K. and Boyd, Danah (2012). Socially Mediated Publicness: An Introduction, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56 (3): 320-329.
- Birleşmiş Milletler. (1989). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler (Erişim tarihi: 20 Eylül 2025).
- Bredenkamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar. (Effective Practices in Early Childhood Education, 2nd Edition)*. (Çev. Hatice Zeynep İnan ve Taşkın İnan). 343-345. Ankara: Nobel.
- Bulut S.S. Sabancı, O. Şahin M.G. Dağlıoğlu, H.E. Turupçu Doğan, A., Ömeroğlu, E. Karataş, S. Kukul, V. ve Kılıç Çakmak, E. (2018). Üstün yetenekli ve zekâlı öğrencilerin bulunduğu kapsayıcı eğitim ortamlarında eğitimsel uygulamalar ölçeğinin geliştirilmesi ilkököl öğretmen formu. *Turkish Studies Educational Sciences*. 13 (11): 1153-1172. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., ve Çakmak, E. K. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Cırık, İ. (2008). Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(34): 27-40.
- Çam Türkan, Ç. (2019). Kitaplaştırılan Çizgi Yayınların Eğitselliği Üzerine Bir İnceleme. Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute, 11(29), 366-377. <https://doi.org/10.20875/makusobed.431280>.
- Çelik, Ç. (2022). Tanıma ve Yanlış Tanıma: Kapsayıcı Eğitim, Okullar ve Etnisite. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(2): 146-168.
- Cuéllar, C., Queupil, J. P., Cuenca, C., and Ravest, J. (2020). A systematic review on multiculturalism and educational leadership: similarities and contrasts in knowledge production across societies. *Multicultural Education Review*, 12(4): 235-249.
- Demiral, U., Yamaner, E., ve Süklüm, N. (2016). Çizgi Filmlerde Verilen Eğitimsel Mesajlar; TRT Çocuk Kanalı Örneği. *Journal of International Social Research*, 9(45). 536-544 www.sosyalarastirmalar.com
- Derzhavina, V. V., Nikitina, A. A., Makarov, A. L., Piralova, O. F., Korzhanova, A. A., Gruver, N. V., and Mashkin, N. A. (2021). Inclusive education importance and problems for students’ social integration. *Propósitos y Representaciones*, 9(2): 1-13. <http://dx.doi.org/10.20511/pyr2021.v9nSPE3.1130>
- Dilekçi, Ü. (2019). Okul yöneticilerinin “kapsayıcı eğitim” kavramına ilişkin algıları: Bir metafor analizi çalışması. 14. *Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*, 84-90.
- Ergüney, M. (2017). İnternetin okul öncesi dönemdeki çocuklar üzerindeki etkileri hakkında bir araştırma. *Ulak Bilge Dergisi*, 5(17): 1917- 1938. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-05-17-10>

- Ertürk Y. D. ve Gül, A.A. (2006). *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin: Televizyon Haberlerinin Çocuklar Üzerindeki Stres Etkileri ve Ailesel Haber İzleme Alışkanlıkları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Florian, L., and Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5): 813-828.
- Forlin, C., Loreman, T., and Sharma, U. (2014). A system-wide professional learning approach about inclusion for teachers in Hong Kong. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 42(3): 247-260. <https://doi.org/10.1080/1359866X.2014.906564>.
- Gause, C. P. (2011). Diversity, equity, and inclusive education: A voice from the margins (Transgressions: Cultural Studies and Education, Volume 65). Rotterdam: Sense Publishers. <https://doi.org/10.1007/978-94-6091-424-9>.
- Hall, S. (1997). *Representation: Cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Hussein, N. (2015). Children out of school. In M. Odekon (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of World Poverty* (2nd ed.). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781483345727.n120>
- Ira, N., and Gör, D. (2018). Opinions of faculty members of education faculty on inclusive education. *Turk. Int. J. Spec. Educ. Guid. Couns. (TIJSEG)*, 7, 29-38.
- Ismail, S. (2015). Equity and education. J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)* içinde (ss. 918-923). <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.920993> Oxford, UK: Elsevier.
- Lovato, S. B., and Waxman, S. R. (2016). Young children learning from touch screens: Taking a wider view. *Frontiers in Psychology*, 7, 1078. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01078>.
- Livingstone, S., and Helsper, E. J. (2007). Gradations in Digital Inclusion: Children, Young People and The Digital Divide. *New Media & Society*, 9 (4): 671-696.
- Narkun, Z. (2019). The Teachers' Self-Efficacy and its importance for Inclusive Education. *Interdisciplinary Contexts of Special Pedagogy*, 25: 151-176. <https://doi.org/10.14746/ikps.2019.25.07>.
- Nast, T. (2002). The Ohio State University Libraries. <http://cartoons.osu.edu/nast/> (Erişim tarihi: 20 Eylül 2025).
- Odekon, M. (2015). Children out of school. Hussein, N. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of World*
- OECD (2016), *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, ([Http://www.keepeek.com/Digital-AssetManagement/oeed/education/education-at-a-glance-2016_eag2016-en#page7](http://www.keepeek.com/Digital-AssetManagement/oeed/education/education-at-a-glance-2016_eag2016-en#page7)).
- Oğuz, B. N. ve Kutluca, A. Y. (2020). Okul Öncesi Dönemde Çocukları Olan Ebeveynlerin Teknoloji Kullanımına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 39 (2): 252-268.
- Oktay, A. (2000). *Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem* (2. baskı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Özaydınlık, K. (2019). *Kapsayıcı Eğitime Giriş*. İçinde O. Taneri (Ed.), *Kuramdan uygulamaya kapsayıcı eğitim* (2. bs., ss. 1-23). Ankara: Pegem Akademi.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün ve S. Beşir Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem.
- Pehlivan, K. B., ve Acar, Y. B. (2009). Çocuklar ve Eğitimde Dışlanma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(2): 27-38.
- Polat, M. (2020). Türkiye'deki araştırmalar bağlamında kapsayıcı eğitim ve okul yönetimi. *Research in Education and Social Sciences*, 8(2), 323- 335.

- Sanders, B. (1999). *Öküzün A'sı: Elektronik çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi*. (Çev.Ş. Tahir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stubbs, S. (2008). *Inclusive education. Where there are few resources*. Oslo: The Atlas Alliance Publ.
- Şimşek, H., Dağıstan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Dağıstan Yalçınkaya, G., Kart, M., ve Dağdelen, S. (2019). Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Türkiye'de Temel Eğitim Programlarında Çok Kültürlülüğün İzleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 177-197. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.563388>
- UNESCO (2005). *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Paris: UNESCO.
- UNICEF. (2017). *Early Moments Matter for Every Child*. New York: United Nations Children's Fund.
- Ünlü, İ., ve Örtten, H. (2013). Öğretmen adaylarının çok kültürlülük ve çok kültürlü eğitime yönelik algılarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (21): 287-302.
- Ünal, R., and Yel, S. (2019). Development of a social acceptance scale for inclusive education. *Universal Journal of Educational Research*, 7(10), 2187-2198. <https://doi.org/10.13189/ujer.2019.071017>
- Yelland, N. (2005). The future is now: A review of the literature on the use of computers in early childhood education (1994-2004). *AACE Journal*, 13, 201-232.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Çocukların Giysi Tüketiminde Sürdürülebilirlik Bilincinin İncelenmesi

Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÇINAR, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Ferizli Meslek Yüksekokulu, Sakarya, e-posta: pcinar@subu.edu.tr,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5187-0063>

Süfyan BİLGİÇ, Milli Eğitim Bakanlığı, Mehmet Demir İlkokulu, Sakarya, e-posta: sbilgic4@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8789-921X>

Öz

Erken yaşlarda kazandırılan sürdürülebilirlik ve çevre bilinci, bireylerin yaşam boyu sürecek çevre dostu davranışlar geliştirmesi ve kaynakları bilinçli kullanması açısından büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, 9-10 yaş grubu çocukların giysi tüketim alışkanlıkları ile giysi geri dönüşümüne yönelik tutum ve davranışlarını, çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda anlayışı çerçevesinde incelemek ve bu tutumların ebeveynlerin eğitim düzeyi ile ilişkisini belirlemektir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Serdivan ilçesinde bir ilkokulda öğrenim gören, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş 134 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen "Sürdürülebilir Moda Farkındalık Ölçeği" ile toplanmıştır. Veriler SPSS 26.0 programı ile analiz edilmiş; frekans, yüzde ve çapraz tablo analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, çocukların genel olarak sürdürülebilir moda konusunda olumlu tutumlara sahip olduklarını, ebeveyn eğitim düzeyine göre yapılan analizler ise, lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip anne-babaların çocuklarının sürdürülebilir moda farkındalıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Moda, Çocuk Tüketici Davranışları, Çevresel Sürdürülebilirlik, Geri Dönüşüm.

Makale Gönderme Tarihi: 17.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 02.10.2025

Önerilen Atf:

Çınar, P. ve Bilgiç, S. (2025). Çocukların Giysi Tüketiminde Sürdürülebilirlik Bilincinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(10): 757-769.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2025, 8(10): 757-769. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1591>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Examining Sustainability Awareness in Children's Clothing Consumption

Assistant Prof. Dr. Pınar ÇINAR, Sakarya University of Applied Sciences, Ferizli Vocational School, Sakarya, e-mail: pcinar@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5187-0063>

Süfyan BİLGİÇ, Ministry of National Education, Mehmet Demir Primary School, Sakarya, e-mail: sbilgic4@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8789-921X>

Abstract

Sustainability and environmental awareness instilled at an early age are of great importance for individuals to develop lifelong environmentally friendly behaviors and use resources consciously. In this context, the aim of this study was to examine the clothing consumption habits and attitudes and behaviors of 9–10-year-old children toward clothing recycling within the framework of sustainable fashion within the scope of environmental sustainability, and to determine the relationship between these attitudes and the education level of their parents. The research was designed using the relational screening model, a quantitative research method. The study group consisted of 134 students enrolled in a primary school in the Serdivan district of Sakarya province during the 2023-2024 academic year, selected through convenience sampling. Data were collected using the "Sustainable Fashion Awareness Scale" developed by the researcher. Data were analyzed using SPSS 26.0, using frequency, percentage, and cross-tab analyses. The findings of the study revealed that children generally have positive attitudes towards sustainable fashion, and analyses based on parental education level revealed that children whose parents have a high school education level or above have higher awareness of sustainable fashion.

Keywords: Sustainable Fashion, Child Consumer Behavior, Environmental Sustainability, Recycling.

Received: 17.07.2025

Accepted: 02.10.2025

Suggested Citation:

Çınar, P. and Bilgiç, S. (2025). Examining Sustainability Awareness in Children's Clothing Consumption, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(10): 757-769.

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik kavramı literatürde ilk kez 1972 yılında "Roma Kulübü" tarafından yayımlanan "Büyümenin Sınırları" başlıklı raporla gündeme gelmiştir (Mangır, 2016: 145). Bu kavramın geniş kitlelerce tanınması ise, 1987 yılında yayımlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen "Ortak Geleceğimiz" adlı raporla gerçekleşmiştir. Sürdürülebilirliğin küresel ölçekte önem kazanmasında, bilgisayar ve internet teknolojilerinin yaygınlaşmasının da etkisiyle, 1992 yılında düzenlenen Rio de Janeiro Dünya Zirvesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirveye 182 ülkenin lider düzeyinde katılım göstermesi, sürdürülebilirlik kavramının uluslararası alanda benimsenmesini sağlamıştır (Cebeci, 2013).

Sürdürülebilirliğe ilişkin en çok kabul gören tanımlardan biri, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Brundtland Raporu'nda yer almaktadır. Bu tanıma göre, "sürdürülebilir kalkınma; günümüzün gereksinimlerini karşılarken, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını giderme olanaklarını tehlikeye atmayan kalkınma yaklaşımıdır." Bu yaklaşım, sürdürülebilirliğin yalnızca bugünün değil, geleceğin de sorumluluğunu içeren uzun vadeli bir perspektife sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Zaman içerisinde sürdürülebilirlik kavramı yalnızca çevresel bir konu olmaktan çıkarak çok daha kapsamlı bir yapıya kavuşmuştur. 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile bu kavram; çevre, ekonomi ve toplumsal yapı olmak üzere üç temel boyutta ele alınmıştır. Bu yeni anlayışa göre sürdürülebilir kalkınma; yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizliklerin azaltılması, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ve çevresel dengenin korunmasını birlikte içeren bütüncül bir kalkınma modelini ifade etmektedir.

Sürdürülebilirlik ilkesinin hayata geçirilebilmesi için üç temel boyutun ekolojik, ekonomik ve sosyal eş zamanlı olarak gözetilmesi gerekmektedir. Ekolojik sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunmasını, biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesini ve bu kaynakların gelecek nesillere aktarılabilir şekilde yönetilmesini kapsamaktadır. Bu bağlamda, yenilenebilir enerji kullanımı, atık üretiminin azaltılması ve ekosistem dengesinin korunması öncelikli hedefler arasında yer almaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik ise; enerji, hammadde ve insan kaynağı gibi kaynakların verimli ve gereksinim düzeyinde kullanılmasını amaçlamaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik boyutu ise; insan haklarına dayalı, adil, eşitlikçi ve kapsayıcı bir toplum yapısının sürdürülmesini hedeflemektedir. Toplumun tüm bireylerinin eğitim, sağlık, katılım ve yaşam kalitesi açısından desteklenmesi bu boyutun temelini oluşturmaktadır (Aktaran: Gürcüm vd., 2012).

Çevre sorunlarına karşı farkındalık oluşturma sürecinde karşılaşılan en büyük zorluklardan biri çevre eğitimidir. Ancak, kaynak kullanımına yönelik davranışsal eğilimler eğitim yoluyla değiştirilebilir ve bu sayede çevreyi korumaya yönelik farkındalık artırılabilir. İlköğretim dönemi, bireylerde çevre sorunlarına karşı farkındalık geliştirme ve yaşanabilir bir gelecek için gerekli beceri, tutum, değer ve davranışları kazandırma açısından önemli bir etkiye sahiptir (Tunç, Ömür ve Düren, 2013).

Çocuklarda çevre eğitimi, çevre bilincinin gelişmesi ve sürdürülebilir bir dünya oluşturulması açısından önemli bir yere sahiptir. Geçmişten günümüze çevre eğitimi yaklaşımlarında büyük değişimler yaşanmıştır. Çevre eğitimi, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmaya başlamıştır. İlk yıllarda, çevre eğitimi daha çok bireylerin doğaya duyduğu hayranlık üzerinden ele alınmış ve bilimsel çevre bilgisi daha az vurgulanmıştır. Örneğin, 1960'lar ve 1970'lerde doğa keşfi ve doğa sevgisi gibi konular çocuklara yönelik eğitim programlarının temelini oluşturmuştur. Bu dönemde, çevre eğitime yönelik ilk ciddi adımların atıldığı görülür. 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı, çevre eğitiminin uluslararası bir mesele olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır (UNEP, 1972).

1980'lerde çevre eğitimi, yalnızca doğa sevgisi ile sınırlı kalmayıp daha sistematik bir yapıya bürünmüştür. Bu dönemde çevre eğitime yönelik "ekolojik bilgi ve farkındalık" vurgusu yapılmış, çevre eğitimi müfredat programlarına yavaş yavaş entegre edilmeye başlanmıştır. Örneğin, Tbilisi Konferansı'nda (1977), çevre eğitiminin okul öncesi dönemden itibaren başlaması gerektiği vurgulanmış ve ilk defa çevre eğitimi ile ilgili ilkeler belirlenmiştir (UNESCO, 1977).

Günümüzde çevre eğitimi, yalnızca doğaya duyulan sevgiyi değil, doğayı koruma sorumluluğunu, çevresel sorunların çözümünü ve sürdürülebilirlik bilincini de kapsamaktadır. 2000'li yıllardan itibaren çevre eğitimi çocuklar için daha aktif, katılımcı ve deneyim temelli bir yapıya dönüşmüştür. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015), çocukların çevre eğitimini teşvik eden uluslararası çabalardan biridir. Bu hedefler doğrultusunda, çevre eğitimi müfredatlarına çevre koruma ve sürdürülebilirlik gibi konuların entegre edilmesi önem kazanmıştır.

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle, çevre eğitiminde dijital araçlar ve oyun temelli öğrenme yöntemleri de öne çıkmıştır. Örneğin, mobil uygulamalar ve çevre dostu oyunlar aracılığıyla çocuklara çevresel konular daha eğlenceli ve anlaşılır bir şekilde sunulmaktadır. Ayrıca, doğa gezileri, atık toplama etkinlikleri, geri dönüşüm projeleri gibi uygulamalı etkinlikler, çocukların çevre bilincini pekiştirmeye yöneliktir (Palmer, 2003).

Türkiye'de çevre eğitimi, 1990'lı yıllardan itibaren eğitim müfredatına eklenmeye başlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan çevre eğitimi müfredatları, çocukların çevreye duyarlı bireyler olarak yetişmesini amaçlamaktadır. 2004 yılında ilköğretim müfredatında çevre eğitiminin yer alması, bu sürecin önemli bir adımı olmuştur (MEB, 2004). Ayrıca, son yıllarda okul öncesi eğitimden itibaren çevre eğitime yönelik etkinlikler düzenlenmektedir. Örneğin, okullarda düzenlenen geri dönüşüm projeleri, atık toplama kampanyaları, çevre dostu ürün kullanımı gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır (Oğuz, 2019).

Sürdürülebilir moda konusundaki araştırmalar, genellikle çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri kapsayan bir dizi konuyu ele almaktadır. Çevre dostu ve geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanımı, daha az kaynak tüketimi gerektiren üretim teknikleri, tasarım sürecinde sürdürülebilirlik ilkelerini entegre eden, atık miktarını azaltan ve kaynakları verimli kullanmayı hedefleyen yaklaşımlar, tüketicilerin sürdürülebilir modaya yönelik farkındalık düzeyleri ve bu doğrultuda alışveriş tercihleri sürdürülebilir moda araştırmalarında önemli yer tutmaktadır. Çocuklar ve gençlerde sürdürülebilir moda üzerine yapılan araştırmalar nispeten daha sınırlıdır, ancak bu alan da giderek ilgi görmektedir. Çocukların ve gençlerin sürdürülebilir moda konusundaki farkındalık seviyeleri üzerine yapılan çalışmalarda, çocukların giysi seçiminde ailelerinin kararlarına etkisi, marka bağımlılığı ve sembolleri, çocuklar için sürdürülebilir giysi üretiminde ölçü standardı ve giysi uyumu gibi konular ele alınmaktadır (Niinimäki, 2010; McNeill, 2015; Lai, 2015; Hirscher vd., 2018). Bu araştırmalar, çocuk ve gençlerin sürdürülebilir moda konusunda bilinçlenmesi ve bu farkındalığın kalıcı hale getirilmesi için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Erken yaşlarda kazandırılan sürdürülebilirlik ve çevre bilinci, bireylerin yaşam boyu sürecek çevre dostu davranışlar geliştirmesi ve kaynakları bilinçli kullanması açısından büyük öneme sahiptir. Çocukluk döneminde edinilen bu farkındalık, yalnızca bireysel davranışları değil, gelecekte topluma olan etkileri de olumlu yönde şekillendirir. Özellikle moda tüketiminde sürdürülebilirlik bilinci, çevresel sorunların azaltılmasına katkı sağlayabilir. Bu çalışmada, 9-10 yaş grubu çocukların giysi tüketim alışkanlıkları ile giysi geri dönüşümüne yönelik tutum ve davranışlarının sürdürülebilir moda anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesi ve bu davranışların ebeveynlerin eğitim düzeyiyle ilişkili olup olmadığının incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Yöntem başlığı altında araştırma deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması ve analizi bilgilerine yer verilmektedir.

Araştırma Deseni

Bu araştırmanın amacı, 9-10 yaş grubundaki çocukların giysi tüketim alışkanlıkları ile giysi geri dönüşümüne yönelik tutum ve davranışlarını, çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda kapsamında incelemek ve bu tutumların ebeveynlerin eğitim düzeyiyle ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile desenlenmiştir. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin incelenmesine olanak tanıyan bir yaklaşımdır (Kaya vd., 2012). Bu doğrultuda, çocukların giysi tüketim alışkanlıkları ve giysi geri dönüşümüne yönelik davranışlarının sürdürülebilir moda anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesi ve ebeveynlerin eğitim düzeyleriyle arasındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2023–2024 eğitim-öğretim yılı içerisinde Sakarya ili Serdivan ilçesinde yer alan bir ilkokulda öğrenim gören ve yaşları 9 ile 10 arasında değişen toplam 134 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılar, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Bu örnekleme yöntemi, araştırmacının erişiminin kolay olduğu bireyleri seçmesine dayalı olup, zaman ve maliyet açısından avantaj sağlayan pratik bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Araştırmanın başlangıç aşamasında, geliştirilen ölçme aracının dilsel anlaşılabilirliğini ve içerik geçerliliğini değerlendirmek amacıyla 20 öğrenciye pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, ölçekte yer alan ifadelerin yaş grubuna uygunluğu ve ölçme amacına hizmet edip etmediğini değerlendirmek üzere iki sınıf öğretmeninden uzman görüşü alınarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından geliştirilen "Sürdürülebilir Moda Farkındalık Ölçeği" ile toplanmıştır. Ölçek, çocukların moda tüketim alışkanlıkları, çevreye karşı tutumları, geri dönüşüm farkındalıkları ve çevresel sürdürülebilirlikle bağlantılı moda bilincini ölçmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Ölçme aracı demografik özellikleri belirlemeye yönelik üç soru, sürdürülebilir moda konusunda on beş soru olmak üzere on sekiz sorudan oluşmaktadır. İlk olarak 20 öğrencilik bir grupta ölçeğin ön uygulaması yapılmış, ardından uzman görüşleri doğrultusunda son düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Son haliyle ölçek, 134 öğrenciye uygulanarak veriler elde edilmiştir.

Veri toplama araçları ile elde edilen nicel veriler SPSS (Statistic Package for Social Sciences) 26.0 programında analiz edilmiş, değişkenler için yüzde ve frekans analizleri yapılmıştır. Verilerin analizinde çocukların sürdürülebilir moda konusundaki farkındalık düzeyleri ile moda tüketim alışkanlıkları ve çevreye yönelik tutumları betimleyici istatistiklerle değerlendirilmiştir. Araştırmada, ebeveynlerin eğitim düzeyi ile çocukların moda tüketim alışkanlıkları ve çevreye yönelik tutumları arasında nasıl bir ilişki olduğu da Ki-Kare (χ^2) bağımsızlık testi ($p<0.05$) ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR

9-10 yaş grubundaki çocukların giysi tüketim alışkanlıkları ile giysi geri dönüşümüne yönelik tutum ve davranışlarının çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda kapsamında incelenmesi ve bu tutumların ebeveynlerin eğitim düzeyiyle ilişkisinin ortaya konulması amaçlandığı çalışmada, elde edilen veriler doğrultusunda çocukların tüketim ve geri dönüşüm davranışları betimleyici istatistiklerle değerlendirilmiş, ebeveynlerin eğitim düzeyi ile çocukların tutum ve alışkanlıkları arasındaki olası ilişkiler ise istatistiksel analizlerle ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda, araştırmadan elde edilen bulgular, öncelikle katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile sunulmuş, ardından çocukların sürdürülebilir moda farkındalıkları, giysi tüketim ve geri dönüşüm davranışları ile ebeveyn eğitim düzeyleri arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Bulgular, araştırmanın amacına paralel olarak hem çocukların bireysel tüketim alışkanlıkları hem de ebeveynlerin eğitsel arka planlarının etkilerini ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilir Moda Farkındalık Ölçeğinin “Demografik özellikler” boyutunda yer alan maddelere öğrencilerin verdikleri cevapların yüzde ve frekans dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Demografik Özellikler

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	75	56,0
	Erkek	59	44,0
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	51	38,1
	Ortaokul	28	20,9
	Lise	20	14,9
	Ön Lisans	19	14,2
	Lisans	13	9,7
	Lisansüstü	3	2,2
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	51	38,1
	Ortaokul	27	20,1
	Lise	25	18,7
	Ön Lisans	19	14,2
	Lisans	8	6,0
	Lisansüstü	4	3,0

Tablo 1’de araştırmaya katılan 9-10 yaş katılımcıların cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyine ilişkin demografik özellikleri verilmiştir. Katılımcılar cinsiyet açısından dengeli bir dağılım göstermektedir. Ebeveynlerin eğitim düzeyleri incelendiğinde ise, hem anne hem de baba grubunda ağırlığın daha çok ilkokul ve ortaokul mezunlarında toplandığı, yükseköğretim düzeyindeki oranların ise görece düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, araştırmaya katılan çocukların büyük ölçüde düşük ve orta eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin aile ortamında yetiştiğini göstermekte ve çocukların tüketim davranışları ile sürdürülebilir moda farkındalıklarının ebeveynlerin eğitim düzeyiyle ilişkisini anlamada önemli bir bağlam sunmaktadır.

Katılımcıların çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda farkındalıklarını belirlemeye yönelik olarak, on beş soruya üçlü Likert tipinde (katılmıyorum, kararsızım,

katılıyorum) yanıt vermeleri istenilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar Tablo 2' de sunulmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Sürdürülebilir Moda Farkındalık Düzeylerini Gösteren Yüzde ve Sıklık Tablosu

Sorular	Yüzde (%)	Katılım Durumu		
	Frekans (F)	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum
İhtiyacım kadar giysi satın alırım	% F	9.7 13	9.0 12	81.3 109
Çevre dostu ve ekolojik malzeme kullanan giyim markalarını tercih ederim	% F	9.7 13	29.9 40	60.4 81
Satın aldığım giysileri uzun süre kullanırım	% F	11.2 15	17.9 24	70.9 95
Aldığım giysileri gerektiğinde onartırım	% F	15.7 21	22.4 30	61.9 83
Kullanmayacağım giysileri ihtiyacı olanlara veririm veya giysi kumbarasına atarım	% F	10.4 14	12.7 17	76.9 103
Kullanım ömrü dolmuş giysileri çöpe atarım	% F	62.0 83	24.6 33	13.4 18
Kullanım ömrü dolmuş giysilerimi geri dönüşüme yollarım	% F	16.4 22	23.1 31	60.5 81
Aldığım giysinin hammadde içeriğine bakarım	% F	14.9 20	39.6 53	45.5 61
Doğal hammaddelerden yapılmış giysileri tercih ederim	% F	12.7 17	32.1 43	55.2 74
Aldığım giysinin yıkama-bakım talimatını kontrol ederim	% F	12.7 17	24.6 33	62.7 84
Aldığım giysileri yıkama-bakım talimatına göre temizlerim	% F	10.5 14	16.5 22	73.0 97
Dolabımda aynı model, renk ve desende giysilerim vardır	% F	13.4 18	14.2 19	72.4 97
Dolabımda hiç ya da sık kullanmadığım giysilerim vardır	% F	59.7 80	21.6 29	18.7 25
Yakın çevremle benimle paylaştığı giyim eşyalarını kullanırım	% F	23.1 31	32.9 44	44.0 59
Kullanmadığım veya küçülmüş kıyafetlerimi yakın çevremle paylaşıyorum	% F	12.8 17	12.0 16	75.2 100

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun ihtiyaç kadar giysi satın alma, giysileri uzun süre kullanma, gerektiğinde onartma ve kullanmadıkları giysileri paylaşma ya da bağışlama eğiliminde oldukları görülmektedir. Özellikle “giysilerimi çöpe atarım” ve “dolabımda sık ya da hiç kullanmadığım giysilerim vardır” ifadelerine katılımın düşük olması, çocukların sürdürülebilir tüketim açısından olumlu bir farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, “aynı model, renk ve desende giysilerim vardır” ifadesine yüksek oranda katılım gösterilmesi, sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir eğilime işaret etmektedir.

Genel olarak tablo, katılımcıların sürdürülebilir moda konusunda özellikle giysileri uzun süre kullanma, paylaşma, geri dönüşüm ve gereksiz giysi tüketiminden kaçınma davranışlarında yüksek farkındalık sergilediklerini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda farkındalıklarının anne eğitim düzeyiyle olan ilişkisi belirlenmek istenilmiş bunun için SPSS çapraz tablo analizinden yararlanılmıştır. Tablodaki veriler, 133 katılımcının (bir katılımcı anne eğitim düzeyini ifade etmediği için analiz dışıdır) sürdürülebilir moda farkındalıklarını belirlemeye yönelik sorulara (15 madde) verdikleri yanıtların, anne eğitim düzeyine göre nasıl dağıldığını göstermektedir.

Tablo 3. Katılımcıların Sürdürülebilir Moda Farkındalığının Anne Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Anne Eğitim	İlkokul	3	17,6	-	-	17	17,0	20	15,0
	Ortaokul	6	35,3	4	25	18	18,0	28	21,1
	Lise	3	17,6	11	68,8	36	36,0	50	37,6
	Ön Lisans	2	11,8	-	-	11	11,0	13	9,8
	Lisans	3	17,6	1	6,2	15	15,0	19	14,3
	Lisansüstü	-	-	-	-	3	3,0	3	2,3
Toplam		17	100	16	100	100	100	133	100

Tablo 3'e göre, lise ve üzeri (lise, ön lisans, lisans, lisansüstü) eğitim düzeyine sahip annelerin çocukları, büyük oranda "katılıyorum" yanıtını vermiştir. Özellikle lise grubunda "katılıyorum" diyenlerin oranı %36 gibi yüksek bir seviyededir. Bu durum, anne eğitim düzeyinin çocukların çevreye duyarlı moda ve tüketim davranışlarını olumlu etkilediği yönünde bir görüşü destekleyebilir.

İlkokul ve ortaokul mezunu annelerin çocukları arasında "katılmıyorum" ve "kararsızım" yanıtları daha yaygındır. Örneğin, ortaokul grubunda "katılmıyorum" diyenlerin oranı %35,3 ile en yüksek seviyededir. Bu durum, eğitim seviyesi düştükçe çocukların çevresel sürdürülebilirlik konularındaki farkındalıklarının ve davranışlarının azalabileceğini düşündürmektedir.

Katılımcıların sürdürülebilir moda farkındalıkları ile anne eğitim düzeyi arasında belirli bir ilişki olduğu görülmektedir. Anne eğitim düzeyi yükseldikçe, çocukların çevresel sürdürülebilirlik boyutunda olumlu tutum ve davranışlar sergileme eğilimlerinin arttığı dikkat çekmektedir. Özellikle lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip annelerin çocukları, sürdürülebilir moda farkındalığı göstergelerine daha yüksek oranda katılım sağlamaktadır. Buna karşılık, ilkokul ve ortaokul mezunu annelerin çocuklarında, kararsız ya da olumsuz tutum sergileme eğilimi daha belirgindir. Bu bulgu, ebeveynlerin eğitim düzeyinin çocukların çevresel farkındalıklarının oluşumunda önemli bir etkisi olduğunu ve eğitim seviyesi yüksek olan ailelerin çocuklarının sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarını daha erken yaşta içselleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda farkındalıklarının baba eğitim düzeyiyle olan ilişkisi incelenmek istenilmiş bunun için SPSS çapraz tablo analizinden yararlanılmıştır. Tablodaki veriler, 133 katılımcının (bir katılımcı baba eğitim düzeyini ifade etmediği için analiz dışıdır) çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda farkındalıklarını belirlemeye yönelik sorulara (15 madde) verdikleri yanıtların, baba eğitim düzeyine göre nasıl dağıldığını göstermektedir.

Tablo 4'e göre, en yüksek "katılıyorum" yanıtını %39, lise mezunu babaların çocukları vermiştir. Bu grubu sırasıyla önlisans (%19), ortaokul (%17) ve lisans (%14) düzeyi izlemektedir. Lisansüstü baba eğitimi grubundaki tüm çocuklar da bu ifadeye katıldığını belirtmiştir. "Katılmıyorum" yanıtı en çok ortaokul (%35,3) eğitim düzeyine sahip babaların çocukları tarafından verilmiştir. En fazla kararsızım yanıtı lise eğitimi düzeyinde (%50) verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Sürdürülebilir Moda Farkındalığının Baba Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Toplam	
		Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Baba Eğitim	İlkokul	1	5,9	-	-	7	7,0	8	6,0
	Ortaokul	6	35,3	4	25,0	17	17,0	27	20,3
	Lise	4	23,5	8	50,0	39	39,0	51	38,3
	Ön Lisans	3	17,6	2	12,5	19	19,0	24	18,0
	Lisans	3	17,6	2	12,5	14	14,0	19	14,3
	Lisansüstü	-	-	-	-	4	4,0	4	3,0
Toplam		17	100	16	100	100	100	133	100

Katılımcıların sürdürülebilir moda farkındalıkları ile baba eğitim düzeyi arasında belirli bir ilişki gözlemlenmektedir. Baba eğitim düzeyi yükseldikçe, çocukların çevresel sürdürülebilirlik boyutunda olumlu tutum ve davranışlar sergileme eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Özellikle lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip babaların çocukları, sürdürülebilir moda farkındalığı göstergelerine daha yüksek oranda katılım sağlamaktadır. Buna karşılık, ilkokul ve ortaokul mezunu babaların çocuklarında kararsız veya olumsuz tutum sergileme eğilimi daha belirgin olarak görülmektedir. Bu bulgu, ebeveynlerin özellikle baba eğitim düzeyinin, çocukların çevresel farkındalıklarının gelişiminde etkili olduğunu ve eğitim seviyesi yüksek olan babaların çocuklarının sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarını daha erken yaşta benimseme eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, 9-10 yaş grubu çocukların çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda farkındalıkları incelenmiş ve bu farkındalıkların ebeveyn eğitim düzeyiyle ilişkisi analiz edilmiştir. Katılımcıların sürdürülebilir modaya yönelik tutumları, on sekiz maddelik likert tipi ölçek ile toplanan veriler üzerinden analiz edilmiş; bu tutumların, ebeveyn eğitim düzeyiyle ilişkisi çapraz tablolarla incelenmiştir. Elde edilen bulgular, çocukların genel olarak sürdürülebilir moda konusunda olumlu tutumlara sahip olduklarını göstermektedir. Özellikle “İhtiyacım kadar giysi satın alırım” (%81,3), “Satın aldığım giysileri uzun süre kullanırım” (%70,9) ve “Kullanmadığım veya küçülmüş kıyafetlerimi yakın çevremle paylaşıyorum” (%75,2) gibi ifadelerle verilen yüksek katılım oranları, çocukların bu yaş grubunda çevre dostu tüketim davranışlarını içselleştirmeye başladıklarını göstermektedir. Bu durum ilkokul öğrencilerinin çevre farkındalıklarının ne durumda olduğunu belirlemeye yönelik gerçekleştirilen araştırmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Yıldız Yılmaz ve Mentiş Taş (2018), Çelikler, Aksan ve Yenikalayıcı (2019), Erdem, Meriç ve Meriç (2019), Vatansaver Bayraktar ve Fırat’ın (2020) ve Gülçin (2022) araştırmalarının sonuçları öğrencilerin çevre farkındalıklarının yüksek olduğu şeklindedir.

Ancak bazı ölçütlere verilen yanıtlarda dikkat çeken farklılıklar söz konusudur. Örneğin, “Kullanım ömrü dolmuş giysileri çöpe atarım” ifadesine %62 oranında “katılmıyorum” yanıtlanması olumlu bir farkındalığı yansıtırken; “Kullanım ömrü dolmuş giysilerimi geri dönüşüme yollarım” ifadesine yalnızca %60,5 oranında katılım olması, geri dönüşüm uygulamaları konusunda daha fazla bilinçlendirme gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, “Aldığım giysinin hammadde içeriğine bakarım” (%45,5) ve “Doğal maddelerden yapılmış giysileri tercih

ederim" (%55,2) gibi ifadelerle verilen görece düşük katılım, sürdürülebilir moda çevresel yönlerine dair bilgi eksikliğini ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen çapraz tablo analizleri, çocukların sürdürülebilir moda farkındalık düzeylerinin, ebeveynlerinin eğitim durumuna bağlı olarak anlamlı farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle lise ve üzeri öğrenim düzeyine sahip annelere ve babalara sahip öğrencilerin, çevresel sürdürülebilirlik temelli tutumlara daha yüksek düzeyde katılım gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu bulgu, mevcut literatürde yer alan bazı çalışmalarla örtüşmektedir. Örneğin Gülçin (2022), ilkököl dördüncü sınıf öğrencileriyle gerçekleştirdiği çalışmada, okur-yazar olmayan annelerin çocuklarının çevre farkındalık düzeylerinin, annesi ortaokul veya lise mezunu olan çocuklara göre daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, annesi lise mezunu olan çocukların farkındalık düzeylerinin, annesi yalnızca ilkököl mezunu olanlara kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı çalışmada, babaların eğitim düzeyine göre yapılan değerlendirmelerde de benzer şekilde, daha yüksek eğitim düzeyine sahip babaların çocuklarının çevresel farkındalıklarının daha gelişmiş olduğu belirlenmiştir.

Doğan ve Keleş (2020) tarafından yürütülen çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmacılar, annelerin eğitim düzeyleri yükseldikçe öğrencilerin çevre farkındalıklarında artış gözlemlendiğini belirtmişlerdir. Özellikle annesi lise mezunu olan çocukların farkındalık düzeylerinin, annesi ortaokul mezunu olanlara kıyasla daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Vatansever Bayraktar ve Fırat (2020) ise ilkököl öğrencileriyle yürüttükleri araştırmalarında, çevresel sorumluluk alt boyutunda babaların eğitim düzeyine göre anlamlı farklar olduğunu saptamışlardır. Bu bağlamda, babası lise mezunu olan öğrencilerin, babası ortaokul ya da ilkököl mezunu olanlara göre çevre farkındalıklarının daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur.

Öte yandan, literatürde farklı örneklem gruplarıyla yapılan bazı çalışmalar bu bulgularla çelişebilecek sonuçlar da sunmaktadır. Örneğin, Erdem, Meriç ve Meriç (2019), üçüncü ve dördüncü sınıf düzeyindeki toplam 515 öğrenci ile gerçekleştirdikleri çalışmada, annelerin eğitim düzeyleri (ilkököl, ortaokul, lise, üniversite) arasında anlamlı farklar olmadığını, çevre farkındalığı ortalamalarının birbirine oldukça yakın olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Taycı ve Uysal (2012) ilköğretim öğrencilerinin çevre bilgisi ve tutumlarını inceledikleri çalışmalarında, anne eğitim düzeyinin öğrencilerin çevreye ilişkin tutumlarını istatistiksel olarak anlamlı biçimde etkilemediğini ortaya koymuşlardır. Uluçınar Sağır, Aslan ve Cansaran (2008) ise ortaokul düzeyinde yürüttükleri çalışmada, babaların eğitim durumuna göre öğrencilerin çevre bilgi ve tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edemediklerini ifade etmişlerdir.

9-10 yaş grubu çocukların giysi tüketim alışkanlıkları, çevresel sürdürülebilirlik boyutunda sürdürülebilir moda farkındalıkları ile ebeveyn eğitim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırma, çocukların büyük çoğunluğunun sürdürülebilir moda kapsamında olumlu tüketim davranışları geliştirdiğini göstermektedir. Özellikle "İhtiyacım kadar giysi satın alırım", "Satın aldığım giysileri uzun süre kullanırım" ve "Kullanmadığım kıyafetleri paylaşırım" gibi ifadelerle yüksek katılım oranları, bu yaş grubundaki çocukların çevreye duyarlı bireyler olarak yetişmekte olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, sürdürülebilirlik bilincinin erken yaşlarda kazandırılmasının mümkün olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ancak, geri dönüşüm uygulamalarına ve giysilerin çevresel etkilerine yönelik tutumlarda daha düşük katılım oranlarının gözlenmesi, çocukların bazı alanlarda bilgi eksiklikleri yaşadığını göstermektedir. "Kullanım ömrü dolmuş giysilerimi geri dönüşüme yollarım" ve "Giysilerin hammadde içeriğine dikkat ederim" gibi ifadelerle verilen görece düşük katılım oranları, sürdürülebilir moda eğitiminin yalnızca tüketimle sınırlı kalmaması, aynı zamanda üretim süreçlerine ve geri dönüşüm bilincine de odaklanması gerektiğine işaret etmektedir.

Araştırmada ebeveynlerin eğitim düzeyi ile çocukların sürdürülebilir moda farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Özellikle lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip anne ve babaların çocuklarının, çevresel sürdürülebilirlik temelli tutumlara daha fazla katılım gösterdiği saptanmıştır. Bu bulgu, çevre ve sürdürülebilirlik eğitiminin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda ailevi ve toplumsal bağlamda da ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda, çocukların sürdürülebilir moda farkındalıklarının artırılması ve bu farkındalığın davranışa dönüşmesi için hem eğitsel hem de toplumsal düzeyde bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, öncelikle ilkököl müfredatında sürdürülebilir moda, çevresel sorumluluk, geri dönüşüm ve bilinçli tüketim temalarının yer alması önerilmektedir. Bu temaların çocukların bilişsel gelişim düzeyine uygun, günlük yaşamla ilişkilendirilmiş ve uygulamaya dönük etkinliklerle desteklenmesi, çevresel farkındalığın kalıcı hâle gelmesine katkı sağlayacaktır.

Elde edilen bulgular, ebeveyn eğitim düzeyinin çocukların sürdürülebilir moda tutumlarını etkilediğini ortaya koyduğundan, ailelerin de bu sürece dâhil edilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, okul merkezli çevre eğitimi uygulamalarının, aile katılımını önceleyen modeller çerçevesinde planlanması gerekmektedir. Özellikle ebeveynlere yönelik bilgilendirici seminerler, rehberlik faaliyetleri ve okul-aile iş birliğine dayalı projeler aracılığıyla, çevresel duyarlılığın ev ortamında da pekiştirilmesi hedeflenmelidir.

Okullarda düzenlenecek giysi takas etkinlikleri, geri dönüştürülmüş malzemelerle tasarım atölyeleri ve doğal malzemelerin tanıtımına yönelik çalışmalar, öğrencilerin çevre dostu tüketim davranışlarını deneyimleyerek içselleştirmelerine olanak tanıyacaktır. Bunun yanı sıra, çocukların sürdürülebilirlik konularında edindikleri bilgileri uygulamaya dönüştürebilmeleri için deneyim temelli öğrenme ortamlarının artırılması, etkinliklerin yalnızca okul ortamı ile sınırlı kalmaması, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğiyle daha geniş kitlelere ulaştırılması önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onay: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulundan 13.06.2025 tarih ve 45 sayılı karar numarası ile izin alınmıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Cebeci, D. (2013). Ekolojik Tekstillerin Moda Tasarımı Üzerine Etkileri (Sanatta Yeterlilik). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul.

Çelikler, D., Aksan, Z. ve Yenikalaycı, N. (2019). İlkokul öğrencilerinin çevreye yönelik farkındalıklarının belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 425- 436.

Doğan, F. ve Keleş, Y. (2020). Ortaokul ve lise öğrencilerinde çevre farkındalığı ve çevre davranışı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 80-90.

- Erdem, M., Meriç, E. ve Meriç, A. (2019). İlkokul öğrencilerinin çevresel farkındalıklarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 2(1), 21-38.
- Gülçin, S. (2022). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çevre farkındalıklarının incelenmesi: Kocaeli Dilovası Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gürcüm, B. ve Yüksel, C. (2012). Moda Sektörünü “Yavaşlatan” Eğilim: Eko Moda ve Moda’da Sürdürülebilirlik. 1. Uluslararası Moda ve Tekstil Tasarımı Sempozyumu, Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 48-51. Antalya.
- Hirscher, A. L., Niinimäki, K., and Joyner Armstrong, C. M. (2018). Social manufacturing in the fashion sector: New value creation through alternative design strategies? *Journal of Cleaner Production*, 172, 4544-4554.
- Kaya, A., Balay, R., and Göçen, A. (2012). The level of teachers’ knowing, application and training need on alternative assessment and evaluation techniques. *Journal of Human Sciences*, 9(2), 1229-1259.
- Lai, C. S., and Chang, W. T. (2015). Exploring the sustainability of children's wear through collaborative consumption: A case study of a children's clothing rental service. *Sustainability*, 7(8), 9589-9603.
- Mangır A. F. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yavaş ve Hızlı Moda. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(41.Yıl Özel Sayısı), 143-154.
- McNeill, L., and Moore, R. (2015). Sustainable fashion consumption and the fast fashion conundrum: Fashion students' perspectives. *International Journal of Consumer Studies*, 39(3), 212-222.
- MEB. (2004). İlköğretim Çevre Eğitimi Müfredatı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Niinimäki, K. (2010). Eco-clothing, consumer identity and ideology. *Sustainable Development*, 18(3), 150-162.
- Oğuz, V. (2019). Türkiye’de Çevre Eğitimi Uygulamaları ve Çocukların Çevre Bilinci. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(4), 35-49.
- Palmer, J. (2003). *Environmental Education in the 21st Century: Theory, Practice, Progress and Promise*. London: Routledge.
- Taycı, F. and Uysal, F. (2012). A study for determining the elementary school student’s environmental knowledge and environmental attitude level. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 5718 – 5722. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.06.504
- Tunç, A.Ö., Ömür, G.A. ve A.Z. Düren (2013). Çevresel Farkındalık. *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 227-246.
- Uluçınar, Ş., Aslan, O., Cansaran, A. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Çevre Bilgisi ve Çevre Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 7(2), 496-511
- UNEP. (1972). *United Nations Conference on the Human Environment*. Stockholm: United Nations. <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>. [Erişim Tarihi: 10.05.2024].
- UNESCO. (1977). *Intergovernmental Conference on Environmental Education*. Tbilisi: UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000032763>. [Erişim Tarihi: 14.05.2024].

Vatansever Bayraktar, H. ve Fırat, T. (2020). İlkokul öğrencilerinin çevre farkındalıkları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(55), 1722-1737.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız Yılmaz, N. ve Mentiş Taş, A. (2017). İlkokul çevre farkındalık ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1355-1372.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Akdeniz Çanağı Ülkelerinde Turizm Coğrafya Eğitimi Üzerine Bir Bakış

Öğr. Gör. Dr. Betül AKYOL, Kırıkkale Üniversitesi, Fatma Şenses Meslek Yüksekokulu, Kırıkkale, e-posta: betulakyol@kku.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3659-4587>

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Ankara, e-posta: yuksel.ozturk@hbv.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4320-5626>

Öz

Turizm önemli küresel faaliyet olan aynı zamanda yerlerin ve destinasyonların dönüştürücü ve üretken rol oynayan en aktif etkenlerden biridir. Bu araştırmanın temel amacı, bazı Akdeniz ülkeleri (Türkiye, İspanya, İtalya ve Portekiz) üniversitelerinde mevcut olan turizm coğrafya ders içeriklerini tespit etmek ve Akdeniz çanağındaki ülkelerle karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Bu çalışmada nitel ve nicel yöntem birlikte kullanılmıştır. Nitel yöntem olarak içerik analizinden faydalanılmış, nicel yöntem olarak ise uyum analizi kullanılmıştır. Türkiye'den 93, İtalya 27, İspanya 26 ve Portekiz'den 6 bölümden 152 veri elde edilmiştir. Araştırmaya ait veriler Türkiye, İspanya, İtalya ve Portekiz üniversitelerinin web sitelerinden elde edilmiştir. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde Türkiye'de turizm coğrafyasına yönelik ders içerikleri Türkiye turizm bölgeleri ve Anadolu uygarlıkları konularının ilk sıralarda olduğu görülmektedir. İtalya üniversiteleri turizm coğrafya ders içeriklerinde ise sürdürülebilir turizm ve kültür turizmi konularının önemli olduğu görülmektedir. İspanya üniversiteleri turizm coğrafya ders içerikleri ise, İspanya turizmi/coğrafyası ve dünya coğrafyası konularının ilk sıralarda olduğu görülmektedir. Son olarak, Portekiz üniversiteleri turizm coğrafya ders içerikleri ise fiziki coğrafya ve destinasyon çeşitleri olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz Çanağı Ülkeleri, Turizm Coğrafyası, Turizm Coğrafyası Eğitimi, Uyum Analizi.

Makale Gönderme Tarihi: 25.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 06.10.2025

Önerilen Atf:

Akyol, B. ve Öztürk, Y. (2025). Akdeniz Çanağı Ülkelerinde Turizm Coğrafya Eğitimi Üzerine Bir Bakış, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(10): 770-785.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2025, 8(10): 770-785. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1592>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Tourism Geography Education in Mediterranean Basin Countries

Dr. Betül AKYOL, Kırıkkale University, Fatma Şenses Vocational School, Kırıkkale, e-mail: betulakyol@kku.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3659-4587>

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Ankara, e-mail: yuksel.ozturk@hbv.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4320-5626>

Abstract

Tourism is an important global activity and is also one of the most active factors that play a transformative and productive role in places and destinations. The main purpose of this research is to determine the tourism geography course contents available in universities in Mediterranean countries (Türkiye, Spain, Italy and Portugal) and to make a comparative analysis with the countries in the Mediterranean basin. In this study, qualitative and quantitative methods were used together. Content analysis was used as the qualitative method, and correspondence analysis was used as the quantitative method. A total of 152 data were obtained from 93 sections from Turkey, 27 from Italy, 26 from Spain and 6 from Portugal. Data for the research were obtained from the websites of universities in Türkiye, Spain, Italy and Portugal. When the research findings are evaluated, it is seen that the subjects of Türkiye's tourism regions and Anatolian civilizations are at the top of the list of course contents for tourism geography in Turkey. Sustainable tourism and cultural tourism issues are seen to be important in the content of tourism geography courses at Italian universities. When it comes to the content of tourism geography courses at Spanish universities, it is seen that Spanish tourism/geography and world geography topics are at the top. Finally, the content of tourism geography courses at Portuguese universities appears to be physical geography and destination types.

Keywords: Mediterranean Basin Countries, Tourism Geography, Tourism Geography Education, Correspondence Analysis.

Received: 25.07.2025

Accepted: 06.10.2025

Suggested Citation:

Akyol, B. and Öztürk, Y. (2025). Tourism Geography Education in Mediterranean Basin Countries, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(10): 770-785.

GİRİŞ

Turizm ile coğrafya arasında güçlü ilişki vardır (Lew, Hall ve Timothy, 2008; Wilson, 2012; Hall ve Page, 2014; Hall, 2014; Joo, Woosnam, Shafer, Scott ve An, 2017). Çünkü turizm ağırlıklı olarak coğrafi olgu olup (Williams, 2009: 23) turistlerin evleri ile destinasyonları arasındaki hareketi içerir (Lew, Hall ve Williams, 2004: 39). Turizm, insanların geçici hareketlerine ve insanların, yerlerin ve çevrelerin etkileşimlerine ve bunlar üzerindeki etkilerine dayanmaktadır (Nelson, 2021: 20). Coğrafi açıdan bakıldığında turizmin üç ana bileşeni vardır: birincisi, turistlerin geldiği yerler, ikincisi, turist destinasyonları son olarak üçüncüsü ise bu iki konum kümesi arasında seyahat edilen, geçiş yolları olarak bilinen rotalardır (Leiper, 1979: 396). Turizm coğrafyası esas itibarıyla bu ilişkilerin ve olguların mekânsal ifadesiyle ilgilenir. Turizm konusunda araştırma yapan ve yazan coğrafyacılar, ziyaret edilen yerlerin doğasıyla ve bu yerlere ulaşma ve geri dönme sürecinde yaşanan hareketlerle ilgilenirler (Pearce, 1979: 248). Turizm alanları her şeyden önce cazibe merkezi etrafında geliştirilir. Cazibe merkezleri doğal veya kültürel özelliklere sahip olup aynı zamanda bir yerin manzarasına fiziksel özelliklerine de bağlıdır. Dolayısıyla, turizm yerlerde gerçekleşirken, aynı zamanda yerlerin farkındalığını içerir (Wilson, 2012: 157). Coğrafyanın nitelikleri olan mekan, yer ve çevre, turizmi sayısız şekilde etkiler ve turizm türlerinin yapılmasında oldukça belirleyicidir. Dolayısıyla coğrafya pek çok turizm türüyle ilgili çeşitli kavramları ve araştırma sorularını ele almaktadır. Özellikle coğrafyacıların aktif olarak incelediği konular arasında katılım ve toplum temelli turizm (Wilson, 2012: 24) hüzün turizmi, yemek turizmi, dini hac, tarım turizmi ve gönüllü turizmin ve kültürel miras yakından bağlantılıdır. İnsan ve ekonomi, çevresel değişiklikler, küreselleşme, mekânsal davranış ve ulaşım, planlama, yer markalaması, kentleşme, kırsal kalkınma, destinasyon etkileri, arazi değişiklikleri, sürdürülebilir kalkınma, politika oluşturma ve uygulama, coğrafi bilgi sistem uygulamaları ele almaktadır (Timothy, 2017: 167). Turizm planlaması, kentsel gelişim, turizm politikası ve turizm yoluyla ekonomik ve sosyal kalkınmayı coğrafi açıdan incelemektedir. Turizm konusunda özellikle kültürel miras kavramı turizm coğrafyasını ilgilendirmektedir (Doğaner, 2019: 445). Turizme öncelikle açılan yerler doğal ve kültürel miras alanlarıdır. Turizm coğrafyacıları arasında turizm manzaraları ve kültürel miras turizmi (Wilson, 2012: 24), yavaş turizm ve yaratıcı turizm kavramları Pamukkale- Hierapolis ve Kapadokya- Göreme örneklerinde araştırma konuları önem kazanmıştır (Doğaner, 2019: 445). Giderek artan öneme sahip olan bir diğer alan ise turizm ile coğrafi uzamsal/mekânsal analizi diğer deyişle geospasial teknoloji arasındaki etkileşimdir. Neocoğrafya veya gönüllü coğrafi bilgi olarak bilinen, yaygın olarak kullanıcı tarafından oluşturulan içeriklere odaklanmaktadır. Sosyal medya ve çeşitli coğrafi bilgi sistemleri ile ilgili uygulamalar ve platformlar son yıllarda turizm verilerinin önemli kaynağı haline gelmiştir. Google Earth, Wikitravel, TripAdvisor ve Wikimapia gibi platformlar, gezginlerin kendi görüşlerini, puanlarını ve diğer gezginler için pratik bilgileri sağlamalarını mümkün kılar ve teşvik eder. Hem turist deneyimlerini arttıran bir araç (cep telefonu uygulamaları ve kültürel miras alanı rehberleri) hem de turistlerin hareketlerini ve davranışlarını izleme aracı olarak coğrafi bilgi sistemleri teknolojisi, son zamanlarda coğrafyadan esinlenen araştırmaların önemli alanı haline gelmiştir (Hall, 2014: 13). Turizm kavramı coğrafi arka plana ihtiyaç duyar ve bu da fiziksel veya algılanan mesafenin, kavramın tanımlanması ve anlaşılmasında hayati bileşen olmasını sağlar. Dolayısıyla turizm ile coğrafya arasındaki bu kadar yakın bağ göz önüne alındığında, turizm çalışmasında coğrafi açıdan değerlendirmek mantıklıdır ve olağandır (Joo, Woosnam, Shafer, Scott ve An, 2017: 355). Turizm önemli küresel faaliyet olan (Hall, Scott ve Gössling, 2013: 113) aynı zamanda yerlerin ve destinasyonların dönüştürücü ve üretken rol oynayan en aktif etkenlerden biridir. Turizm, iletişimsel bir ortamda işaretler ve semboller aracılığıyla anlamlar oluşturan simbiyotik süreç olarak görülebilir (Crang, 2004: 68). Dolayısıyla turizm hem iklim değişikliğine, sıcaklık değişikliklerine, biyolojik çeşitliliğinin kaybına, küresel ısınma, aşırı turizm hareketleri ve göç hareketlerine katkıda

bulunmakta hem de onlardan etkilenmektedir. Bu nedenle sosyal ekonomik ve çevresel değişiklikler nedeniyle turizm coğrafya dersinin önemini artmaktadır (Hall, Scott ve Gössling, 2013: 113). Bu araştırmanın temel amacı, turizm coğrafya dersinde mevcut olan ders içeriklerini tespit etmek ve Akdeniz çanağındaki ülkelerle karşılaştırmalı analizini yapmaktır.

LİTERATÜR

Coğrafya terimi, ilk kez Eskiçağ Yunan düşünürü ve İskenderiye Coğrafya Ekolünün kurucusu olan Eratosten (Eratosthenes) M.Ö 276-194 tarafından ifade edilmiştir (Akdemir ve Akengin, 2015: 1; Sharma, 2022: 24). Coğrafya kavramı geo (Dünya/yer) ve graphein (dünyanın tanımı/tasviri) kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır (Shattuck, 2017: 9; Şahin, 2003: 10). Coğrafya, Dünya'nın tasvir edilmesi (Akdemir ve Akengin, 2015: 1) ve Dünya'yı incelemek anlamına gelmektedir (Dufort, Erickson, Hamilton, Soderquist ve Zigray, 2018: 8). Coğrafya, en basit tanımıyla insan ve mekân ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Diğer bir ifadeyle coğrafya yeryüzünü insanın yaşam alanı olarak araştırmaktadır (Emekli, 2006: 59). Coğrafya, kültürlerin ve toplumların özelliklerini inceleyen ve hem çevresel hem de sosyal olanın nasıl değiştirdiklerine odaklanan disiplindir (Schmelzkopf, 2002: 183). Coğrafya destinasyonları, pazar alanlarını, ekolojik hassasiyetleri ve sosyo-kültürel değerleri tanımlar (Timothy, 2017: 167). Coğrafya, kültür, ekonomi ve fiziksel özellikleri kapsayan turizmin bütünsel bir şekilde anlaşılması için gerekli eğitim ortamını sağlar (Che, 2009: 123). Coğrafyanın alt dallarından olan turizm coğrafyası (Doğaner, 2019: 441), endüstri sosyal ve kültürel faaliyet olarak seyahat ve turizmin incelenmesidir. Turizm coğrafyası, turizmin çevresel etkisi, eğlence ekonomileri, turizm endüstrisi, yönetim endişelerine, turizm sosyolojisi ve turizm destinasyonları dahil olmak üzere çok çeşitli alanı kapsar (Sharma, 2022: 28). Turizm coğrafyası, turizmi coğrafya disiplininin ve ona eşlik eden coğrafi bilgi alanlarının kavramları, çerçeveleri, yönelimleri ve mekanları içinde inceleyen bilim dalıdır (Hall ve Page, 2014: 7). Turizm coğrafyası insan seyahatini ve ziyaret edilen yerler üzerindeki sosyal, ekolojik ve ekonomik etkileri inceleyen uygulamalı bir coğrafyadır (Jiang, Fang, LePage ve Han, 2024: 3). Turizm coğrafyası, fiziki coğrafya ve beşeri coğrafya olmak üzere iki alt alanına ayrılmaktadır. Yaşanılan mekanın fiziksel özelliklerini fiziki coğrafya, insanın mekanda oluşturduğu faaliyetleri şekilleri ise beşeri coğrafya incelemektedir (Emekli, 2002: 3). Fiziki coğrafya ise Klimatoloji, Hidroloji ve Jeomorfoloji, Biyocoğrafya oluşmaktadır. Beşeri coğrafya ise politik coğrafya, nüfus coğrafya, kültürel coğrafya, ekonomi coğrafya ve tarihi coğrafya alt alanlarından oluşmaktadır (Lew, Hall ve Timothy, 2008: 22; Nelson, 2021: 20). İklim, turistlerin seyahatlerinin mevsimsel dağılımını ve orada bulundukları sürede katıldıkları aktiviteleri şekillendirmede büyük bir etkiye sahiptir. Jeomorfoloji, dünyanın kara yüzeylerinin şeklinin ve kıtaların ve adaların mekansal dağılımının inceleyen ve dünyanın en muhteşem manzara ve rekreasyon destinasyonlarının şekillenmesini inceler (Lew, Hall ve Timothy, 2008: 22). Jeoturizm ve jeomorfolojik turizm kavramları olarak ifade edilen jeoparklar, yer şekilleri, fosiller, kayaçlar, mineraller, mağara turizmi, volkan turizmi, kanyon turizmi içermektedir (Doğaner, 2019: 453). Biyocoğrafya, bitki ve hayvanların coğrafi dağılımını inceleyen bilim dalıdır. Çoğu ekoturizm destinasyonunun ve açık hava rekreasyon kaynaklarının yönetimi için biyocoğrafyanın anlaşılması esastır (Doğaner, 2019: 450). Beşeri coğrafya, turizm fırsatları ve faaliyetleri sunmada var olan sosyal ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra bu yerlerin bireyler için sahip olduğu özel anlamın anlaşılmasını sağlar. Coğrafya, yerlerin karakterini doğru bir şekilde yansıtmayı amaçlar. Coğrafyacılar bir yeri özel kılan niteliklerin farkındalığını ve anlayışını geliştirmeye çalışırlar (Lew, Hall ve Timothy, 2008: 22). Kültür turizminin ilgi alanı çok geniştir ve tematik olarak alt guruplara ayrılır. Bunlar paleolitik turizm, neolitik turizm, arkeolojik turizm, tarihsel turizm, askeri turizm, inanç turizmi, gastronomi turizmi vb.dir. Kültür

turizminin coğrafya ile ilişkisi kültürel mekânla ilgilidir. Coğrafya, kültürel kaynakların mekânsal dağılımı ve kullanımını ortaya koyar (Doğaner, 2019: 457).

Turizm Coğrafyası Eğitimi

Turizm, mekanlarda gerçekleşir, yer özelliklerinin ve insanlar arasında oluşturulan ilişkiler yoluyla gerçekleştirilen faaliyettir. Bu nedenle coğrafya turizmin incelenmesinde temel bilimdir. Turizm doğası gereği coğrafi olması nedeniyle coğrafya turizm çalışma ve araştırmalarının temelini oluşturur (Sharma, 2022: 28). Coğrafyacılar 1920'li yıllardan itibaren seyahat, turizm ve rekreasyonun mekânsal yönlerine ilişkin önemli katkılarda bulunmuş (Dornan ve Truly, 2009: 75) ancak turizm üzerine coğrafi araştırmalar 1930'lu yıllarda gelişme göstermiş coğrafya disiplininin ve coğrafi bilgi alanlarının kavramları ile turizmin incelenmesidir (Hall ve Page, 1999: 123). 1930'larda Amerika ekonomik coğrafyasıyla turizm ve rekreasyon üzerine yapılan ilk araştırmalar olarak bilinen, savaş sonrası dönemde ise Amerika Birleşik Devletleri'nde turizmin destinasyon ortamında ve seyahat rotaları üzerindeki ekonomik etkisi üzerine araştırmalar yapılmıştır (Hall ve Page, 1999: 123). Turizm coğrafyasına yönelik İngiltere'de de Gilbert (1939, 1949) tarafından İngiliz sahil beldelerinin gelişimi üzerine önemli araştırmalar yürütülmüştür (Hall ve Page, 1999: 124). 1945'li yıllardan itibaren özellikle ikinci dünya savaşından sonra birçok üniversite de coğrafyacıların turizme yönelik çalışmaları boş zaman ve rekreasyona olan ilgilerine dayanır (Wilson, 2012: 24). Dolayısıyla turizm coğrafyasına yönelik ilk araştırmalar genellikle rekreasyon ve mekânsal kullanımlarına yönelik olduğu görülmektedir (Hall, 2013: 604). Turizm coğrafyası, 1970'lerde değişim göstererek beşeri coğrafyacıların turizme olan ilgisinin artması ve kültürel kavram üzerinden önem kazanmıştır. Dolayısıyla turizm coğrafyasına ilişkin algılar, fiziksel coğrafyadan çok beşeri coğrafyanın entelektüel tartışmalarından etkilenmektedir (Hall, 2013: 604). Kentsel turizm, 1980'lerden bu yana coğrafi araştırmaların odak noktası olmuştur. Öncelikle ekonomik yeniden yapılanma, yer pazarlaması ve önemli etkinlikler gibi belirli turizm ürünleriyle de bağlantılıdır (Wilson, 2012: 24). 1990'li yıllardan sonra çağdaş küreselleşme, hareketlilik, göç ve ikincil evler konuların turizm coğrafyacılar tarafından teorik ve ampirik katkılarının biri olduğu söylenebilir. 2004 yılında ise Companion to Tourism (Lew, Hall ve Williams) adlı eserinde turizm coğrafyası çalışmalarını çoğunlukla çevre ve yer temalarının önemli olduğudur (Hall ve Page, 2009: 3). Wilson (2012) The Routledge handbook of tourism geographies kitabında yirminci yüzyılın getirdiği, toplumsal, kültürel, ekonomik ve çevresel değişimler sebebiyle turizm ve büyümeme, hareketlilik ve bölge, sürdürülebilirlik, turizmin olumlu ve olumsuz etkileri, kırsal yaratıcılık, festival ve etkinlik ,kültürel miras, antroposen (insan çağı), iklimsel sorunlar, ayak izi, akıllı turizm, digital platformlar, toplumsal olgular (kentleşme, ötekileştirme, korku ve şiddet, pandemi, eşcinsellik) konular ve sıkıntılar üzerinden turizm coğrafyasını ele almıştır.

Coğrafya disiplini ile turizm bilimi birbirini tamamlamaktadır. Turizm, coğrafya disiplinin de sosyal ve kültürel soruları incelemek için faydalı bilim olmaktadır. Coğrafi yaklaşım, öğrencilere toplumlar ve çevre arasındaki karşılıklı ilişkiler hakkında geniş bakış açısı kazandırdığı için turizm çalışmaları için özellikle uygundur (Schmelzkopf, 2002: 181). Turizm, Avrupa'da uzun geleneğe sahip olan ve ülkelerin kültür, çevre ve ekonomisi üzerinde önemli etkileri olan olgudur (Martinez-Hernandez, 2020: 3). Coğrafyanın akademik bir disiplin olarak gelişimi ve uzmanlık eğitimi sağlama yeteneği, Almanya'da coğrafya bölümlerinin kurulduğu 1870'lere kadar uzanmaktadır (Hall ve Page, 1999: 134). 1960 ve 1970'li yıllarda Münih Okulu etkisini ve Boş Zaman Davranışı Coğrafyası çalışmalarına katkıları bulunmaktadır (Wilson ve Clave, 2013: 155). Uluslararası alanda, Annals of Tourism Research dergisinin 1979'daki "Turizm Coğrafyası" özel sayısının ve 1999 yılında Tourism Geographies dergisinin ilk sayısının yayınlanması (Wilson ve

Clave, 2013: 155) turizm coğrafya disiplini özgü yayın imkânı sunmuştur (Dornan ve Truly, 2009: 75). Coğrafyacılar, turizm alanındaki akademik çalışmaların gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Uluslararası Coğrafya Birliği'ne bağlı uluslararası coğrafya birliği turizm komisyonu 1922'de Brüksel'de kuruldu. Uluslararası coğrafya birliği turizm komisyonu dışında, Kanada, Fransa, ABD ve İngiltere'de coğrafya derneklerinin yanı sıra İskandinavya'daki bölgesel dernekleri bulunmaktadır (Hall, 2005: 127). 1950'lerde Fransa'da üniversite bölümlerine yeni katılmış olan az sayıda coğrafyacı turizm olgusunu fark etmiş ve bu konuda yazmaya başlamıştır. Özellikle Sorbonne Üniversitesi kaynaklı Chabot (1957) *Traité de Géographie Urbaine* (Kentsel Coğrafya) çalışmasında kent-kırsal ilişkisini rekreasyonel açıdan ele almıştır. 1960'larda turizm araştırmaları özellikle dinamik hale gelerek yaşam biçimlerine odaklanarak bölgesel coğrafya alanında çalışmalarına yönelmiştir. Bu açıdan turizmi, var olan yapı ve ilişkileri bozan etken olarak yorumlamaktadır (Lazzarotti, 2002: 137). 1970'lerin sonunda Fransız coğrafyasında turizm temasının kurumsal olarak tanınması yönünde adım atılmıştır. Özellikle 1971 yılında Coğrafya Milli Komitesi'nin bölümü olan Turizm ve Rekreasyon Coğrafyası Komisyonu'nun kurulmuştur. 1980'lerde coğrafyanın derinlemesine yeniden değerlendirilmesi sonucunda turizm olgusu daha kapsamlı ele alınmıştır. İlk olarak, Miossec (1977) modelleme yaklaşımının ilkelerinden yararlanarak yeni bakış açısı getirmiştir. Lozato (1993) tamamen morfolojik bakış açısıyla turizm coğrafyası ifade eden ilk kişi olmuştur (Lazzarotti, 2002: 137). 17. İtalyan Coğrafya Kongresi'nde Toschi (1957) İtalyan turizm ekonomisinin coğrafi yönleri hakkında genel rapor sunmuştur. Turizmin tüm karmaşıklığıyla coğrafi olgu olduğunu ve bu şekilde bütünsel olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Coğrafyanın turizm çalışmalarındaki yeri Nice (1965) tarafından incelenmiştir. Nice'e göre, turizmin coğrafi yönlerini ele almak, belirli bir bölgenin turizmini, genellikle yerleşmiş ve yerelliği nedeniyle doğal, sosyal ve ekonomik çevrenin diğer tüm unsurlarıyla yakından bağlantılı olgular olduğunu belirtmektedir. Kırsal turizm özellikle ikinci ev bağlamında Toskana ve Umbria örneklerinde incelenmiştir (Pedrini, 1984: 53). İspanya'da ise turizm coğrafyası akademik araştırmalar ile ilgili özellikle Diaz Alvarez (1988) *Turizm Coğrafyası* adlı kitabı ve Callizo Soneiro (1991) *Turizm Coğrafyasına Yaklaşım* adlı kitabıyla öncü çalışmalar olarak görülmektedir. 1990'larda İspanya'da akademik çalışmaların ve doktora tezlerinin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir (Wilson ve Clave, 2013: 120). Fernandez Tabales, Garcia Hernandez ve Ivars (2010) tarafından koordine edilen çalışmada İspanya'daki turizm coğrafyasının, özellikle turizmin daha büyük sosyal, ekonomik ve bölgesel varlığa sahip olduğu bölgelerde çok daha güçlü konuma geldiği belirtilmiştir (Wilson ve Clave, 2013: 120).

Coğrafyacılar, 1970'lerden bu yana, özellikle 1980 ve 1990'larda turizmin gelişme ve ivme kazandığı yıllarda turizm coğrafyası eğitime yönelik yaklaşımların çeşitliliğini göstermektedir (Wilson, 2012: 24). Turizm coğrafyası, 1980'li yıllarda büyüyen küresel turizm ve rekreasyon endüstrisine yanıt olarak birçok coğrafya bölümünde uygulamalı alt disiplin haline gelmiştir. Turizm coğrafyası, turizm ve rekreasyon çalışanlarına benzersiz mekânsal ve çevresel bilgi sağlarken, aynı zamanda turizm coğrafyacılarının eğitiminde de önemli rol oynamaktadır. Mevcut turizm coğrafyası eğitimi literatürü, öncelikle Amerika, Kanada ve Yeni Zelanda coğrafya bölümlerindeki turizm eğitime dayanmaktadır (Han, Ng ve Guo, 2014: 290). 1965 - 2007 yılları arasında turizm coğrafya ile ilgili yayınların 182 makaleyle en fazla İngiltere kaynaklı yayınlar olduğu belirtilmektedir (Gibson, 2008: 411). Turizm eğitiminin işletme ve pazarlama bölümlerinde yoğunlaşması turizm coğrafyasının yerini sorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla turizmin işletme disiplinleriyle ilişkilendirildiği için çeşitli coğrafyacılar tarafından önemli tartışma alanı olmuştur. Böyle bir durum, turizm coğrafyasının kurumsal açıdan yerini önemli ölçüde sorunlu hale getirmiştir (Hall ve Page, 2009: 3). Sonuç olarak turizm coğrafyası programlarının belirli plana sahip olmadığını, öğretim içeriklerinin parçalı ve bütünsel bilgi sisteminden yoksun görüldüğünü ve derslerin çoğunlukla mesleki yönelimli olmaktan ziyade akademik olduğunu belirtmiştir (Han, Ng ve Guo, 2014: 280).

YÖNTEM

Bu araştırmanın temel amacı, turizm coğrafya dersinde mevcut olan ders içeriklerini tespit etmek ve Akdeniz çanağındaki ülkelerle karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Bu çalışmada nitel ve nicel yöntem birlikte kullanılmıştır. Nitel yöntem olarak içerik analizinden faydalanmış, nicel yöntem olarak ise uyum analizi (correspondence analysis) kullanılmıştır. Uyum analizi, bir dizi kategorik değişken arasındaki ilişkileri dağılım grafiği veya haritada görüntülemek için kullanılan tekniktir (Everitt ve Dunn, 2001: 74). Uyum analizi, tekil değer ayrıştırmasına dayalı boyut azaltmanın klasik çok değişkenli istatistiksel yöntemleri sınıfına girer. Yöntemin çok boyutlu grafiksel gösterim için kullanımı, büyük ve seyrek kategorik veri kümelerinin kullanıldığı araştırma alanlarında oldukça popüler olduğu ifade edilebilir. (Greenacre, 2010: 615). Uyum analizinde olumsuzluk tablolarının içerdikleri kategorik değişken sayısına göre farklı isimlendirme yapılmaktadır. İki adet kategorik değişken arasındaki değişimi incelemek ve bu yapıyı iki boyutlu grafik ile göstermek için kullanılan yöntem basit uyum analizidir. İki'den fazla kategorik değişken içeren iç içe yapıda oluşturulmuş olumsuzluk tablolarının analizinde ise çoklu uyum analizi kullanılmaktadır (İçen, Özgören ve Semerci, 2023: 121). Uyum tablosunda her bir değişkene ait kategorilerin birbirlerine olan uzaklıklarını daha az sayıda boyut ile açıklamak için uyum analizinde toplam inertianın en yüksek orandaki bölümünü açıklayan eksenlere ana eksenler adı verilir. İlk ana eksen toplam inertianın en büyük değerini içeren eksen olarak seçilirken, ikinci ana eksen ise geriye kalanlar arasında en büyük inertia değerine sahip olan eksen olarak belirlenir. İlk iki eksen, iki boyutlu en yüksek açıklayıcılığa sahiptir (Özel, 2004: 6). Veriler, üniversitelerin web sitelerindeki turizm coğrafyası derslerinin içeriklerden elde edilmiştir. İlgili özel ve devlet üniversitelerin web sitelerin Türkiye'den 93, İtalya 27, İspanya 26 ve Portekiz'den 6 bölümden elde edilmiş olup toplamda 152 veri elde edilmiştir. Türkiye, İspanya, İtalya ve Portekiz üniversitelerinin web sitelerindeki turizm coğrafyası ile ilgili ders içeriklerinden elde edilmiştir. Türkiye üniversiteleri ile ilgili verileri yokatlas.gov.tr web sitesinden elde edilmiştir. İtalya, İspanya ve Portekiz üniversiteleri ile ilgili verileri www.wikipedia.net ve www.unipage.net web sayfalarından elde edilmiştir. Ancak diğer Akdeniz çanağı ülkeleri bu araştırma kapsamına dahil edilememiştir. Çünkü ilgili üniversitelerde turizm coğrafyası dersinin mevcut olmaması, ilgili üniversitelerin web sayfaların içerikleri konusunda yetersiz olması ve İngilizceye çeviriyi konusunda sitelerin yetersiz olması gibi nedenlerle bu araştırmaya dahil edilememiştir.

BULGULAR

Bu bölümde Türkiye, İspanya, İtalya ve Portekiz üniversitelerinde ders temalarının dağılım sıklığına göre yer verilmiştir. Aynı zamanda ders temalarının ülkelere göre dağılımı şekilsel olarak görselleştirilmiştir. Diğer yandan Türkiye, İspanya, İtalya ve Portekiz üniversitelerinde turizm coğrafya ders temalarının ülkelere göre şekil olarak görselleştirilmiştir.

Türkiye üniversitelerinde mevcut olan turizm coğrafyası ders içeriklerinde yoğunluklu olarak Türkiye turizm bölgelerinin ele alındığı görülmektedir. Diğer konu başlığının ise yoğunluklu olarak turizm coğrafyası ve coğrafya olduğu görülmektedir. Diğer önemli konu başlığı ise Anadolu uygarlıkları olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin doğal ve kültürel kaynaklarının oldukça yüksek olduğu ve her bölgenin turizme yönelik elverişli olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla turizm coğrafya derslerinde öğrenciye yönelik Türkiye'nin doğal ve kültürel turistik kaynaklarını öğretmeye yönelik ders içeriği ele alındığı görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye Üniversitelerinde Verilen Turizm Coğrafya Ders Konu Dağılımları

Ders Konuları/İçerikleri	Tekrarlama Sıklığı
Türkiye turizm bölgeleri	66
Turizm coğrafyası	40
Coğrafya	37
Anadolu Uygarlıkları	22
Turizm Çeşitleri	20
Doğal turistik kaynaklar	15
Hidrografik alanlar (okyanus, deniz, göl)	15
Turizmin etkileri (ekonomik, kültürel vb.)	14
Türkiye genel coğrafyası	14
Popüler turistik destinasyonlar	13

Tablo 2. İtalya Üniversitelerinde Verilen Turizm Coğrafya Ders Konu Dağılımları

Ders Konuları/İçerikleri	Tekrarlama Sıklığı
Sürdürülebilir turizm	14
Kültür turizmi	8
Turizm coğrafyası	8
Coğrafya	7
Turizmin etkileri (ekonomik, kültürel vb.)	7
Turizm tarihi	6
Yeryüzü şekilleri	6
Ekonomik coğrafya	6
Çevresel coğrafya	6
Turistik mahal	6

Tablo 3. İspanya Üniversitelerinde Verilen Turizm Coğrafya Ders Konu Dağılımları

Ders Konuları/İçerikleri	Tekrarlama Sıklığı
İspanya turizmi/coğrafyası	17
Dünya coğrafyası	16
Turizm coğrafyası	11
Dünya turizmi (uluslararası turizm akışı)	10
İklim	10
Coğrafya	9
Jeomorfolojik özellikler	8
Turizm tarihi	8
Turizmin özellikleri (turizm sistemi)	8
Turistik mahal	8

İtalya üniversitelerinde turizm coğrafyası ders içerikleri incelendiğinde sürdürülebilir turizm kavramının öncelikli yer aldığı görülmektedir. Diğer önemli konu başlığı ise kültür turizmi olduğu görülmektedir. Turizm coğrafyası ve coğrafya kavramlarında önemli olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında İtalya'nın kültür turizmine yönelik oldukça güçlü kaynakları bulunmaktadır. Dolayısıyla turizm coğrafyası dersinde öğrencileri geleceğe yönelik kültür turizminin devamlılığını sağlamak için öğrencileri bilgilendirmek olabilir.

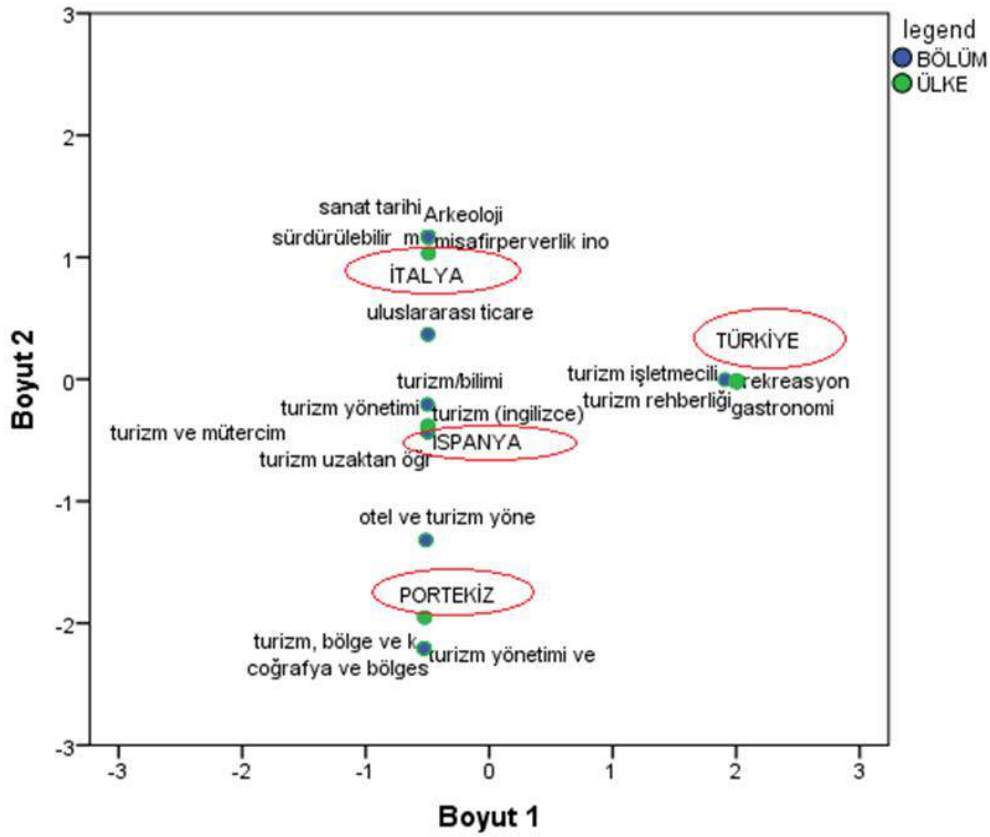
İspanya üniversitelerinde yer alan turizm coğrafya ders içerikleri incelendiğinde İspanya turizmi ve coğrafyası konu başlığına öncelik verildiği görülmektedir. Diğer önemli konu başlığı ise dünya coğrafyası olduğu görülmektedir. Diğer yandan turizm coğrafyası ve dünya turizm ile ilgili verilerin dikkate alındığı görülmektedir. Dolayısıyla İspanya'daki turizm coğrafya derslerinde öğrencilere hem İspanya'nın turizm kaynaklarını hem de dünya coğrafyası hakkında bilgilendirme yaparak öğrencilere karşılaştırmalı analiz yapmasını sağlayabilir.

Tablo 4. Portekiz Üniversitelerinde Verilen Turizm Coğrafya Ders Konu Dağılımları

Ders Konuları/İçerikleri	Tekrarlama Sıklığı
Fiziki coğrafya	10
Destinasyon çeşitleri	9
Turizm özellikleri (turizm sistemi)	8
Sürdürülebilir turizm	7
Portekiz turizmi/coğrafyası	4
Turizmi etkileri (ekonomik, kültürel)	3
Ulaştırma	2
Turizm coğrafya	2
Haritacılık	2
Rekreasyon ve boş zaman	2

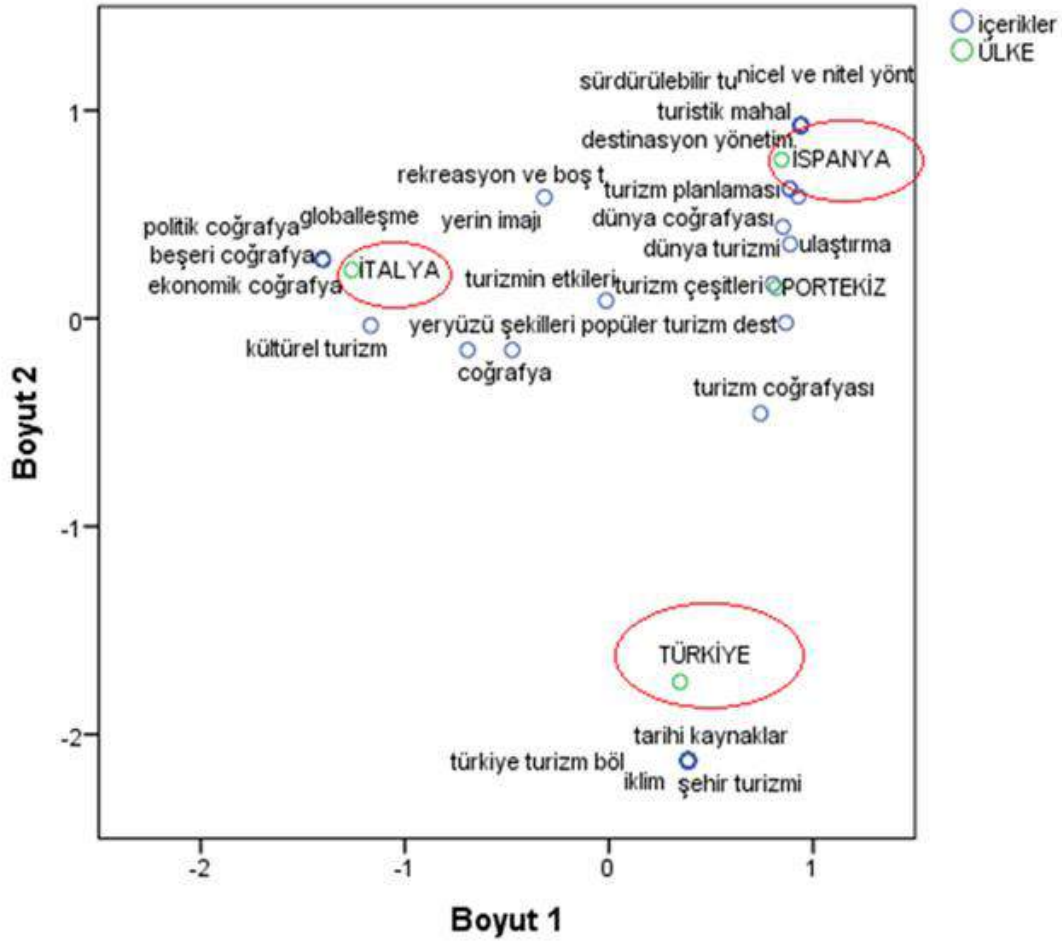
Portekiz üniversitelerinde yer alan turizm coğrafya ders içerikleri incelendiğinde fiziki coğrafya konularına öncelik verildiği görülmektedir. Diğer önemli konu içeriğinin ise destinasyon çeşitliliği kırsal turizm, popüler turizm destinasyonları, geleneksel turizm destinasyonları gibi destinasyon türlerinin incelendiği görülmektedir. Portekiz doğal turizm kaynakları açısından önemli destinasyon olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında turizm coğrafyası dersi kapsamında öğrencilere fiziki coğrafya özellikleri bakımından bilgilendirmeye yönelik olduğu söylenebilir. Farklı destinasyonu çeşitlendirerek turizm sektörünü farklı bölgelere yaymak dolayısıyla ekonomik gelir etkisini sağlamak olabilir. Turizm coğrafyası kapsamında sürdürülebilir turizm konusuna da önem verildiği görülmektedir. Portekiz üniversitelerinde sürdürülebilir turizm konusuyla çevre bilinci, doğayı koruma, çöp atıkları ve sürdürülebilir yaşamı dikkate almaları sağlanabilir. Diğer yandan turizm coğrafyası ders kapsamında turizmin etkileri konusu ile öğrencilere turizm bilinci oluşturulduğu söylenebilir. Türkiye, İtalya, İspanya ve Portekiz üniversitelerinde turizm coğrafya dersi temalarına bakıldığında coğrafya ve turizm coğrafya konularının ortak konular olduğu görülmektedir. Türkiye, İtalya ve Portekiz turizm coğrafyası dersi kapsamında turizmin etkilerinin ele alındığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında öğrenciye turizmin olumlu ve olumsuz etkilerini düşündürmeye yönelik olabilir. Türkiye, İtalya, İspanya ve Portekiz üniversitelerinde turizm coğrafyası kapsamında doğal ve kültürel kaynaklar konularının ele alınmasına yönelik içerikler olduğu söylenebilir. Özellikle fiziki coğrafyanın ele aldığı ve turizm açısından da doğal kaynaklar olarak ifade edilen doğal turistik kaynaklar, hidrografik alanlar, iklim ve yeryüzü şekilleri ve jeoformolojik özellikler başat konular olarak söylenebilir. Diğer yandan Türkiye ve İtalya'nın özellikle kültürel turistik kaynakları konusuna ağırlık verildiği görülmektedir. Turizm coğrafyası dersi kapsamında İtalya'da sürdürülebilir turizm, turizmin etkileri, çevresel coğrafya ve ekonomik coğrafya kavramları üzerinden öğrencilerine geleceğe yönelik turizm algısı oluşturduğu ve bu açıdan diğer ülkelerden farklılık gösterdiği söylenebilir. İtalya ve İspanya üniversitelerinde turizm coğrafyası dersinde ele alınan turizm tarihi konusunun diğer ülkelerden farklılık gösterdiği

söylenbilir. Turizm tarihi konusu turizmin gelişim sürecini anlamak açısından önemli olduğu söylenbilir.

Şekil 1. Uyum Analizi Sonucu

Şekil 1’de ilk boyut varyansın % 89’unu açıkladığını ikinci boyut ise % 82’sini açıklamaktadır. Bu çalışmada iki boyutlu uyum analizi modelinde değişkenlerin uyumlu olduğu ve değişkenlerin birbiriyle yakın ilişkili olduğu belirtilmektedir. Türkiye üniversitelerinde turizm coğrafyası dersi turizm işletmeciliği, rekreasyon, turizm rehberliği ve gastronomi bölümlerinde yer aldığı görülmektedir. İtalya üniversitelerinde ise sanat tarihi, arkeoloji, sürdürülebilir misafirperver yönetimi ve uluslararası ticaret ve turizm bölümlerinde yer aldığı görülmektedir. İspanya üniversitelerinde ise turizm ya da turizm bilimi, sadece İngilizce ile eğitim veren turizm bölümleri, turizm ve mütercim tercümanlık ve turizm (uzaktan öğretim) bölümlerinde yer almaktadır. Portekiz üniversitelerinde turizm coğrafya dersi otel ve turizm yönetimi, turizm, bölge ve kültürel miras ve coğrafya ve bölgesel planlama bölümlerinde yer almaktadır. Türk üniversitelerinde turizm coğrafya dersleri turizmin değişik bölümlerinde var olduğu görülmektedir. Türkiye’de farklı turizm bölümlerinde turizm coğrafyası olması dersi oldukça önemlidir. Çünkü turizm coğrafyası dersini rekreasyon bölümü mekânsal özellikler bakımından ele alırken, gastronomi bölümü gıda coğrafyası açısından, seyahat ve turist rehberliği bölümü uygarlıklar veya kültürel coğrafya açısından farklı bakış açısıyla değerlendirme imkanı sağlayabilir. İspanya üniversitelerinde ise ağırlıklı olarak sadece turizm bölümlerinde olduğu görülmektedir. İtalya üniversitelerinde ise turizm bölümlerinden daha çok sanat tarihi, arkeoloji, sürdürülebilir yönetim bölümlerinde ağırlıklı olduğu söylenbilir. Portekiz üniversitelerinde de turizm coğrafya dersinin farklı bölümlerde olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Uyum Analizi Sonucu

Şekil 2’de birinci boyut varyansın %98’ini açıkladığını ikinci boyut ise % 78’ni açıkladığını ifade etmektedir. Bu çalışmada iki boyutlu uyum analizi modelinde değişkenlerin uyumlu olduğu ve değişkenlerin birbiriyle yakın ilişkili olduğu belirtilmektedir. Türkiye üniversiteleri turizm coğrafyasında Türkiye bölgelerinin turizm açısından ele alınması, tarihi kaynaklar, iklim ve şehir turizmi temalarının yer aldığı görülmektedir. İspanya üniversitelerinin turizm coğrafyası ders içeriklerinde sürdürülebilir turizm, nicel ve nitel yöntem analizleri, dünya coğrafyası, destinasyon yönetimi, turizm planlaması konularının ağırlıklı olduğu gözlenmektedir. İtalya üniversitelerinde turizm coğrafya dersindeki içeriklerin kültür turizmi, politik coğrafya, beşeri coğrafya, ekonomik coğrafya ve globalleşme olduğu görülmektedir. Portekiz üniversitelerinde turizm coğrafyası dersinde turizm çeşitleri, turizm coğrafyası, ulaşım konuları önem arz etmektedir. Türk üniversitelerinde yer alan turizm coğrafyası dersi doğal ve kültürel kaynaklarının varlığını öğrencileri bilgilendirmek amacıyla konuları içermektedir. Türkiye’nin farklı bölgelerinin turizme elverişli olduğu öğrencilere bilgilendirmektedir. İspanya üniversitelerinde turizm coğrafyası dersinin sürdürülebilir turizm, destinasyon yönetimi ve turizm planlamasıyla daha nitelikli yönetime ve geleceğe yönelik var olan kaynakların turizm planlama ve politikalarını içeren konulara yöneldiği görülmektedir. İtalya üniversitelerinde turizm coğrafyası dersinin politik coğrafya, beşeri coğrafya, ekonomik coğrafya ve globalleşme konuları üzerinden turizmin farklı alanlara katkısını anlamaya yönelik olduğu ifade edilebilir. Portekiz üniversitelerinde turizm coğrafyası dersinde turizm çeşitleri konuları turizmin farklı

bölgelere yayılması için öğrencileri bilgilendirme amaçlı olabilir. Portekiz üniversitelerinde turizm coğrafya dersinde ulaşım konusu ele alınmaktadır. Turistin kolay, rahat ve güvenilir ulaşımı olan bölgelere, destinasyon ve ülkeleri tercih etmesi sebebiyle bu konuya önem verdikleri görülmektedir.

SONUÇ

Fiziki ve beşeri coğrafyaya ait konuları turizmi çeşitli yönleriyle özellikle turizm-çevre-kültür ve dağılışı ilişkileri ile birleştiren turizm coğrafyası son yıllarda kendine önemli yer edinmiştir. Beşeri coğrafyanın alt inceleme dallarından olan turizm coğrafyası fiziki coğrafyanın da doğal çekicilikler ve doğal çevre kullanımı bakımından ilgisini çekebilmektedir. Coğrafi farklılıklar, çekicilikler turizmi oluşturan ve geliştiren yapıya sahiptir. Turizmin bölgelerarası coğrafi farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan kültürel yapıdan kaynaklanmaktadır. Turizmin kaynağını oluşturan doğal varlıkların yanı sıra geçmişten günümüze kadar toplumların meydana getirdiği çeşitli uygarlık ve sanat harikalarının yeryüzünde oluşumunu, dağılışı etkileyen faktörler turizm ile coğrafyayı birleştirmektedir (Emekli, 2002: 2).

Akdeniz ülkelerinin coğrafi konumları, sahip olduğu doğal güzellikleri, korunaklı kıyıları, uygun iklimi diğer bir ifadeyle fiziki coğrafya çekicilikleri burada çeşitli medeniyetlerin ve kültürlerin yaşamasına olanak tanımış bu nedenle uzun yıllardır Akdeniz havzası, bu çekicilikleri yerinde görmek, yaşamak için her yıl binlerce turistin akınına uğramaktadır (Emekli, 2002: 5). Türkiye üniversitelerinde turizm coğrafyası ders içeriklerinin daha çok mevcut kaynaklar üzerinden anlamaya ve anlatmaya yönelik içerikler olduğu düşünülebilir. Türkiye'nin uygarlıkların beşiği olduğu prehistorik çağlardan günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı (Hititler, Lidyalılar, Frigyalılar, Likyalılar, Persler, Helentistik dönem, Roma uygarlığı, Anadolu Selçuklu uygarlığı, Osmanlı uygarlığı) ve uygarlıkların Anadolu'nun farklı yerlerine dağılım göstermesinden dolayı Türkiye'nin bölgelerinin turizm açısından ele alındığı düşünülebilir. Ayrıca bu bağlamda tarihi kaynaklar ve Anadolu Uygarlıkları içeriklerinin ele alındığı görülmektedir. Ancak bu içeriklerin bilgi verici olmaktan ziyade daha anlayarak, içselleştirecek örneğin; geziler, belgeseller, görseller, müze gezileri, konunun uzmanlarını derse davet ederek daha öğretici ve daha bilinçli hale getirilmelidir. Ayrıca ders içeriklerinde iklim ve turizm çeşitleri de önemli temaları oluşturmaktadır. Türkiye coğrafyasının iklimsel özelliklerinin ve doğal kaynakları sebebiyle birçok turizm türlerine yapmaya elverişlidir. Diğer yandan Türkiye üniversitelerinde var olan mevcut doğal ve kültürel kaynakların son derece bol ve çeşitli olduğu görülmektedir. Türkiye üniversiteleriyle İspanya ve İtalya üniversitelerinin karşılaştırıldığında Türkiye üniversitelerinde kaynakların olumsuz etkilenmeden gelecek kuşaklara tahrip olmadan aktarılması konusunda ders içeriklerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Turizm coğrafyası ders içeriklerinde çevre bilinci, turizm çevre etkileşimi verilebilir. İspanya üniversitelerinde turizm coğrafyası içeriklerinde dünya coğrafyasını tanımaya yönelik olduğu görülmektedir. Bunun yanında dünyadaki uluslararası turist verilerini anlamaya yönelik içerik bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dünyanın farklı coğrafyalarını tanımak ve uluslararası turizm verileriyle dünya turizmini anlamaya yönelik olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda İspanya coğrafyasını farklı coğrafyalarla öğrenciye karşılaştırmalı analizini yapmasını sağlayarak üstünlüklerini ve eksiklerini anlamaya ve yorumlamaya çalışabilir. İspanya üniversitelerinde turizm coğrafyası derslerinde sürdürülebilir turizm, destinasyon yönetimi, turizm planlaması içerikleri bulunmaktadır. İspanya turizmi eğitiminde mevcut kaynakların bölgesel, ülkesel olarak ekonomik, çevre, kültürel, toplumsal bakımından sürdürülebilir olmasına yönelik içerikler olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında öğrencinin bilincini ve farkındalığını oluşturarak turizm sektörüne olumlu bakması sağlanabilir. Dolayısıyla İspanya turizmi eğitiminde mevcut

kaynakların yerel, bölgesel ve ülke olarak planlama ve politika çevresinde kaynakların yönetimine dikkat edildiği görülebilir. Diğer yandan İspanya’da iklim temasının üst sıralarda olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında turizm açısından iklimin önemli olduğu ve belirleyici faktör olduğu söylenebilir. Öğrencinin küresel ısınma, sıcaklık ve iklim değişiklikleri konusunda da farkındalığı artmış olabilir. İspanya’da diğer turizm coğrafyası konusunun jeomorfolojik özellikler önemli olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında öğrencilere mevcut olan doğal kaynaklarının oluşum sürecini anlamaya yöneltmek ve doğal kaynakların farkındalığını oluşturabilir. İspanya’da diğer önemli konu turizm tarihi olduğu görülmektedir. Turizm tarihi konusunda öğrencilere turizm gelişim sürecini anlamaya yöneltmektir. İtalya üniversitelerinde turizm coğrafyası içeriklerinde kültür turizmi önemli yer almaktadır. İtalya’nın roma imparatorluğunun gelişim yeri olması dolayısıyla kültürel miras kalıntıları oldukça yoğundur. Yerel halkın buradan ekonomik gelir elde etmesi sebebiyle kültür turizmi temasına öncelik verildiği söylenebilir. Diğer yandan sürdürülebilir turizm önemli temalar arasında olduğu görülmektedir. Mevcut olan kültürel miras kalıntıların devamlılığını olumsuz yönde etkilenmeden geleceğe yönelik aktarımını dikkat edildiği söylenebilir. Diğer yandan politik coğrafya, beşeri coğrafya ve ekonomik coğrafya temalarında önemli olduğu söylenebilir. Mevcut olan kültürel turistik kaynakların politik, beşeri ve ekonomik açıdan öğrencilerde bilinç oluşturmaya yönelik olabilir. Portekiz üniversitelerinde destinasyon çeşitleri ve turizm çeşitlerine yönelik temaların önemli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Portekiz turizminde yılın bütün aylarına yönelik turizm faaliyetlerini arttırmak ve Portekiz’in farklı bölgelerinde turizm faaliyetlerini yaygınlaştırma konusunda öğrencileri bilinçlendirme olarak düşünülebilir. Diğer yandan fiziki coğrafya temasından Portekiz’in doğal çekicilikleri ve doğal kaynakları yönünde öğrencileri bilinçlendirmeye yönelik olabilir. Diğer yandan turizm etkileri (ekonomik, sosyal, çevresel, kültür) teması ile öğrencileri Portekiz’deki turizm faaliyetlerinin çıktılarını sorgulamaya yönelik olabilir. Akdeniz çanağındaki ülkelerde yapılan bu çalışmada ülkelerin ders içeriklerinin mevcut doğal ve kültürel kaynaklarını anlamaya, korumaya ve sürdürülebilir olmaya yönelik içerikler olduğu görülmektedir. Akdeniz çanağındaki ülkelerin hangi turizm türlerinden ekonomik gelir elde ediyorsa konularını bu yönde geliştirdiği görülmektedir. İspanya ve İtalya turizm tarihi konusuna farklı olarak önem verildiği görülmektedir. Herhangi ülkede, bölgede ve destinasyonda turizmin oluşması, gelişmesi ve çeşitlenmesi ve farklı destinasyonlara yayılması o yerin coğrafi özelliklerine bağlı olduğu görülmektedir. Ülkelerin sahip olduğu doğal ve kültürel kaynakların gelecek kuşaklara bozulma olmadan aktarılması ve bilinci kazandırılması eğitim yoluyla oluşturulabilir. Bu açıdan bakıldığında coğrafi özellikleri anlama ve yorumlama kabiliyeti turizm coğrafya dersiyle kazandırılabilir. Turizm coğrafyası dersi kapsamında ele alınan konular ve içerikler önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akdemir, O. İ. ve Akengin, H. (2015). *Coğrafya Biliminin Tanımı İlkeleri, Konusu, Bazı Temel Kavramları ve Öğretimi*, (Editör: Hamza Akengin ve İskender Dölek, Genel Fiziki Coğrafya) Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara.
- Chabot, G. (1957). *L'évasion urbaine. La vie Urbaine*, L'information géographique, 14, 205-206.
- Che, D. (2009). Teaching tourism geography. *Tourism Geographies*, 11(1), 120-123.
- Crang, M. (2004). Cultural geographies of tourism. *A Companion to Tourism* (Edited by: A. A. Lew, C. M. Hall and A. M. Williams) Blackwell Publishing, UK.
- Diaz Alvarez, R. J. (1988). *Geografia Del Turismo*. Sintesis Editorial, Spain.
- Doğaner, S. (2019). Türkiye turizm coğrafyası literatür incelemesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(34), 441-476.
- Dornan, D. and Truly, D. (2009). Tourism geography education: Opportunities, obstacles and the production of Tourism Geographers. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism, Space, Place and Environment*, 11(1), 73-94.
- Dufort, B., Erickson, S., Hamilton, M., Soderquist, D. and Zigray, S. (2018). *World Geography*. Michigan Open Book Project. <http://textbooks.wmisd.org/dashboard.html>, Erişim tarihi: 27.06.2025.
- Emekli, G. (2002). *Turizm Eğitiminde Coğrafya ve Turizm Coğrafyasının Önemi*. T.C Turizm Bakanlığı, Turizm Eğitim Şurası-2002, Ankara.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, kültür ve turizm: Kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51-59.
- Everitt, S. B. and Dunn, G. (2001). Correspondence Analysis. *Applied Multivariate Data Analysis*. (2nd Edition) Wiley, London.
- Hall, C.M. and Page, S. J. (1999). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place Andspace*. New York: Routledge.
- Hall, M. C. (2005). Reconsidering the geography of tourism and contemporary mobility. *Geographical Research*, 43(2), 125-139.
- Hall, M. C. and Page, J. S. (2009). Progress in tourism management: From the geography of tourism to geographies of tourism- A review. *Tourism Management*, 30, 3-6.
- Hall, M. C. (2013). Framing tourism geography: Notes from the underground. *Annals of Tourism Research*, 43, 601-623.
- Hall, M. C., Scott, D. and Gössling, S. (2013). The primacy of climate change for sustainable international tourism. *Sustainable Development*, 21, 112-121.
- Hall, M. C. and Page, J. S. (2014). *The Geography of Tourism and Recreation Environment, Place and Space*. (Fourth Edition), Routledge: London.
- Hall, M. C. (2014). Developments in the Geographies of Tourism: Knowledges, actions and cultures: In Geographies of Tourism: European Research Perspectives, *Tourism Social Science Series*, 19, 11-34.
- Han, G., Ng, P. and Guo, Y. (2014). The state of tourism geography education in Taiwan: a content analysis. *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 17(2), 279-299.

- İçen, D., Özgören, A. A. ve Semerci, A. B. (2023). Duygu ve his analizi ile uyum analizinin birlikte kullanımı: Türkiye’de annelik hakkındaki görüşlerin incelenmesi. *Nicel Bilimler Dergisi*, 5(2), 117-134.
- Gibson, C. (2008). Locating geographies of tourism. *Progress in Human Geography*, 32(3), 407-422.
- Gilbert, E. W. (1939). The growth of island and seaside health resorts in England. *Scottish Geographical Magazine*, 55, 16-35.
- Gilbert, E. W. (1949). The growth of Brighton. *The Geographical Journal*, 114(1-3), 30-52.
- Greenacre, J. M. (2010). Correspondence Analysis. *Focus Article*, 2, 613-619.
- Jiang, Q, Fang, W. LePage, B. and Han, G. (2024). How Is Tourism Geography Situated in Taiwan? Geography Versus Tourism and Recreation, *Sustainability*, 16, 1-13.
- Joo D., Woosnam M. K., Shafer, S. C., Scott, D. and An, S. (2017). Considering Tobler’s first law of geography in a tourism context. *Tourism Management*, 62, 350-359.
- Lozato, G. (1993). *Géographie du Tourisme* (4th Edition). Paris: Masson.
- Lazzarotti, O. (2002). French tourism geographies: A review. *Tourism Geographies*, 4(2), 135-147.
- Leiper, N. (1979). The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 390-407.
- Lew, A.A., Hall, M. C. and Williams, M. A. (2004). *A Companion to Tourism*. Blackwell Publishing Ltd., Oxford, UK.
- Lew, A., Hall, M. C. and Timothy, D. (2008). *World Geography of Travel and Tourism. A Regional Approach* (First Edition) Butterworth Heinemann, Oxford, UK.
- Martinez-Hernandez, C. and Yubero, C. (2020). Explaining urban sustainability to teachers in training through a geographical analysis of tourism gentrification in Europe. *Sustainability*, 12 (67), 1-19.
- Miossec, J. (1977). Un modèle de l’espace touristique? *Espace Géographique*, 1, 8-41.
- Nelson, V. (2021). *An Introduction to the Geography of Tourism* (third edition). The Rowman & Littlefield Publishing Group, UK.
- Nice, B. (1965). *Geografia e studi turistici*. Riv. Geografia. Italy., 72, 249–267.
- Özel, S. (2004). Çoklu uyum analizinin sağlık alanındaki araştırmalarda kullanımı ve bu alanda bir uygulaması. (Doktora tezi) İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Biyoistatistik ve Demografi Bilim Dalı, İstanbul.
- Pearce, G. D. (1979). Towards a geography of tourism. *Annals of Tourism Research*, 6(3), 245-272.
- Pedrini, L. (1984). The geography of tourism and leisure in Italy. *GeoJournal*, 9(1), 55-57.
- Schmelzkopf, K. (2002) Interdisciplinarity, Participatory Learning and the Geography of Tourism, *Journal of Geography in Higher Education*, 26 (2), 181-195,
- Sharma, P. J. (2022). *Tourism Geography and Ecology*. (First Edition) Laxmi Publications Pvt. Ltd, New Delhi.
- Shattuck, J. (2017). *Geography*. (First Edition) Britannica Educational Publishing in Association with Rosen Educational Services. New York.
- Soneiro, C. (1991). *Aproximacion A La Geografia Del Turismo*. Sintesis Editorial, Spain

- Şahin, C. (2003). *Coğrafyaya Giriş*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2. Genişletilmiş Baskı, Ankara.
- Tabales, F. A., Hernandez, G. M. and Ivars, A. J. (2010). La investigacion de la geografia del turismo en las comunidades autonomas Espanolas. Red de Bibliotecas Universitarias, Spain.
- Toschi, U. (1957). Aspetti geografici dell'economia turistica. Atti XVII Congr. Geogre. II, 443–470.
- Timothy, J. D. (2017). Geography: The substance of tourism. *Tourism Geographies, An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, 20(1), 166-169.
- Williams, S. (2009). *Tourism Geography: A new synthesis*. (Second Edition). Routledge Taylor & Francis Group, New York.
- Wilson, J. (2012). *Routledge Handbooks of Tourism Geographies*. Routledge Taylor & Francis Group, New York.
- Wilson, J. and Clave, A. S. (2013). *Geographies of Tourism: European Research Perspectives*. Tourism Social Science Series, 19, Emerald Group Publishing Limited, London.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

İBBS Düzey 2 Bölgelerinde Banka Kredisi ile Büyüme İlişkisi*

Doç. Dr. M. Esra ATUKALP, Giresun Üniversitesi, Bulancak Kadir Karabaş Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Giresun, e-posta: esra.atukalp@gmail.com.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8412-1448>

Öz

Banka kredileri, üretimi artırmak, optimize edilmiş sermaye tahsisini sağlamak suretiyle sermaye birikiminin sağlanması ile ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu nedenle, banka kredileri ile ekonomik büyüme arasında bulunan ilişkinin incelenmesi öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, banka kredilerinin ekonomik büyümeye etkisinin, Türkiye’de İBBS Düzey 2 Bölgeleri’nde belirlenmesidir. Çalışmada 2004-2021 dönemi itibarıyla, Düzey 2 Bölgeleri’nde yer almakta olan 26 adet bölge, inceleme kapsamına alınmıştır. Panel veri analizin yapıldığı çalışmada, GSYİH bağımlı değişken olarak, bankalar tarafından sunulan krediler ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. CADF testi sonucuna göre, GSYİH değişkeninin ve KRD değişkeninin seviyesinde durağan olduğunun anlaşıldığı söylenebilir. Hausman testi sonucunda sabit etkiler modelinin kullanılacağı belirlenmiş olup, bunun sonucunda da Türkiye’de bölgeler bakımından, banka kredilerinin büyüme üzerinde pozitif etkinin bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre, bankaların kredi verme bakımından Türkiye’de bölgesel olarak ülkelerinin ekonomik gelişimine katkısının bulunduğu söylenebilir. Bankaların verdiği kredinin GSYİH büyümesi üzerinde sahip olduğu etki doğrultusunda politikalar yapılmalıdır.

* Bu çalışma 7. Uluslararası Muhasebe ve Finans Sempozyumu’nda (01-04 Kasım 2023) sunulan ve özet bildiri kitapçığında yer alan bildirinin genişletilmesi ile oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, Banka Kredisi, İstatistiki Bölgeler, Türkiye, Panel Veri.

Makale Gönderme Tarihi: 19.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 05.10.2025

Önerilen Atıf:

Atukalp, M. E. (2025). İBBS Düzey 2 Bölgelerinde Banka Kredisi ile Büyüme İlişkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(10): 786-797.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2025, 8(10): 786-797. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1593>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Bank Credit and Growth Relationship in NUTS Level 2

Associate Prof. Dr. M. Esra ATUKALP, Giresun University, Bulancak Kadir Karabaş School of Applied Sciences, Giresun, e-mail: esra.atukalp@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8412-1448>

Abstract

Bank loans promote economic growth by increasing production and ensuring capital accumulation by ensuring optimized capital allocation. Therefore, it is important to examine the relationship between bank loans and economic growth. The aim of this study is to determine the effect of bank credits on economic growth in the NUTS Level 2 Regions in Türkiye. In the study, 26 regions located in Level 2 Regions were examined in the period 2004-2021. In the study where panel data analysis was made, GDP was chosen as the dependent variable, and loans offered by banks were chosen as the independent variable. According to the CADF test result, it can be said that the GDP variable and the CRD variable are stationary at their level. The results of the Hausman test indicate that the fixed effects model would be used, and as a result, it has been detected that bank loans have a positive effect on growth by region in Türkiye. Banks contribute to the economic development of their countries regionally in Türkiye in terms of lending. Policies should be made in line with the impact of loans provided by banks on GDP growth.

Keywords: Growth, Bank Credit, Territorial Units for Statistic, Türkiye, Panel Data.

Received: 19.07.2025

Accepted: 05.10.2025

Suggested Citation:

Atukalp, M. E. (2025). Bank Credit and Growth Relationship in NUTS Level 2, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(10): 786-797.

GİRİŞ

Banka kredileri, yatırım için kaynakları verimli bir şekilde ayırmak suretiyle ekonomilerde önemli bir konuma sahip bulunmakta ve ekonomik büyümede harekete geçirici bir rol oynadıkları kabul edilmektedir. Banka kredileri, tasarrufları harekete geçirmek, üretimi artırmak ve optimize edilmiş sermaye tahsisini sağlamak suretiyle sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme ile ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Bu doğrultuda ekonomik büyüme ve banka kredileri arasındaki ilişkinin belirlenmesinin politika yapıcılara ışık tutması beklenmektedir. Bu kapsamda yapılacak analiz ilgili ekonominin bütününe ele alınması şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi, ülkenin bölgelerinin ele alınması suretiyle gerçekleştirilmesi de analize farklı bir ölçekte değerlendirme katacaktır.

Türkiye’de bölgelerin, tarım, sanayi, diğer ekonomik faaliyetler ve bunlarla yüksek ilişkili olan nüfus yoğunluğu nedeniyle ekonomik gelişmişlik düzeyinde sahip oldukları farklar, bankacılık sistemini etkilemektedir. Öte yandan içinde bulundukları ekonomik koşullarla bağlantılı olarak, yatırımcıların kredi talep tercihleri şekillenebilmektedir. Bu doğrultuda bankacılık faaliyetlerinin coğrafi bölgelerde farklılaşması söz konusu olmaktadır. Kredi tercihlerinin farklılaşmasında yatırımcıların fon talebine ilişkin tercih durumlarının söz konusu kredi talep edenlerin içinde bulundukları ekonomik koşullarla bağlantılıdır. Bu nedenle, bölgelerin tarım, sanayi başta olmak üzere tüm ekonomik faaliyetler kapsamında sahip oldukları ekonomik farklılıklar belirleyici olabilmektedir. Bu doğrultuda bankacılık faaliyetlerinin coğrafi bölgelerde farklılaşabilmektedir.

Bu noktadan hareketle banka müşterilerinin tercihlerinin bankacılık faaliyetlerini etkilemesinin yanı sıra bankaların faaliyetlerinin de ekonomiye etki etmesi hususu da önem kazanmaktadır. Bankalar tarafından sunulan kredilerin tarım, sanayi ve diğer ekonomik faaliyetleri, bütün olarak üretimi ve ülke ekonomisini etkilemesi hususu bölgesel olarak incelenebilir.

Bu kapsamda bu çalışma, banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Türkiye’de İBBS Düzey 2 Bölgeleri’nde belirlenmesi amacına sahiptir. Çalışmanın bundan sonraki planı şu şekildedir. Çalışmanın 2. bölümünde literatür çalışmalarına yer verilmiş, 3. bölümde veri seti, analiz yöntemi ve bulgular ele alınmıştır. Çalışmanın 4. bölümünde incelemenin genel değerlendirmesinin yapıldığı sonuç kısmı yer almaktadır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bankacılık sektörü kredilerinin ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen ulusal ve uluslararası çalışmalar literatürde bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalar gerek inceleme alanını teşkil eden ülke gerek analiz dönemi gerekse analiz yöntemi itibarıyla farklılaşmaktadır. Söz konusu çalışmalardan eşbütünleşme analizi başta olmak üzere, gerçekleştirilmiş olanlardan bir kısmı burada incelenmiştir.

Adamopoulos (2010) çalışmasında İrlanda için finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1965-2007 dönemini ele alarak bir vektör hata düzeltme modeli (VECM) kullanarak araştırmıştır. Analiz sonucunda İrlanda için sanayi üretimindeki büyümenin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi dikkate alındığında, ekonomik büyümenin hisse senedi piyasası gelişimi ve kredi piyasası gelişiminde olumlu etkisinin bulunduğu ifade edilmektedir

Akujuobi ve Chima (2012) çalışmalarında Nijerya’da bankaların üretim sektörüne verdikleri kredilerin ekonomik büyümeye etkilerini 1960-2008 periyodu için analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda madencilik ve taşımacılık alt sektörü haricinde genel olarak ticari bankaların üretim sektörüne kredi vermelerinin, Nijerya’nın ekonomik gelişimine katkı açısından iyi performans göstermediği belirlenmiştir.

Timsina (2014) özel sektöre verilen ticari banka kredisinin Nepal'deki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında 1975-2013 dönemini inceleme kapsamına almıştır. Analiz sonucuna göre, özel sektöre verilen banka kredilerinin Nepal'deki ekonomik büyüme üzerinde sadece uzun vadede olumlu etkileri olduğu, kısa vadede ekonomik büyümeden özel sektör kredilerine doğru bir geri besleme etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

Pradhan vd., (2014) çalışmalarında panel eşbütünleşme ve nedensellik testleri ile bankacılık sektörü gelişimi, ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki gerçek ilişkiye ışık tutmak için 1960-2011 döneminde 34 OECD ülkeyi analiz etmişlerdir. Çalışmanın bulguları bankacılık sektörü gelişiminin ve enflasyonun ülkelerde ekonomik büyüme ile ilişkisini desteklemektedir.

Göçer vd., (2015) Türkiye'de bankacılık sektörünün kredi hacminin, ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde bulunan etkilerini 2000-2012 dönemi için analiz etmişlerdir. Çalışmada Türkiye'de kredi hacmindeki artışın ekonomik büyüme ve istihdam üzerinde pozitif etkisinin bulunduğu belirlenmiştir.

Tang (2015) çalışmasında Malezya, Singapur, Endonezya, Tayland ve Filipinler için banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü araştırmıştır. Analiz sonuçları arz yönlü hipotezin Tayland verileriyle desteklendiğini ve talep takipli hipotezin Singapur tarafından kanıtlandığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile Tayland'da banka kredisine ekonomik büyümeye, Singapur'da ise ekonomik büyüme banka kredisine neden olmaktadır. Malezya, Endonezya ve Filipinler ne arz yönlü hipotezi ne de talep takip eden hipotezi desteklememektedir.

Turgut ve Ertay (2016) Türkiye'de bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme ilişkisini analiz ettikleri çalışmalarında, 2003-2013 dönemi itibarıyla analiz yapmışlardır. Bulgular, bankacılık sektöründen ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkilerini ortaya koymuştur.

Mushtaq (2016) çalışmasında 1961-2012 dönemi verileri ile Pakistan'da mevduat ve kredinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda bankacılık sektörünün iki ana faaliyeti olan tasarruf ve borç vermenin ekonomik büyümeye yönelik herhangi bir uzun veya kısa vadeli nedensellik ilişkisinin olmadığını, dolayısıyla Pakistan örneğinde bu faaliyetlerin olumlu etkisinin genel değerlendirmesinin yanlış olduğu ifade edilmiştir.

Işık (2017) çalışmasında G-20 ülkelerinde 1995-2015 dönemi itibarıyla banka kredileri-inovasyon ve inovasyon-ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Analiz sonucunda, G-20 ülkelerinde banka kredisinin inovasyonla ve inovasyonun ekonomik büyüme ile uzun dönemli pozitif ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

Apaydın (2018) çalışmasında Türkiye'de banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada analiz dönemi olarak 2000-2016 dönemi ele alınmıştır. Analiz sonucuna göre, tarım, sanayi ve hizmetler sektörüne verilen krediler ise ekonomik büyümeyi pozitif, inşaat sektörü kredileri ekonomik büyümeyi uzun dönemde negatif yönde etkilemektedir. Ayrıca sanayi sektörünün, kredilerdeki payının giderek azaldığı, buna karşın ekonomik büyümeyi en çok artıran sektör olduğu belirlenmiştir.

Demirci (2018)'nin çalışmasında ekonomik büyüme ile yurtiçi bankaların mikro, KOBİ'lere kullandığı nakdi kredi hacmi arasındaki ilişkilerin 2006-2016 dönemi itibarıyla ele alınmıştır. Analiz sonucunda ekonomik büyüme ve mikro işletme kredilerinin pozitif ilişki ile eşbütünleşik olduğu, kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeden mikro işletme kredilerine doğru bir nedenselliğin varlığı belirlenmiştir.

Karahan vd., (2018) banka kredileri ile ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için 2002-2016 dönemi için incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre banka kredi hacminde meydana gelen genişlemeler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir.

Batrancea vd., (2023)'in çalışmalarında, beş kıtadaki gelişmiş, geçiş sürecindeki ve gelişmekte olan ekonomileri içeren 50 ülkenin seçilmiş ekonomik kalkınma göstergeleri, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine odaklanarak araştırılmıştır. Analiz dönemi olarak ekonomik kalkınma, üretim ve teknolojik ilerlemeler veya küreselleşme açısından büyük değişimlere tanık olduğunu ifade ettikleri 1971-2020 zaman aralığını içeren 50 yıllık süreyi ele almışlardır. Analiz sonucunda bankaların özel sektöre verdiği ve finans sektörünün sağladığı yurt içi krediler kredilerin ekonomik büyüme üzerine etkisinin bulunmadığı, azot oksit emisyonları ile ekonomik büyüme ve iklim değişikliği düzeyi arasında pozitif ilişki olduğu ve söz konusu ülkelerde ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak için daha fazla yatırıma ve yeşil politikalara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

Sotiropoulou vd. (2023), 23 Avrupa Birliği ülkesi için, 1987-2017 döneminde panel verileri kullanarak finansal kalkınma, ekonomik büyüme (GSYİH) ve gelir eşitsizliği arasındaki nedenselliği incelemişlerdir. Analiz sonuçları, bankacılık derinliği (özel sektöre verilen krediler, banka aktifleri, likit varlıklar), GSYİH ve gelir eşitsizliği arasındaki nedensel ilişkilerin bulunduğu, bankacılık etkinliği ve istikrarı, ekonomik büyüme, borsa gelişimi ve gelir eşitsizliği arasında nedensel bir ilişki bulunmadığı yönündedir.

Rusydiana ve Ikhwan (2024), 2010-2021 dönemini ele alarak panel veri analizi ile yaptığı çalışmalarında, İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi 55 ülkede banka kredisinin, nüfus, istihdam ve enflasyon değişkenleri ile birlikte ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz sonucunda nüfus, istihdam, enflasyon ve toplam banka kredisinin, ekonomik büyüme (GSYİH) üzerinde hem eş zamanlı hem de kısmen anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Banka kredileri ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar ele aldıkları ekonominin bütününe analiz etmiş olup, bu çalışmanın söz konusu ilişkinin istatistikî bölgeler temelinde yapılması açısından literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye’de İBBS Düzey 2 Bölgeleri’nde kredilerin büyümeye etkisinin analiz edildiği bu çalışmada ele alınan değişkenler, bölgeler ve analiz yöntemi bu başlık altında izah edilmiştir.

Veri Seti

Banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, Türkiye’de İBBS Düzey 2 Bölgeleri kapsamında incelendiği bu çalışmada, bölge birimleri sınıflandırmasında Düzey 2 Bölgeleri’nde yer alan 26 bölge, 2004-2021 dönemi itibariyle analiz kapsamına alınmıştır.

Düzey 2 Bölgeleri’nin bölgesel ve ulusal analizlerde uygun bir bölge ölçeği olmaları (KA, 2023) nedeniyle seçilen söz konusu 26 bölge ve bölgelerde yer alan iller Tablo 1’de yer almaktadır.

Analiz kapsamında ele alınan bağımlı ve bağımsız değişken bilgileri Tablo 2’de yer almaktadır. Tablo 2’de görüldüğü gibi Türkiye’de bölgeler itibariyle kredilerin büyümeye etkisinin ölçülmesi doğrultusunda gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) bağımlı değişken, bankalar tarafından sunulan krediler bağımsız değişken olarak alınmıştır.

Tablo 1. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgeleri ve İller

Düzey Kod	İller
TR10	İstanbul
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR31	İzmir
TR32	Aydın, Denizli, Muğla
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR51	Ankara
TR52	Konya, Karaman
TR61	Antalya, Isparta, Burdur
TR62	Adana, Mersin
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR71	Kırkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Tablo 2. Değişkenlerin Tanımlanması

Tür	Değişken Adı	Kodu
Bağımlı değişken	Büyüme	GSYİH
Bağımsız değişken	Bankalardan özel sektöre verilen yurtiçi krediler	KRD

Veriler analize logaritmaları alınarak dahil edilmiştir. Analize ilişkin veriler Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sitesinden elde edilmiştir.

Analiz Yöntemi

Analiz panel veri analizi ile gerçekleştirilmiş olup, sürece ilişkin homojenlik ile yatay kesit bağımlılığı testi, birim kök testi ve panel veri analizine ilişkin işlemler aşağıda izah edilmiştir.

Çalışmada serilerde eğim katsayılarının homojenlik / heterojenlik durumları Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Δ ve Δ_{adj} testleriyle incelenmiştir. Δ ve Δ_{adj} test istatistikleri eşitlik (1) ve (2) ile hesaplanmaktadır (Pesaran ve Yamagata, 2008: 57).

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2K}} \right) \quad (1)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - E(z_{it})}{\sqrt{Var(z_{it})}} \right) \quad (2)$$

Burada,

$$E(z_{iT}) = k, \quad Var(z_{iT}) = \frac{2k(T-k-1)}{T+1}$$

Homojenlik testinin ele alındığı Delta testi için hipotezler ise şu şekilde oluşturulmaktadır.

H₀: Eğim katsayısı homojendir.

H₁: Eğim katsayısı homojen değildir.

Serilerde yatay kesit bağımlılığının bulunup bulunmaması durumuna göre, analizde uygulanacak olan birim kök testleri değişiklik gösterebilmektedir. Bunun sonucunda panel veri analizlerinde önce yatay kesit bağımlılığının test edilmesi gerekmektedir. Değişkenlere ait serilerde yatay kesit bağımlılığın tespiti amacıyla çalışmada Pesaran (2004) CD testi kullanılmıştır. Pesaran (2004) CD testi (3) no'lu eşitlik yardımıyla hesaplanmaktadır (Pesaran, 2004: 5).

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T p_{ij}^2 - 1) \right) \quad N(0,1) \quad (3)$$

Yatay kesit bağımlılığına ilişkin hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₀: Yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

H₁: Yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

Çalışmada CADF birim kök testi uygulanmıştır. Pesaran (2007) tarafından geliştirilen test (4) no'lu eşitlikte verilmiştir (Pesaran, 2007: 269).

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \quad (4)$$

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta y_i' \bar{M}_w y_{i-1}}{\bar{\sigma}_i (y_{i-1}' \bar{M}_w y_{i-1})^{1/2}} \quad (5)$$

Birim kök testine ilişkin hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₀: Seriler durağan değildir.

H₁: Seriler durağandır.

Panel veri modeli genel olarak eşitlik (6)'da verildiği gibi yazılabilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 4).

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{it} + u_{it} \quad i=1,...,N ; t=1,...,T \quad (6)$$

Y: bağımlı, X: bağımsız değişken, α : sabit parametre, β : eğim parametreleri, u: hata terimi, i: birimleri ifade eden alt indis, t: zamanı ifade eden alt indisi ifade etmektedir.

Panel veri modelinin sabit ve rassal etkiler modeli yardımıyla ifadesi eşitlik (7) ve eşitlik (8)'de yer almaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 80-103).

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (7)$$

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + (\mu_i + u_{it}) \quad (8)$$

Sabit etkili ve rassal etkili modellerin kullanımına ilişkin model tercihi Hausman testi kullanılarak yapılmaktadır. Hausman testinin test istatistiği eşitlik (9)'da yer almaktadır (Güriş, 2015: 37).

$$HS = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE})' (Var(\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE}))^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE}) \quad (9)$$

Hausman ilişkin hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₀: Rassal etkiler modeli geçerlidir.

H₁: Sabit etkiler modeli geçerlidir.

BULGULAR

Analizde gerçekleştirilen homojenlik testi, yatay kesit bağımlılığı testi, birim kök testi ve panel veri analizine ilişkin sonuçlar bu başlıkta yer almaktadır.

Türkiye'de İBBS Düzey 2 Bölgeleri itibarıyla banka kredilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada homojenlik testine ilişkin sonuçlar Tablo 3'te bulunmaktadır.

Tablo 3. Homojenlik Sınaması Sonuçları (log)

	İstatistik	p
Delta	3,077	0,002
adj	3,371	0,001

Homojenlik test sonuçlarına göre olasılık değerlerinin 0,002 olduğu ve buna göre H₀ hipotezinin reddedildiği görülmektedir. Buna göre değişkenler için eğim katsayılarının homojen olmadığı, heterojen olduğu söylenebilir.

Serilerde yatay kesit bağımlılığının mevcudiyetinin tespiti amacı ile yapılan Pesaran CD testi sonuçları da Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılık Sınaması Sonuçları

Değişkenler	Pesaran CD	
	İstatistik	p
GSYİH	76,36	0,000
KRD	76,04	0,000

Tablo 4'te verilen yatay kesit bağımlılık testi analiz sonuçlarına göre olasılık değerleri 0,01'den küçük olup ($p < 0,01$) H_0 hipotezi reddedilmektedir. Buna göre, bölgeler itibarıyla bankalardan verilen yurtiçi krediler ile GSYİH değişkenlerinde yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. Buna göre, çalışmada ikinci kuşak birim kök sınaması kullanılmalıdır.

İkinci kuşak birim kök testlerinden olan CADF testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5'e göre, GSYİH değişkeninin, sabitli ve trendsiz modelde %5 anlamlılık düzeyinde, sabitli ve trendli modelde %10 anlamlılık düzeylerinde anlamlı olduğu tespit edilmiş, buna göre ilgili serinin durağan olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Öte yandan KRД değişkeninin ise hem sabitli ve trendsiz hem de sabitli ve trendli modelde %1 anlamlılık düzeyinde ($p < 0,01$) anlamlı olduğu tespit edilmiş, buna göre tüm seriler için serinin durağan olmadığını (birim kök içerdiğini) belirten H_0 hipotezi reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile Tablo 5'te verilen durağanlık sınaması sonuçlarına göre GSYİH değişkeninin ve KRД değişkeninin seviyesinde durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli-Trendsiz		Sabitli-Trendli	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
GSYİH	-2,156	0,019**	-2,578	0,073*
KRD	-2,472	0,000***	-2,828	0,003***

*%10 anlamlılık düzeyi, ** %5 anlamlılık düzeyi, *** %1 anlamlılık düzeyi

Panel veri analizinde incelemeleri kapsamında sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelinden uygun olanın seçilmesi amacıyla Hausman testi gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen Hausman testi sonucuna göre sabit etkiler modelinin kullanılacağı belirlenmiştir. $\text{Prob} > \chi^2 = 0,000$ olup buna göre rassal etkiler modelinin geçerli olduğunu iddia eden H_0 hipotezi reddedilmiş ve analize sabit etkiler modeli ile devam edilmiştir. Sabit etkiler modeli sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6'da bulunan alan verilere göre, İBBS Düzey 2 Bölgeleri'nde banka kredilerin büyümeye pozitif etkisinin bulunduğu görülmektedir. Banka kredilerinin büyüme üzerindeki bölgesel etkisi her bir bölgede söz konusu olan üretim bazında kredilerin optimal dağıtımı ve kullanım düzeyine bağlıdır. Elde edilen sonuç kapsamında bölgelerde banka kredi hacminin ekonomik büyüme hedefi çerçevesinde belirleyici olabileceği, bankacılık sektörünün ekonomik büyümede etkin bir araç olarak kullanılabileceği düşünülebilir.

Tablo 6. Sabit Etkiler Modeli Sonuçları

GSYİH	Coef.	p
KRD	1,124191	0,000
_cons	3,46e+07	0,000

Analiz sonucuna göre, bankaların finansal aracılık fonksiyonlarının bir sonucu olarak, banka kredilerinin, kaynakları tasarruf sahiplerinden üretken yatırım fırsatlarına sahip olan kredi talep edenlere verimli bir şekilde tahsis edilmesini sağlamadığı, bunun da ekonomik büyümeyi teşvik ettiği ifade edilebilir.

SONUÇLAR

Ekonomik büyüme, makroekonomik politikaların ana hedeflerinden biridir. Yaşam standartlarını yükseltmenin yanı sıra ekonomik kalkınmayı sağlamanın en önemli yoludur. Ekonomi politikaları kapsamında kredi kanalında para arzının kredi kullanılabilirliği aracılığıyla reel değişkenleri etkilemesi beklenmektedir. Bu kapsamda da finansal sektör gelişiminin ekonomik kalkınmada büyük bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Ticari bankalar, aracılık rolleri aracılığıyla her ekonomide ekonomik kalkınmayı sağlamaktadırlar. Kredi, ticari bankalar tarafından bireylere, işletmelere ve devlete tüketim ve yatırım amacıyla sağlanan toplam fon miktarı olarak tanımlanabilir. Özel sektöre verilen banka kredisi, tasarrufları harekete geçirerek, üretimi artırmak ve sermaye tahsisini optimize etmek şekliyle sermaye birikimi ve teknolojik ilerleme ile ekonomik büyümeyi sağlamaktadır.

Kredi, ekonomiyi beslediği için özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin anahtarı olarak kabul edilmektedir. Birçok ekonomide, özel sektör kredisi, yatırım için kaynakları verimli bir şekilde ayırarak kritik bir rol oynamakta ve ekonomideki büyümenin motoru olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki bulunan ilişkinin belirlenmesinin politika yapıcılara ışık tutması beklenmektedir. Bu nedenle, çeşitli ekonomik birimlerin çeşitli yatırım fırsatlarına yatırım yapabilmesi nedeniyle, banka kredisinin ekonomik büyümedeki rolü birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir.

Banka kredilerinin ekonomik büyümeyi teşvik etmesinden yola çıkılarak banka kredileri ve ekonomik büyüme arasında bulunan ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, ulusal ve bölgesel analizlerde uygun bir bölge ölçeği olan, Türkiye’de banka kredilerinin ekonomik büyümeye etkisi, İBBS Düzey 2 Bölgeleri kapsamında araştırılmıştır. Bölge birimleri sınıflandırmasında Düzey 2 Bölgeleri’nde yer almakta olan 26 Bölge’nin ele alındığı analiz, 2004-2021 dönemi itibarıyla gerçekleştirilmiştir. Panel veri analizi ile yapılan analizde, GSYİH bağımlı değişken olarak, bankalar tarafından sunulan krediler ise bağımsız değişken olarak analize dahil edilmiştir. Testler sonucunda sabit etkiler modelinin kullanılacağı tespit edilmiş ve bunun sonucunda analiz sabit etkiler modeliyle yapılmıştır. Analiz ile Türkiye’de bölgeler kapsamında, banka kredilerinin büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonucunda ulaşılmıştır.

Türkiye’de İBBS Düzey 2 Bölgeleri itibarıyla, ele alınan dönemde bankacılık sektörünün ekonomik büyümede belirleyici olduğu ve ekonomik büyümede bankacılık sektörünün etkin bir araç olarak kullanılabileceği, bankaların kredi verme bakımından Türkiye’de bölgesel olarak ülkelerinin ekonomik gelişimine katkısının bulunduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile sonuç, bölgelerde banka kredi hacmini genişletmeye yönelik para politikası uygulamasının büyüme hedefi çerçevesinde belirleyici olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, bankalar açısından borç

vermenin GSYİH büyümesi üzerinde etkili olduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak politikalar yapmalıdır. Bankalar tarafından özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin, İBBS kapsamında ekonomik büyümeye etkisinin belirlenmesi noktasında öneme sahiptir.

Bu doğrultuda ileride yapılacak çalışmalarda Türkiye’de ekonomik sistemin bütünü ve bölgesel olarak büyümenin belirleyicisi olan faktörlerin belirlenmesi ekonomik büyüme hedefi çerçevesinde büyümeye yönelik etkin unsurların belirlenmesi noktasında ele alınabilir. Öte yandan banka kredilerindeki genişlemenin endüstriler arasında daha yüksek ekonomik büyüme ile ilişkili olması nedeniyle de sektörel değerlendirmeler yapılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100’dür.

KAYNAKÇA

Adamopoulos, A. (2010). Financial Development and Economic Growth an Empirical Analysis for Ireland, *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 3(1): 75-88.

Akujuobi A. B. C., and Chima, C. C. (2012). The Production Sector Credit and Economic Development of Nigeria, a Cointegration Analysis, *International Journal of Exclusive Management Research*, 2(11): 1-17.

Apaydın, Ş. (2018). Türkiye’de Banka Kredilerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4): 15-28.

Batrancea, L. M., Rathnaswamy, M. M., and Rus, M. (2023). Determinants of Economic Growth for the Last Half of Century: A Panel Data Analysis on 50 Countries, *Journal of the Knowledge Economy*, 14: 2578-2602. <https://doi.org/10.1007/s13132-022-00944-9>.

Demirci, N. S. (2018). Türkiye’de Ölçek Bazında Kobi Kredileri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi (2006-2016), *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1): 113-128.

Göçer, İ., Mercan, M., ve Bölükbaş, M. (2015). Bankacılık Sektörü Kredilerinin İstihdam ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Çoklu Yapısal Kırımlı Eş Bütünleşme Analizi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2): 65-84.

Güriş, S. (2015). Panel Veri ve Panel Veri Modelleri, (Editör) Güriş, S.: *Stata ile Panel Veri Modelleri* içinde (ss.1-38) İstanbul: Der Yayınları.

Işık, N. (2017). Banka Kredisi, İnovasyon, Ekonomik Büyüme İlişkilerinin Analizi: G-20 Örneği, *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 53-66.

Kalkınma Ajansları (KA) (2023). *Kalkınma Planlamasında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması* [Online] <https://ka.gov.tr/sayfalar/kalkinma-planlamasinda-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi--24> [Erişim Tarihi: 09.07.2023].

Karahan, Ö., Yılğör, M., ve Özekin, A. A. (2018). Türkiye’de Banka Kredilerindeki Genişleme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 55(636): 25-36.

- Mushtaq, S. (2016). Causality Between Bank's Major Activities and Economic Growth: Evidences from Pakistan, *Financial Innovation* 2(7): 1-11.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, Iza Discussion Paper, No.1240.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, (22): 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, 142, 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Pradhan, R. P., Arvin, B. M., Norman, N. R., and Nishigaki, Y. (2014). Does Banking Sector Development Affect Economic Growth and Inflation? a Panel Cointegration and Causality Approach, *Applied Financial Economics*, 24(7): 465-480. <https://doi.org/10.1080/09603107.2014.881968>
- Rusydiana, A. S., and Ikhwan, I. (2024). Bank Credit and Economic Growth: Evidence from OIC Countries, *Accounting and Sustainability*, 2(2). <https://doi.org/10.58968/as.v2i2.341>
- Sotiropoulou, T., Giakoumatos, S., and Georgopoulos, A. N. (2023). Financial Development, Economic Growth, and Income Inequality: A Toda-Yamamoto Panel Causality Test, *Economics and Business Letters*, 12(2): 172-185. <https://doi.org/10.17811/eb1.12.2.2023.172-185>
- Tang, T. C. (2005). An Examination of the Causal Relationship Between Bank Lending and Economic Growth: Evidence from Asean, *Savings and Development*, 29(3): 313-343.
- Timsina, N. (2014). *Impact of Bank Credit on Economic Growth in Nepal*, NEPAL Rastra Bank Working Paper No: 22.
- Turgut, A., ve Ertay, H. İ. (2016). Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Nedensellik Analizi, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4): 114-128.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2016). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*. (3. Baskı), İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2025, 8(10): 798-813.

<https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1594>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Freelance Ekonomi: Bağımsız Çalışmanın Yükselişi

Dr. Öğr. Üyesi Harika ŞEN, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Meslek Yüksekokulu, Ankara, e-posta: harika.sen@sbu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3893-5587>

Öz

Son yıllarda küresel ekonomide yaşanan değişimlerin etkisiyle, çalışma biçimlerinde de köklü dönüşümler meydana gelmiştir. Geleneksel istihdam modellerinin yanı sıra bireyler giderek daha fazla bağımsız çalışma yollunu tercih etmektedir. Bu bağlamda freelance ekonomisi, esnek çalışma saatleri, çeşitli projelerde yer alma ve kendi işini yönetme gibi avantajlarıyla ön plana çıkmaktadır. Dijitalleşmenin hız kazanması ve pandemi gibi küresel boyutta yaşanan olaylar, freelance çalışmanın daha hızlı bir şekilde hayatımıza girmesine ön ayak olmuştur. Özellikle teknolojik tabanlı ve dijital hizmetleri baz alan sektörlerde freelance çalışanların sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Gig ekonomisinin bir parçası olarak değerlendirilen freelance çalışma, iş dünyasının esneklik taleplerine yanıt verirken, aynı zamanda çalışanlar açısından yeni zorluklar ve fırsatlar doğurmuştur. Bu makale freelance çalışmanın genel özelliklerini, avantajlarını, dezavantajlarını ve iş gücü piyasasındaki yerini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca freelance çalışma modelinin gelişimini, hukuki çerçevesini ve gelecekteki olası yönelimleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Freelance Ekonomisi, Bağımsız Çalışma, Esnek Çalışma.

Makale Gönderme Tarihi: 04.07.2025

Makale Kabul Tarihi: 01.10.2025

Önerilen Atıf:

Şen, H. (2025). Freelance Ekonomi: Bağımsız Çalışmanın Yükselişi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(10): 798-813.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2025, 8(10): 798-813. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1594>

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

The Freelance Economy: The Rise of Independent Work

Assistant Prof. Dr. Harika ŞEN, Health Sciences University, Gülhane Health Vocational School, Ankara, e-mail: harika.sen@sbu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3893-5587>

Abstract

In recent years, changes in the global economy have led to radical transformations in working. Alongside traditional employment models, individuals are increasingly opting for independent work. In this context, the freelance economy stands out with advantages such as flexible working hours, participating in various projects and managing your own business. The acceleration of digitalization and global events such as the pandemic have significantly contributed to the widespread adoption of freelance work. The number of freelance workers in creative sectors, technology fields, and digital services has been observed to increase significantly. Freelance work, regarded as an integral component of the gig economy, has created both new opportunities and challenges for workers while addressing the need for flexibility in the corporate sector. This article intends to explore the fundamental features, benefits, drawbacks, and role of freelance work within the labor market. Furthermore, it will cover the evolution of the freelance work model, its legal aspects, and possible future directions.

Keywords: Freelance Economy, Independent Work, Flexible Working.

Received: 04.07.2025

Accepted: 01.10.2025

Suggested Citation:

Şen, H. (2025). The Freelance Economy: The Rise of Independent Work, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(10): 798-813.

GİRİŞ

Son yıllarda küresel boyutta teknolojinin hız kazanması ve dijitalleşmeyle birlikte geleneksel iş modellerinin etkisi azalırken, freelance çalışma modeline ilgi giderek artmaktadır. Esnek çalışma modelleri işgücünün kariyer planlamasına farklı seçenekler sunarken, freelance çalışma hem işgücü hem de işveren cephesi için popüler hale gelmiştir. Kısa süreli, geçici işlerin olduğu esnek bir piyasayı nitelendirmek için kullanılan Gig ekonomisi, işgücü piyasasında çok sayıda profesyonel, işletmelerle uzun süreli bağlantı kurmak yerine geçici sözleşmelerle istihdam ilişkisini düzenlemektedir (Barlage vd., 2019). Gig ekonomisi bağlamında, kitle çalışması (Nakatsu vd., 2014), esneklik, bağımsız sözleşmeli iş, talep üzerine çalışma, evden çalışma ve platform tabanlı çalışma (Aloisi, 2016) gibi kavramlar yeni iş düzeni içinde sıkça vurgulanmaktadır (Boons vd., 2015).

Freelance çalışma, modern işgücü piyasalarında önemli bir yer tutan ve farklı dinamiklere sahip bir istihdam biçimidir. Bilgi iletişim teknolojilerinin (BİT) gelişimi, bu yeni istihdam modelinin ortaya çıkmasında büyük bir role sahiptir. Freelance çalışma, esnek çalışma düzenleri ve bağımsız iş yapma biçimlerini içermekte, farklı alanlarda çeşitli uygulama biçimleriyle kendini göstermektedir. Günümüzde gig ekonomisi, freelance çalışmanın en belirgin örneklerinden birini oluşturmakta ve özellikle mobil teknolojilerin etkin olduğu iş modelleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu durum, işgücü piyasasının değişen dinamiklerine paralel olarak, freelance çalışmanın farklı uygulama biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çiğdem, 2018). Örneğin, yaratıcı sektörler, yazılım geliştirme, grafik tasarım, dijital medya, oyun tasarımı ve dijital içerik üretimi gibi alanlarda freelance çalışanlar, proje bazlı işlerle kariyerlerini sürdürmektedirler. Freelance çalışma modeli, hem bireyler hem de işverenler için yeni fırsatlar sunmakla birlikte, işgücü piyasasının geleceğinde nasıl bir yer edineceği konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bu bağlamda mevcut araştırmalar ve literatür, freelance çalışmanın gelecekteki olası yönelimlerini ve etkilerini anlamak için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Çiğdem, 2018).

Freelance ekonomi esnek çalışma saatleri, coğrafi bağımsızlık ve farklı projelerde yer alma gibi avantajlar sunarken, aynı zamanda gelir belirsizliği ve sosyal güvenlik eksikliği gibi dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Türkiye’de freelance ekonomisinin yükselişi, dijital platformların yaygınlaşması, girişimcilik ruhunun artması ve genç nüfusun bu çalışma modeline olan ilgisiyle desteklenmektedir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde yapılandırılmıştır. Literatür taraması temel alınarak, freelance ekonomisinin Türkiye bağlamındaki tarihsel gelişimi, kavramsal altyapısı ve dijital dönüşümle olan ilişkisi ele alınmıştır. Araştırmada, ikincil veri kaynakları olarak akademik makaleler, politika raporları, resmi istatistik belgeleri kullanılmıştır. Verilerin sistematik biçimde analizinde betimsel analiz tekniği benimsenmiştir. Böylece, literatürdeki mevcut bilgi birikimi bütüncül bir perspektifle derlenmiş ve freelance ekonomisinin Türkiye’deki yeri kapsamlı şekilde tartışılmıştır.

KAVRAMSAL OLARAK FREELANCE ÇALIŞMA

Freelance çalışma modeline zemin hazırlayan ve bu olguyla doğrudan ilişkili olan “paylaşım ekonomisi” ve “gig ekonomisi” gibi kavramlar, dijital medya ve iletişim araçlarının gelişimine paralel olarak her geçen gün daha fazla gündeme gelmektedir. Freelance ekonomisi, son yıllarda akademik çevrelerde de yoğun biçimde incelenmeye başlanmıştır. Çalışmalar, freelance çalışmanın bireysel motivasyonları, işgücü piyasasındaki yeri ve ekonomik etkileri üzerine odaklanmaktadır. Örneğin, Smith ve Anderson (2020) freelance ekonomisinin esnek çalışma modellerine olan katkısını ve bireylerin iş-yaşam dengesi üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir.

Johnson (2019) ise freelance çalışanların karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların çözümüne yönelik stratejiler üzerinde durmuş, sosyal güvenlik eksikliği ve gelir belirsizliği gibi konuları ele almıştır. Freelance çalışma, paylaşım sistemleri arasında önemli bir yere sahip olan “kısa süreli iş (gig) ekonomisi” (Kiracı ve Kayabaşı, 2017) bağlamında ele alınmaktadır.

Türkiye bağlamında, freelance ekonomisinin araştırılması daha yeni olmasına rağmen, bu alanda yapılan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Yıldız ve Demir (2021) Türkiye’de freelance çalışanların demografik özelliklerini ve bu çalışma modelini tercih etme nedenlerini incelemiştir. Ayrıca “Küresel İnovasyon Endeksi 2022 Raporu” freelance ekonomisinin Türkiye ekonomisine katkılarını ve dijital platformların bu süreçteki rolünü ortaya koymuştur (Türk Patent, 2022). Türkiye’de genç işsizlik oranları özellikle son yıllarda ekonomik daralma, pandemi etkileri ve yapısal işsizlik sorunları nedeniyle artış göstermektedir. 2023 yılı itibarıyla genç işsizliği %20 civarında seyretmekte olup, bu oran NEET (ne eğitimde ne istihdamda olan) gençler arasında daha yüksektir (TÜİK, 2023). Bu durum Türkiye’nin genç nüfus yapısına rağmen gençlerin işgücü piyasasına girişte zorlandığını ortaya koymaktadır.

Freelance çalışmanın esnekliği bireylerin iş-yaşam dengesi sağlamalarına olanak tanırken, aynı zamanda disiplin ve zaman yönetimi gerektirdiği vurgulanmaktadır (Smith ve Anderson, 2020). Gelecekte freelance yani bağımsız çalışma modelinin yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir. Bu yeni dönemde kendi işinin patronu olan bağımsız çalışanların oluşturduğu Gig ekonomisinin hızla büyümesi beklenmektedir (Bercovici ve Bercovici, 2019).

Tablo 1. Freelance Çalışma ile İlgili Kavramlar ve Tanımları

Kavram	Tanım	Kaynak
Çevrim içi geçici (gig) çalışma	Uzun vadeli istihdam için açık veya örtük bir sözleşme olmaksızın internet platformları aracılığıyla tahsis edilen ve teslim edilen ücretli işler	Graham vd., 2017
Gig ekonomisi	Bağımsız yükleniciler veya danışmanlar olarak esnek düzenlemeler altında işe alınan ve yalnızca belirli bir görevi tamamlamak veya belirli bir süre için çalışanlar ile oluşan ekonomik etkinlikler	Friedman, 2014
Çevrim içi dış kaynak kullanımı	Platformlar aracılığıyla serbest çalışanlara başvurulması ve bu sayede işlerin yürütülmesi için dış kaynak sağlanması	Malik vd., 2017
Mikro çalışma	Kalabalık çalışma platformlarında gerçekleştirilen küçük görevler	Morris vd., 2017
Mikro kaynak kullanımı	Nispeten küçük hizmetlerin yerine getirilmesi için çevrim içi platformlar üzerinden düzenlenen yeni bir dış kaynak kullanımı biçimi	Lu vd., 2016
e-lancing	Serbest çalışanların internet üzerinden müşterilerle iletişim kurduğu, tele-çalışan olarak çalıştığı ve iş sonuçlarını bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla aktardığı iş modeli	Gareis, 2002
Playbour	Medya araçları ile ‘gönüllü’ olarak sarf edilen emek	Fuch ve Sevigani, 2013
Algoritmik Yönetim (Algorithmic Management)	İnsan yönetiminin eylem ve kararlarını onların yerine otomatik olarak alabilen algoritmaların sağladığı bir yönetim	ILO 2021
İş platformları	Geleneksel olarak işçi tarafından görülen bir işin, genellikle büyük bir kişi topluluğuna yapılan açık çağrıyla ve çoğu zaman dış kaynak kullanılarak görüldüğü platformlar	Felstiner, 2011

*Yıldız 2022’den uyarlanmıştır.

Tabloda yer alan kavramlar, dijitalleşmenin çalışma hayatında yarattığı dönüşümü ve esnek istihdam biçimlerinin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Geleneksel istihdam modellerinden farklı olarak; çevrim içi geçici işler, mikro görevler ve algoritmik yönetim gibi uygulamalar, işin örgütlenme biçimini köklü şekilde değiştirmiştir.

Çevrim içi geçici (gig) çalışma belirli bir süre veya proje için yapılan genellikle dijital platformlar üzerinden yürütülen esnek ve geçici iş ilişkilerini tanımlar. Bu çalışma biçimi, bağımsız yüklenicilerin veya serbest çalışanların belirli görevleri tamamlamak veya belirli bir süre boyunca

çalışmak üzere işe alındığı bir iş modeli olarak öne çıkmaktadır (Friedman, 2014). Çevrim içi geçici çalışma, hem işverenler hem de çalışanlar için belirli avantajlar sunan esnek bir istihdam modeli olarak öne çıkmaktadır. Bu model bireylere coğrafi bağımsızlık sağlarken, çalışma saatlerini kendi ihtiyaçlarına göre ayarlama imkânı da tanır. Ancak bu esnekliğin yanı sıra, birçok zorluk da barındırmaktadır. Özellikle iş güvencesinin olmaması, sosyal hakların sınırlı olması ve düzenli gelir elde edememe gibi problemler çevrim içi geçici çalışanların karşılaştığı önemli engeller arasında yer almaktadır (Graham vd., 2017).

Freelance çalışma ile ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir terim de “Prekarya”dır. İş güvencesizliği, belirsizlik ve düşük sosyal koruma ile karakterize edilen bir işçi sınıfını tanımlamak için kullanılan kavram, yakın bir geçmişte 2009 yılında Guy Standing tarafından kullanılmıştır (Standing, 2011). Freelance ve prekarya kavramları modern iş dünyasında esneklik ve iş güvencesizliği ile ilgili ortak temaları barındırmaktadır. Ancak prekarya daha çok ekonomik ve sosyal eşitsizliklerle ilişkilendirilirken, freelance çalışma esnek çalışma düzenlerinin bir parçası olarak daha bireysel bir perspektif sunmaktadır (Vosko, 2010).

Son dönemde popüler hale gelen bir diğer kavram E-lancing’dır. Bağımsız çalışanların internet üzerinden müşterileriyle iletişim kurarak proje veya hizmet sunduğu bir iş modeli olarak tanımlanan e-lancing genellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklar sayesinde mümkün hale gelmiş ve işgücü piyasasında önemli bir yer edinmiştir. E-lancing, serbest çalışmanın dijitalleşmesiyle şekillenmiş ve zaman ve mekan bağımsızlığı sağlayarak çalışanlara esneklik sunmuştur (Gareis, 2002; Giladi, 2018).

Playbour freelance çalışma ile ilgili önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Playbour,” oyun (play) ve iş (labour) kavramlarının birleşimiyle oluşmuş bir terimdir (Kücklich, 2005; Scholz, 2013). Bu kavram özellikle dijital ekonomideki yaratıcı işler ve serbest çalışma ortamlarında bireylerin işlerini yaparken aynı zamanda eğlenceli, keyifli ve yaratıcı bir süreç yaşamalarını ifade etmektedir. Playbour, çalışanların işlerini yerine getirirken kendi ilgi alanları ve becerileri doğrultusunda katıldıkları yaratıcı süreçlerden elde ettikleri tatmin ile iş ve eğlence arasındaki sınırın belirsizleşmesini vurgulamaktadır (Kücklich, 2005). Freelance çalışanlar bu bağlamda yeteneklerini geliştirmek ve yaratıcılıklarını sergilemek için fırsatlar bulmakta ve işlerini daha esnek bir biçimde organize edebilmektedir.

TARİHSEL GELİŞİM PERSPEKTİFİYLE FREELANCE EKONOMİ

Sanayi Devrimi’nden bu yana çalışma biçimlerinin geçirdiği dönüşümler yalnızca üretim araçlarının değil iş gücünün niteliğinin ve iş gücü piyasalarının da yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Karl Marx 19. yüzyıl ortalarında kapitalist üretim ilişkilerinin işçiyi “yabancılaşmaya” zorladığını ileri sürerek bu dönüşümün temelini kavramsallaştırmıştır (Marx, 2011).

Sanayi Devrimi’yle başlayan fabrikalaşma süreci, zamanla yabancılaşma ve emek sömürüsüne dair eleştirilerle karşılık bulmuş; 1970’lerden itibaren ise neoliberal politikaların etkisiyle esnek üretim modelleri öne çıkmıştır. 1970’li yılların sonlarında yaşanan küresel ekonomik kriz Fordist üretim anlayışının sınırlarını gözler önüne sermiş esnek üretim ve istihdam biçimleri neoliberal politikalarla birlikte ön plana çıkmıştır (Harvey, 1997). Bu bağlamda freelance ve sözleşmeli çalışma biçimleri post-Fordist dönemin yeni iş organizasyonlarının birer yansıması olarak değerlendirilmiştir. 1990’lı yıllara gelindiğinde, bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler dijital platformların ortaya çıkmasını kolaylaştırmış ve emek piyasasında yer alan aktörlerin coğrafi sınırlamalardan bağımsızlaşmasını mümkün kılmıştır (Benner, 2002; Degryse, 2016). Bu yeni dijital paradigma, “gig economi” ve “platform kapitalizmi” gibi kavramların literatüre girmesine

neden olmuştur (Srnicek, 2017). Bilgi toplumuna geçiş süreci klasik işyeri kavramının çözülmeye başladığını vurgulamış ağ toplumunda bireyin iş yaşamına katılım biçimlerinin kökten değişmesine ön ayak olmuştur (Castells, 2005).

Tablo 2. Çalışma Biçimlerinin Tarihsel Dönüşümü Tablosu

Zaman Dilimi	Çalışma Prensibi	Çalışma Biçimi	Ana Tema
Sanayi Devrimi (18. yy. sonu – 19. yy.)	Fabrika üretimi	Toplu üretim, işbölümü	İşçi sınıfının doğuşu
19. yy. Ortaları	Yabancılaşma	Kapitalist üretim ilişkileri altında emek sömürüsü	Kapitalist üretim eleştirisi
1970'ler Sonu	Neoliberal esneklik	Esnek üretim, taşeronlaşma	Fordizm sonrası esneklik
1990'lar	Dijitalleşme	Uzaktan çalışma, dijital platformlar	Platform kapitalizmi
2010'lar	Gig modeli	Kısa süreli, proje bazlı işler	Dijital gözetim
2020'ler ve sonrası	Freelance normalliği	Bağımsız, çok projeli dijital emek	Sosyal politika ihtiyacı

Son on yılda freelance ekonomisine dair araştırmalar hem bireysel düzeyde hem de makro düzeyde ele alınmaya başlanmıştır. De Stefano (2016), freelance ekonomisinin “just-in-time” iş gücü yarattığını ve bunun iş güvencesini ve sosyal korumayı erozyona uğrattığını belirtmiştir. Wood vd., (2019) ise algoritmik kontrol mekanizmalarının çalışanlar üzerindeki psikososyal etkilerini detaylandırarak gig ekonomisini bir tür dijital gözetim rejimi olarak tanımlamıştır.

Türkiye özelinde freelance çalışmaya ilişkin akademik üretimin sınırlı olduğu ancak son dönemde artış gösterdiği görülmektedir (Çiğdem ve Erdoğan, 2020). Türkiye’de dijital platformların gelişimiyle birlikte bağımsız çalışmanın yaygınlaştığını ancak sosyal güvenlik ve hukuki statü konusunda belirsizliklerin sürdüğünü dile getirmiştir. Ayrıca Çiğdem ve Erdoğan, 2020 genç kuşakların kurumsal yapılara yabancılaşmasını ve bireysel özerklik arzusunu freelance çalışma modeline yönelimin temel etkenleri arasında değerlendirmiştir. Pandemi döneminde ise uzaktan çalışmanın ve freelance modelinin kitlesel düzeyde test edildiği bir laboratuvara dönüşmüş, bu süreçte gig ekonomisine dair hem pratik gözlemler hem de politik tartışmalar yoğunluk kazanmıştır (OECD, 2021). Artık freelance ekonomi yalnızca geçici bir iş modeli değil; yeni bir emek rejiminin çekirdeği olarak değerlendirilmektedir.

İŞGÜCÜNÜN NİTELİKSEL DEĞİŞİMİ VE FREELANCE ÇALIŞMANIN GELECEĞİ

İşçi sınıfının doğuşu özellikle Sanayi Devrimi ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Dünya genelinde yaşanan ekonomik değişimler, sosyal sınıfın gelişimi ve işgücü sürecinde yaşanan dönüşümler, geleneksel çalışma biçimlerini değiştirmiştir. Sanayi devriminin ilk dönemlerinde çalışma koşullarındaki zorluk, teknolojinin ilerlemesi ve kişilerin bilgi odaklı işlere yönelimi beden işçiliğinin azalması sonucunu doğurmuştur.

20. yüzyılın başlarında Fordist üretim modelinin çalışma hayatında hakim olduğu dönemde işçiler, montaj hatlarında aynı işi tekrarlayan görevler üstlenmiştir (Harvey, 1990). Üretimde standardizasyonun önem kazandığı bu dönemde işçilerin belirli alanlarda uzmanlaştığı, çıraklık eğitiminin ise yaygınlaştığı görülmektedir. Eğitimden çok, teknik beceriler öncelikli özellik olarak değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti politikalarıyla birlikte işgücünün niteliği yükselmeye başlamıştır (Giddens, 1998). Eğitimli çalışan sayısının arttığı bu dönemde üretimin hala önemli olduğunu ancak hizmet sektörü ve beyaz yakalı işlerin artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Eğitim daha geniş kitlelere ulaşmış, üniversiteler ve meslek yüksekokulları yaygınlaşmıştır. Böylelikle ara eleman sıkıntısı çözülmesi hedeflenmiştir. İşgücünün eğitim seviyesi arttıkça, işlerin niteliği de yükselmekte; işçiler, teknik bilgi ve

becerilerini geliştirmektedir. 1980'lerden itibaren sanayi üretiminden bilgi tabanlı ekonomiye geçişte bir ivme yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde işgücü, dijital becerilere, problem çözme yeteneklerine ve yaratıcı düşünceye dayanmaya başladı. Otomasyon ve bilgisayarların yaygın kullanımı, iş süreçlerini ve nitelikli işgücünü daha karmaşık hale getirdi (Brynjolfsson ve McAfee, 2014).

Sanayi devrimi sürecinde daha uzun mesai saatleri kar amacı güden şirketler için çalışanları fazla çalışmaya zorlamıştır. Ancak bilgi toplumunda bu durum geçerli değildir. Nitelikli işgücünün motivasyonunun sürdürülebilirliği, sadece çalışma süresiyle değil; esneklik, yaratıcılık ve zihinsel refahla ilişkilendirilmektedir. Örneğin, Google gibi teknoloji şirketlerinde uygulanan esnek mesai saatleri ve yaratıcı serbestlik alanları, çalışan verimliliğini artırmanın geleneksel çalışma disiplinleriyle değil, bireyin içsel motivasyonu ve yenilikçi potansiyeliyle sağlanabileceğini göstermektedir (Florida, 2002).

Hızla değişen dünyada rekabette üstünlük sağlamak isteyen işletmeler sadece kullanmış oldukları teknolojiyi güncel tutma çabasının yetersiz olduğunu fark etmişlerdir (Sivuk ve Seyhan, 2021). Bilgi toplumunda şirketler karlarını çalışanlarını daha fazla zorlayarak değil, onları daha akıllıca çalıştırarak artırmaktadır Bir araştırmacı veya mühendisin sabahın erken saatlerinde çalışmaya başlayıp yaratıcı fikirler geliştirmesi beklenmez. Kısacası bilgi toplumunda yenilik zorunlu hale gelmiştir.

Teknolojik ilerlemelerle birlikte serbest çalışma, başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere tüm dünyada yaygınlaşan sıra dışı bir çalışma şekli haline gelmiştir. Serbest çalışanlar yer ve zamana bağlı kalmadan emek süreçlerini kendi kontrol ederek özgür bir şekilde çalışmakta ve aynı anda aynı sektörde birden fazla işverenle de işbirliği yapabilmektedirler (Vosko, 2006). Bu değişim sürecinin akabinde Covid-19 pandemisi, küresel işgücü dinamiklerinde köklü değişikliklere neden olmuş, özellikle freelance (serbest) çalışanlar üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Covid-19 pandemisi küresel işgücü dinamiklerinde köklü değişimlere yol açarak freelance çalışmanın yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte ortaya çıkan sağlık krizine karşı geliştirilen tedbirler geleneksel iş yapma biçimini derinden etkilemiştir. Çoğu sektörde işyerleri ya kapanmış ya da faaliyetleri durma noktasına gelmiştir. Bu nedenle işletmeler iş sürekliliğini sağlamak için uzaktan çalışmayı ve esnek iş modellerini benimsemek zorunda kalmışlardır (Kramer ve Kramer, 2020).

Covid-19'un önemli yansımalarından biri de ekonomide yaşanan belirsizliktir. Bu durum esnek iş modellerinin cazibesini arttırırken, iş güvencesi olmayan freelance çalışmayı geçim kaynağı haline getirmiştir. Aynı zamanda işletmeler de değişken talebe hızlı yanıt verebilmek adına proje bazlı ve serbest çalışanlara yönelmiştir. Pandemi freelance çalışmanın sunduğu esnekliğin ve coğrafi bağımsızlığın değerini artırarak, iş piyasasında bu modelin kalıcı bir seçenek haline gelmesine katkı sağlamıştır (Beno, 2021). Böylelikle pandemi sürecinde dijitalleşmenin hızlanmasıyla birlikte freelance çalışanların sayısındaki artış bu çalışma biçiminin iş dünyasında daha fazla kabul görmesine yol açmıştır (McKinsey ve Company, 2021). Özellikle teknoloji odaklı işlerde, dijital platformlar üzerinden yürütülen freelance çalışma, pandeminin getirdiği belirsizliklere karşı işverenler ve çalışanlar için esnek ve maliyet etkin bir çözüm olarak öne çıkmıştır. Aynı şekilde işgücünün teknolojik gelişmelere uyum sağlayarak çeşitli çalışma biçimlerine yöneldikleri görülmektedir (Ulukapı Yılmaz, 2022). Bu konuda ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Genel Direktörü Guy Ryder "geniş kapsamlı bir işgücü piyasası toparlanması olmadan bu küresel salgından gerçek anlamda toparlanma olamayacağını ve sürdürülebilir olması için bu toparlanmanın, sağlık ve güvenlik, eşitlik, sosyal koruma ve sosyal diyalog dahil olmak üzere insana yakışır iş ilkelerini temel alması gerektiğini" belirtmiştir (ILO, 2022).

Ayrıca freelance çalışanlara ilişkin istatistikler de bu çalışma biçiminin giderek daha popüler hale geldiğini göstermektedir. Öyle ki Forbes'un 2017 yılı verilerine göre, 2027 yılında Amerika'daki iş gücünün büyük bir kısmının freelance olarak çalışacağı öngörülmektedir. (Forbes, 2017). Freelance çalışanların rekabet gücünü artırmak için sürekli eğitim ve beceri geliştirme programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Üniversiteler ve eğitim kurumları freelance ekonomisine yönelik özel programlar ve sertifikasyonlar sunarak, bireylerin bu alanda yetkinlik kazanmalarını destekleyebilirler. Ayrıca dijital becerilerin artırılması, freelance çalışanların iş bulma süreçlerini kolaylaştırabilir.

Covid-19 pandemisi Türkiye'de dijital işlerin artışını önemli ölçüde etkilemeye devam etmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2023 itibarıyla Türkiye'de internet kullanım oranı %84,5'e ulaşmış bu oran 2020 yılına göre yaklaşık %9 artmıştır. Bu artış dijital hizmetlere ve uzaktan çalışma olanaklarına olan talebin yükselmediğini göstermektedir (TÜİK, 2023). 2023 yılında yapılan bir araştırma ise Türkiye'deki şirketlerin %80'inin COVID-19 pandemisi sonrası uzaktan çalışma modeline devam ettiğini ortaya koymaktadır (Ernst ve Young, 2023). Özellikle bilişim, finans ve pazarlama sektörlerinde uzaktan çalışmanın yaygınlaşması, dijital işlerin artışını desteklemiştir.

TEKNOLOJİK GELİŞMELER, DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE FREELANCE ÇALIŞMA

Çalışma kavramı her ne kadar insanlık tarihi kadar eski olsa da zaman içerisinde çok farklı görünümde karşımıza çıkmıştır. Teknolojinin günümüzde ulaştığı düzey otuz yıl önceki filmlerde hayal ettiğimiz ve mümkün görünmeyen makinelerin gerçekliğini yaşamamızla sonuçlanmıştır. Bilgisayarlarla tanışıklığımızın yakın geçmişte olduğunu düşündüğümüzde, yaşanan bu hızlı ilerleme gerçekten de göz kamaştırıcıdır. Modern teknolojilerin sunduğu olanaklar, günlük yaşamın her alanında köklü değişiklikler yaratırken, birçok sektörde devrim niteliğinde yenilikler getirmiştir (Şen, 2022). Teknolojinin hızlı gelişimi freelance ekonomisinin geleceğini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Yapay zeka, otomasyon ve dijital platformların entegrasyonu, freelance çalışanların iş süreçlerini daha verimli yönetmelerine olanak tanıyacağını söylemek mümkündür. Özellikle proje yönetim araçlarının gelişmesinin, freelance çalışanlar için iş süreçlerini kolaylaştıracağı ve iş verimliliğini artıracacağı söylenebilir. Bu değişiklikler, birçok kişinin ekonomik gelişimi için bir taraftan fırsat kapılarını açarken, diğer taraftan tehdit olarak görülmektedir (Bercovici ve Bercovici, 2019).

Freelance çalışma, iletişim ve bilişim teknolojilerinin hızla yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan bir iş modelidir ve günümüz dijital çağıyla birlikte çevrimiçi çalışma platformları birçok birey için yeni fırsatlar sunmaktadır. Son 20 yılda bilişim sektörünün gelişimiyle birlikte Hindistan, Çin, Tayvan ve İrlanda gibi gelişmekte olan ülkeler büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve bilgiye dayalı ekonomilerin, doğal kaynaklar ve fiziksel mallara dayalı ekonomilere kıyasla üstünlük kazandığı gözlemlenmiştir. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) gelişimiyle birlikte, işlem ve depolama kapasiteleri hızla artmakta ve bilgiye erişim, insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar geniş kitleler için mümkün hale gelmektedir (Baller vd., 2016).

Dijitalleşme freelance çalışma modelini hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle derinden etkilemiştir. Olumlu açıdan bakıldığında dijitalleşme, freelance çalışanlara coğrafi bağımsızlık sunarak küresel iş pazarına erişim imkanı tanımaktadır. Dijital platformlar aracılığıyla müşterilere kolayca ulaşabilen bu çalışanlar iş bulma süreçlerinde daha fazla esneklik ve hız kazanmışlardır (Çiğdem ve Koç, 2019). Ayrıca dijital araçlar sayesinde iş takibi, proje yönetimi ve iletişim gibi süreçler daha verimli hale gelmiştir. Bunun yanında, dijitalleşme freelance çalışanlara kendi çalışma saatlerini belirleyebilme fırsatını beraberinde getirmiştir. Ancak dijitalleşmenin freelance çalışmaya olumsuz etkileri de mevcuttur. İlk olarak, dijital

platformlarda artan rekabet, iş gücünün değerini düşürebilmekte ve fiyat baskısı yaratabilmektedir. Özellikle küresel rekabet nedeniyle freelance çalışanlar emeklerinin karşılığını almakta zorlanabilmektedir. Ayrıca freelance çalışanlar genellikle iş güvencesinden yoksun olup, sağlık sigortası, emeklilik gibi sosyal haklardan mahrum kalmaktadır. Bu durum dijital platformlara bağımlı hale gelen freelance çalışanların uzun vadeli kariyer planlaması yapmalarını zorlaştırmaktadır. Ek olarak sürekli çevrimiçi olma gerekliliği ve iş ile özel hayat arasındaki sınırların belirsizleşmesi, bu çalışanlarda tükenmişlik sendromu gibi psikolojik sorunlara da yol açabilmektedir.

Freelance ekonomisinin küresel düzeydeki gelişimi yerel dijital platformların ortaya çıkışını da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de özellikle son beş yılda bu tür platformların sayısı ve etki alanı hızla artmış; Bionluk, SadeceOn, Armut, Freelance.com.tr ve Usersdot gibi yerli dijital platformlar, esnek ve bağımsız çalışmayı benimseyen bireylerle işverenleri buluşturan aracı yapılar olarak önemli bir rol üstlenmiştir (Karakaya ve Eren, 2022; Erdem, 2023). Bu platformlar gig ekonomisi içinde şekillenen dijital emek piyasasının Türkiye özelindeki görünümünü oluşturmakta; içerik üretimi, yazılım geliştirme, grafik tasarımı ve yerel hizmet sunumu gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır (Coşkun ve Arıkan, 2019). Literatürde bu platformlara yönelik akademik çalışmalar henüz sınırlı olmakla birlikte dijital ekonomi, esnek istihdam ve platform kapitalizmi çerçevesinde bazı nitel analizler sunulmuştur (Yıldız, 2022).

FREELANCE ÇALIŞMANIN YASAL DÜZENLEME VE SOSYAL GÜVENLİK BOYUTU

Küreselleşme işgücü piyasasının eğilimlerini de değiştirmiş, geçici işgücünün emek piyasalarında daha fazla kullanımına doğru bir hareket izlenmiştir. Yeni iş düzenleri ve istihdam biçimlerinin gelişimi, esnekleşme politikaları çerçevesinde, korumasız çalışma koşullarını ve eşitsizlikleri derinleştiren bir yapı ortaya çıkarmıştır (Deery ve Jago, 2002). Bu durum işçilerin haklarını ve güvenliğini tehdit eden aynı zamanda ücret ve çalışma koşullarında ciddi dengesizliklere yol açan bir ortam yaratmaktadır. Sonuç olarak işgücü piyasasında yaşanan bu değişim, sosyal adalet ve eşitlik taleplerinin daha fazla önem kazanmasına neden olmuştur.

Geleneksel çalışma modellerinde olduğu gibi sürekli bir iş ilişkisi formatında işlemeyen freelance çalışma, çalışanların projelerin sona ermesiyle birlikte yeni iş bulma baskısıyla karşı karşıya kalmalarını sonucunu doğurmaktadır. Bu bakımdan freelance ekonomisi iş güvencesi açısından ciddi zorluklar barındırmaktadır (Broughton vd., 2018). Bu durum freelance çalışanların gelirlerinde dalgalanmalar yaşanmasına ve finansal belirsizliklere yol açmaktadır. Ayrıca freelance çalışanlar işverenler karşısında zayıf bir müzakere gücüne sahip oldukları için, iş güvencesi ve adil ücret koşulları gibi haklarını korumakta zorlanmaktadır. Gig ekonomisinde yer alan serbest çalışanların kullandıkları yöntemler, çalıştıkları yer ve çalışma sürelerinin geleneksel iş süreçleriyle ne kadar uyumlu olduğu artık önem taşımamaktadır. Asıl değer, ortaya konulan işin kalitesiyle belirlenmektedir (Mulcahy, 2016).

Freelance ekonomisi literatürde çeşitli boyutlarıyla ele alınmış olup sosyal politika bağlamında özellikle iş güvencesi, sosyal haklar ve devletin düzenleyici rolü üzerinde durulmaktadır. Castells (2010) ve Standing (2011) yeni esnek çalışma biçimlerinin, bireylerin güvencesiz iş koşulları altında çalışmasına neden olabileceğini belirtmişlerdir. Freelance çalışma, dönemlik ve kısa süreli işleri içerdiği için güvensizliği beraberinde getirmektedir. Bu durumun çalışanlar açısından “yaşamın metalaşması” ve “karakter aşınması” gibi olumsuz etkileri olmaktadır (Kayın, 2019). İstihdamın sınırlarının açıkça tanımlanması, kurumsallaşması ve yasal bir çerçeveye oturtulması; asgari ücret, yıllık izinler, diğer izin hakları, iş güvencesi ve kolektif haklar açısından büyük bir

önem taşımaktadır (Fudge, 2003). Tam zamanlı işler uzun yıllardır iş gücü piyasasında baskın olsa da işgücüne katılan yeni çalışanlar dijitalleşme, ekonomik gelişmeler ve son zamanlarda etkili olan Covid-19 gibi salgınlar, kalıcı işlerin güvencesini zayıflatmıştır (Manyika vd., 2016:11).

Tablo 3. 4857 Sayılı İş Kanunu Kapsamında Esnek Çalışma Modelleri

Esnek Çalışma Modelleri	Alt Modeller	İş Kanunu Maddesi
1. Kısmi Süreli Çalışma	a. Klasik Kısmi Süreli Çalışma b. Esnek Kısmi Süreli Çalışma	Madde 13
2. İş Paylaşımı	a. Bölünmüş Gün b. Bölünmüş Hafta c. Dönüşümlü Hafta d. Belirli Olmayan Dönüşümler	Madde 14
3. Kayan (Esnek) İş Süresi	a. Basit Kayan İş Süresi Modeli b. Vasıflı Kayan İş Süresi	Madde 67
4. Çağrı Üzerine Çalışma	-	Madde 14
5. Evde Çalışma	-	Madde 14
6. Tele (Uzaktan) Çalışma	a. Evde Büro b. Uydu Büro c. Komşu Büro d. Gezici Büro	Madde 14
7. Ödünç İş İlişkisi	-	Madde 7
8. Yoğunlaştırılmış İş Haftası Modeli	-	Madde 63
9. Yıllık İş Süreleri Modeli	-	Madde 63
10. Emekliliğe Yumuşak Geçiş Modeli	-	Madde 14
11. Vardiya Modelleri	-	Madde 69

Kaynak: 4857 sayılı İş Kanunu'ndan uyarlanmıştır.

Ekonomik durgunluk ve istihdam krizinin bir sonucu olarak dünya genelinde freelance çalışanlar gibi atipik istihdam biçimlerinde çalışanların sayısı artmıştır (Edstrom ve Ladendorf, 2012). İşgücü piyasasının değişen dinamiklerine uyum sağlamak amacıyla 4857 sayılı İş Kanunu'nda esnek çalışma modelleri düzenlenmiştir. Bu modeller, hem işverenin ihtiyaçlarına hem de çalışanların farklı iş ve yaşam dengelerine yönelik esneklik sunmayı amaçlamaktadır. Esnek çalışma kapsamındaki başlıca uygulamalar arasında kısmi süreli çalışma, belirli süreli iş sözleşmesi, evden çalışma ve çağrı üzerine çalışma gibi yöntemler bulunmaktadır. Kısmi süreli çalışma işçinin tam zamanlı çalışana göre daha az saatlerle istihdam edilmesini öngörmektedir. Kısmi süreli çalışanlar 4857 sayılı İş Kanunu'na tabi olarak çalışmaktadırlar. Freelancerlar ise genellikle bağımsız çalıştıkları için vergilerini, primlerini kendileri ödemek zorundadır ve doğrudan İş Kanunu'na tabi olmayabilmektedir.

Freelance çalışanların büyük bir kısmı dijital platformlar üzerinden iş bulmaktadır. Ancak bu platformlar genellikle freelance çalışanların iş güvencesi ve sosyal haklarını koruma konusunda eksik kalmaktadır (Forde vd., 2017). Türkiye'de freelance çalışanların büyük çoğunluğu, Bionluk, SadeceOn gibi yerel platformlar aracılığıyla projeler almakta ve bu platformlar, çeşitli sektörlerdeki iş fırsatlarına kolay erişim sağlamaktadır. Bu tür platformlar kullanıcıların kendi uzmanlık alanlarına göre iş ilanlarını yayınlamalarına ve potansiyel müşterilerle doğrudan iletişim kurmalarına olanak tanımaktadır. Örneğin, Bionluk, özellikle yazılım, grafik tasarım ve içerik üretimi gibi alanlarda geniş bir freelancer havuzuna sahiptir ve bu da freelance çalışanların projelerini hızlı bir şekilde bulmalarını kolaylaştırmaktadır (Karakaya ve Eren, 2022). Ayrıca, SadeceOn, Türkiye'deki birçok freelance çalışan için önemli bir gelir kaynağı oluşturmakta ve serbest çalışmanın popülaritesini artırmaktadır (Karakaya ve Eren, 2022). Bu platformların sağladığı esneklik ve erişilebilirlik freelance çalışma modelinin Türkiye'deki gelişimini

desteklemektedir. Bu platformlar, daha ziyade proje tabanlı olup proje üzerinden bir ücretlendirme yapılması nedeniyle sabit ve sürekli bir gelir güvencesinden yoksun kalınması sonucunu doğurmaktadır.

Esnek çalışma düzeninde, geleneksel işçi-işveren ilişkisinden bahsetmek pek mümkün değildir. Çünkü bu sistemde uzun vadeli iş sözleşmeleri yaygın olmadığı için işçi ve işveren arasındaki bağ büyük ölçüde zayıflamıştır. İşverenler, bağımsız yüklenici olarak değerlendirilen çalışanların istihdamıyla ilgili hiçbir hukuki sorumluluk taşımamaktadır. Gig ekonomisinde yer alan çalışanlar genellikle bağımsız yüklenici ya da kendi hesabına çalışan bireyler olarak görülmektedir. Bu nedenle, tam zamanlı ve kayıtlı çalışanların sahip olduğu sağlık sigortası, emeklilik maaşı, yıllık izin, doğum izni, kıdem tazminatı, işsizlik ödeneği gibi çeşitli sosyal haklardan mahrum kalmaktadırlar (Çalca ve Aydın, 2022).

Türkiye’de freelance çalışma üzerine yapılan çalışmalarda ise bireylerin esnek çalışma modeline olan ilgisi ve dijital platformların iş bulmadaki rolü öne çıkmaktadır. Örneğin Eraslan (2021) freelance çalışanların Türkiye’de sosyal güvenlik sistemine dahil olma zorluklarını ele almış, mevcut yasal düzenlemelerin bağımsız çalışanların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığını savunmuştur. Ayrıca Coşkun ve Arıkan (2019) freelance çalışanların gelir belirsizliği ve sosyal haklara erişim kısıtlılıkları gibi dezavantajları üzerinde durmuşlardır.

Freelance çalışanlar 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında iş güvencesi açısından önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu kanun, çalışanların sosyal güvenlik haklarını güvence altına almayı amaçlamakla birlikte, freelance çalışanlar bağımsız yüklenici olarak kabul edildikleri için iş güvencesi ve sosyal haklar açısından sınırlı bir korumadan yararlanmaktadır. Özellikle iş güvencesi, kıdem tazminatı ve sağlık sigortası gibi haklardan yararlanamamak, bu çalışan grubunu istikrarsız bir gelir ve iş kaybı riski ile baş başa bırakmaktadır (Forde ve Stuart, 2017; Kalleberg ve Dunn, 2016). Ayrıca freelance çalışanlar kendi sosyal güvenlik primlerini ödemek zorunda kalmaktadır. Bu durum, uzun vadeli sigorta kolları arasında yer alan sağlık sigortası ve yaşlılık primlerinin yatmamasına neden olmakta; sağlık ve emeklilik güvencesi açısından belirsizlik yaşamaları sonucunu doğurmaktadır (Broughton vd., 2016). Sonuç olarak freelance çalışma modelinin giderek yaygınlaşması iş güvencesi ve sosyal haklar konusundaki yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda sosyal güvenlik sisteminin freelance çalışanların haklarını da kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılması iş gücü piyasası açısından kritik bir öneme sahiptir.

SONUÇ

Freelance ekonomi Türkiye’de yalnızca teknolojik dönüşümün değil aynı zamanda emek rejiminin geçirdiği yapısal evrimin de önemli bir yansımasıdır. Bu yeni model, bireysel düzeyde esneklik, çeşitlilik ve girişimcilik olanakları sunsa da sosyal politika bakış açısıyla değerlendirildiğinde iş güvencesizliği, gelir istikrarsızlığı ve sosyal koruma açıkları gibi çok katmanlı riskleri de beraberinde getirmektedir.

Sosyal politika gereği piyasanın ürettiği eşitsizlikleri azaltmak ve toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için dijitalleşme ile şekillenen yeni emek biçimlerinin yeniden değerlendirilmesi zorunludur. Bugünün freelance çalışanı klasik işçinin sahip olduğu sendikal, sosyal güvenlik ve işten çıkarma karşıtı yasal korumalardan büyük oranda yoksundur. Bu durum emek piyasasında “yeni bir prekarya sınıfının” oluşmasına yol açmakta ve refah devleti mekanizmalarının bu yeni duruma nasıl cevap vereceği temel bir tartışma alanı haline gelmektedir (Standing, 2011). Bu bağlamda Türkiye’de freelance çalışanları kapsayıcı nitelikte bir sosyal koruma çerçevesi geliştirilmelidir

Freelance modelin genç işsizliğini azaltma potansiyeli bu alanın politika yapıcılar tarafından stratejik biçimde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Ancak burada kısa vadeli, geçici ve proje bazlı çözümler yerine kamu-özel sektör işbirliğiyle geliştirilen yapısal politikaların ön plana çıkarılması önemlidir. Türkiye'nin hâlihazırda genç nüfusun yüksek olduğu yapısı bu modelin hem fırsat hem de tehdit barındırmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yeni kuşak iş gücünün güvenceli biçimde freelance ekonomiye entegrasyonu sadece istihdamın değil aynı zamanda toplumsal istikrarın da korunması açısından önem arz etmektedir.

Sonuç olarak freelance ekonominin Türkiye’de sürdürülebilir, adil ve kapsayıcı bir model haline gelebilmesi refah devleti reflekslerinin dijitalleşen emek biçimlerine entegre edilmesiyle mümkündür. Bu dönüşüm yalnızca mevzuat değişiklikleri ile değil aynı zamanda toplumsal duyarlılık, etik standartlar ve dijital yönetim ilkeleriyle desteklenmelidir. Freelance çalışanlar, Türkiye'nin sosyal politika tasarımında artık marjinal bir kesim olarak değil, doğrudan politika geliştirme süreçlerinin merkezinde değerlendirilmesi gereken bir grup haline gelmiştir. Bu istihdam biçimi yalnızca alternatif bir gelir kaynağı olarak değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik kapsayıcılığın ve eşitlikçi sosyal politikalara ulaşma çabasının bir göstergesi olarak ele alınmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi’nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100’dür.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C., ve Arıkan, Z. (2019). Ağır Vergi Yüğü ve Yeraltı Ekonomisi. *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomi Özel Sayısı* (105), 123-138.

Aloisi, A. (2016). Commoditized Workers. Case Study Research on Labour Law Issues Arising from a Set of 'On-Demand/Gig Economy' Platforms. *Comparative Labor Law&Policy Journal*, 37(3), 653-687.

Anderson, S., Butcher, C., and Wilson, R. (2020). (2020) Developing empowered and connected leaders in the social sector: the Rank Foundation’s engagement with Action Learning, *Action Learning: Research and Practice*, 17(1), 148–154. doi: 10.1080/14767333.2020.1712855.

Baller, S., Dutta, S., and Lanvin, B. (Eds.). (2016). *The global information technology report 2016: Innovating in the digital economy*. Geneva: World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf

Barlage, M. A. van den Born and A. van Witteloostuijn, (2019). The Needs of Freelancers and the Characteristics of ‘Gigs’: Creating Beneficial Relations between Freelancers and Their Hiring Organizations, *Emerald Open Research*, 1,1-19.

Benner, C. (2002). *Work in the new economy: Flexible labor markets in Silicon Valley*. Malden, MA: Blackwell Publishers.

Beno, M. (2021). The future of work: Freelancing and remote work after COVID-19, *Harvard Business Review*, 2021,49-65.

- Bercovici, E. G., and Bercovici, A. (2019). Israeli labor market and the fourth industrial revolution. *Amfiteatru Economic*, 2019, (Special Issue 13), 884-898. doi:10.24818/EA/2019/S13/884.
- Boons, M., Stam, D., and Barkema, H. G. (2015). Feelings of Pride and Respect As Drivers of Ongoing Member Activity On Crowdsourcing Platforms. *Journal of Management Studies*, 52(6), 717-741.
- Broughton, A., Gloster, R., Marvell, R., Green, M., Langley, J., and Martin, A. (2016). *The impact of the gig economy on the UK labour market* (IES Report No. 602). Brighton, UK: Institute for Employment Studies. <https://www.employment-studies.co.uk/system/files/resources/files/507.pdf>
- Brynjolfsson, E., and McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. New York: W. W. Norton & Company.
- Castells, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi* (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Chichester: Blackwell Publishing.
- Coşkun, Y., ve Arıkan, A. (2019). Dijitalleşme ve Esnek Çalışma: Türkiye’de Freelance Çalışanlar Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 11(42), 171-179. DOI: 10.5824/ajite.2020.03.007.x, 171-179.
- Çalca, S. D., ve Aydın Ü. (2022). Tarihsel Süreç İçerisinde Çalışma ve Gig Ekonmisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(Özel Sayı), 337-350.
- Çiğdem, S., ve Erdoğan, E. (2020). Türkiye’de freelance gazetecilerin çalışma koşulları. *Sosyoekonomi*, 28(46), 243–269. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.04.1>
- Çiğdem, S. (2018). *Gig Ekonomisi ve Freelance İşgücünün Yükselişi: Freelancer.com Üzerinden Bir Değerlendirme*, Ekrem Erdoğan.1. Seçme Yazıları-II, 229-261. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çiğdem Yücel, S., ve Koç, İ. (2019). Dijital platform çalışanları ve yeni örgütlenme modelleri. *Türk Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 123–140.
- De Stefano, V. (2016). The rise of the “just-in-time workforce”: On-demand work, crowdwork and labour protection in the “gig-economy”. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37(3), 471–504.
- Deery, M. and Jago L. K. (2002). The core and the periphery: An examination of the flexible workforce model in the hotel industry. *International Journal of Hospitality Management*, 21, 339-351.
- Degryse, C. (2016). *Digitalisation of the economy and its impact on labour markets* (ETUI Working Paper 2016.02). Brussels: European Trade Union Institute. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2730550>
- Edstrom, M. and Ladendorf, M. (2012). Freelance Journalists As a Flexible Workforce in Media Industries, *Journalism Practice*, 6(5- 6), 711–721.
- Eraslan, M. (2021). Türkiye’de Freelance Çalışanların Sosyal Güvenlik Sistemiyle İlişkisi. *Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi*, 85, 155–167
- Erdem, M. (2023). Freelance çalışma modellerinin Türkiye'deki gelişimi: Yerel platformların rolü. *Çalışma Hayatı ve Ekonomi*, 8(1), 45–62.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: And how it’s transforming work, leisure, community and everyday life*. New York, NY: Basic Books.

- Forbes. (2017). *Freelancing in America 2017*. <https://www.forbes.com/sites/elainepofeldt/2017/10/17/freelancing-in-america-2017/> Erişim Tarihi: 26.04.2025.
- Forde, C., Stuart, M., Joyce, S., Oliver, L., Valizade, D., Alberti, G., Hardy, K., Trapmann, V., Umney, C., and Carson, C. (2017). *The social protection of workers in the platform economy* (Vol. 3). European Parliament, Committee on Employment and Social Affairs. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/614184/IPOL_STU\(2017\)614184_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/614184/IPOL_STU(2017)614184_EN.pdf), Erişim Tarihi: 18.04.2025.
- Friedman, G. (2014). Workers Without Employers: Shadow Corporations and the Rise of the Gig Economy. *Review of Radical Political Economics*, 46(4), 442-461.
- Fuchs, C. and Sebastian S. (2013). What Is Digital Labour? What Is Digital Work? What's Their Difference? And Why Do These Questions Matter for Understanding Social Media? TripleC: Communication, Capitalism & Critique. *Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 11(2), 237-293.
- Fudge, J. (2003). Labour Protection For Self-Employed Workers, *Just Labour*, (3), 36-45.
- Gareis, K. (2002). E-lancing: A New Model of Employment. *Journal of Business Research*, 55(1), 1-7.
- Giddens, A. (1999). Üçüncü yol: Sosyal demokrasinin yenilenmesi (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Giladi, A. (2018). E-lancing: A New Mode of Work in the Digital Economy. *International Journal of Business and Social Science*, 9(1), 37-43.
- Gleim, M. R., Johnson, C. M., and Lawson, S. J. (2019). Sharers and sellers: A multi-group examination of gig economy workers' perceptions. *Journal of Business Research*, 98, 142-152.
- Graham, M., Hjrth, I., and Lehdonvirta, V. (2017). Digital Labor and Development: The Case of the Gig Economy. *The Journal of Development Studies*, 54(6), 923-935.
- Harvey, D. (1997). Postmodernliğin durumu: Kültürel değişimin kökenlerine bir araştırma (Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- ILO (2021). World employment and social outlook: the role of digital labour platforms in taransforming the world of work". https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_771749.pdf, Erişim tarihi: 22.04.2025.
- International Labour Organization (ILO). (2022, Ocak 17). *İşgücü piyasasının 2022 yılında toparlanması olasılığına ilişkin* [Basın bülteni]. <https://www.ilo.org/tr/resource/news/ilo-isgucu-piyasasinin-2022-yilinda-toparlanmasi-olasiligina-iliskin> Erişim Tarihi: 12.04.2025.
- Johnson, L. (2019). *Freelance Çalışmanın Zorlukları ve Çözüm Stratejileri*. İstanbul: Ekonomi Yayınları.
- Kalleberg, A. L., and Dunn, M. (2016). Good Jobs, Bad Jobs in the Gig Economy: The Case of Uber. *American Sociological Review*. Link to Study, 20(1-2), 10-14.
- Karakaya, A., ve Eren, E. (2022). Türkiye'de Freelance Çalışmanın Yükselişi: Bionluk ve SadeceOn Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 33(2), 95-112.
- Kiraci, H., ve Kayabaşı, A. (2017). Yeni Nesil Bir Ekonomik Sistemin Ülkemizdeki Potansiyeli: Paylaşım Ekonomisindeki İş Modeli Örneklerinin İrdelenmesi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 75-90.

- Kramer, A., and Kramer, K. Z. (2020). The potential impact of the Covid-19 pandemic on occupational status, work from home, and occupational mobility. *Journal of Vocational Behavior*, 119, 103442.
- Kücklich, J. (2005). Play and the Playbour: The Ethics of Work in the Information Age. *Game Studies*, 5(1), 1-14.
- Malik, Z. H., Ahmad, M., Munawar, H., and Mushtaq, M. (2023, October). Usability Evaluation of Freelance Platforms. In *Proceedings of the Future Technologies Conference* (pp. 42-58). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Manyika, J., Lund, S., Bughin, J., Robinson, K., Mischke, J., and Mahajan, D. (2016). *Independent work: Choice, necessity, and the gig economy* (McKinsey Global Institute Report). McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/independent-work-choice-necessity-and-the-gig-economy>. Erişim Tarihi: 18.04.2025.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi. Cilt 1* (Çev. M. Selik ve N. Satlıgan). Ankara: Sol Yayınları.
- McKinsey and Company. (2021). *The future of work: Evolving the workplace*. McKinsey Global Institute. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-evolving-the-workplace> Erişim Tarihi: 02.04.2025
- Mulcahy, D. (2016). *The gig economy: The complete guide to getting better work, taking more time off, and financing the life you want*. New York, NY: AMACOM. Erişim Tarihi: 02.04.2025
- Nakatsu, R. T., Grossman, E. B., and Iacocou, C. L. (2014). A Taxonomy of Crowdsourcing Based on Task Complexity. *Journal of Information Science*, 40(6), 823-834.
- Scholz, T. (2013). *Digital labor: The internet as playground and factory*. New York: Routledge.
- Sivuk, D. ve Seyhan, F. (2021). Örgütsel Çatışma, Örgütsel Stres, İş Yaşam Kalitesi, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki ilişki: Sağlık Çalışanlarının Verimliliği Üzerine Bir Araştırma, *Verimlilik Dergisi*, 4, 185-201.
- Smith, A. ve Anderson, B. (2020). *Esnek Çalışma Modelleri ve İş-Yaşam Dengesi*. Ankara: İş Dünyası Enstitüsü.
- Srnicek, N. (2017). The Challenges of Platform Capitalism: Understanding the Logic of a New Business Model. *Juncture*, 23(4), 254-257.
- Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. London: Bloomsbury Academic.
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2022). Küresel İnovasyon Endeksi 2022 raporu. <https://www.turkpatent.gov.tr>. Erişim Tarihi: 02.04.2025.
- Şen, H. (2022). *Endüstri 4.0 ve Dijital Dönüşüm*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TÜİK (2023). İşgücü istatistikleri. <https://www.tuik.gov.tr>. Erişim Tarihi: 02.04.2025.
- Ulukapi, Y. H. (2022). Dijital Çağda Gig Çalışma, Conference: 16th International Conference on Knowledge, Economy & Management Proceedings, 31(6), 259-270.
- Vosko, L. F. (2006). *Precarious employment: Understanding labour market insecurity in Canada*. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press. <https://doi.org/10.1515/9780773585195>

Wood, A. J., Graham, M., Lehdonvirta, V., and Hjorth, I. (2019). Good gig, bad gig: Autonomy and algorithmic control in the global gig economy. *Work, Employment & Society*, 33(1), 56–75.

Yıldız, M. ve Demir, S. (2021). *Türkiye’de Freelance Çalışanların Demografik Analizi*. İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları.

Yıldız, S. (2022). Dijital Reklamcılık Uygulamacıları Olarak Freelance Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 58, 97-122.